

Rauni Magga Lukkari versei 3

Margaret Atwood kisprózái 6

Zadie Smith: Őrült vagyok, azt mondják (próza) 11

Jhumpa Lahiri: A határ (próza) 16

Kalász Márton versei 23

Komálovics Zoltán versei 26

Tábor Ádám versei 28

Csuday Csaba: K. I. a Városmajorban (vers) 31

Zalán Tibor: Papírváros foszlányok (próza) 32

Nyerges Gábor Ádám: A köznapok múzsája (Orbán Ottóról) 42

Szlukevényi Katalin: Földereg (Ferencz Győző: *Ma reggel eltűnt a világ*) 51

Kakuk Tamás: A magány örök ragyogása

(Keszthelyi Rezső: *Magányt ragyogni*) 62

Szabó Csanád: Akkor sem alszol, ha nem fityeg

(Nyerges Gábor Ádám: *Berendezkedés*) 66

Rákai Orsolya versei 71

Szűcs Balázs Péter: Betegen (kispróza) 74

Csikós Attila: Születni könnyű (prózavers) 77

Seres Lili Hanna versei 80

Gerlei Dávid versei 82

Mira Dzsoj Bai: Sivaratri (vers) 84

Kelényi Béla: A köztes lét túloldalán

(*Hajás Tibor művészete és a tibeti misztériumok*) 86

Ismeretlen japán költő: Sem-sem is-is (versek és képek) 88

Máthé Andrea: Világok határain riadt vadak (Szűcs Attila rajzairól) 92

A borítón és a lapzárókon Szűcs Attila rajzai

E számunk szerzői:

Atwood, Margaret író (Toronto), Bai, Mira Dzsosz költő (16. sz., India), Csikós Attila író, dramaturg (Bp.), Csuday Csaba költő, fordító (Bp.), Gerlei Dávid költő (Dad), Greskovits Endre, fordító (Budapest), Kakuk Tamás költő, író (Tatabánya), Kalász Márton költő (Bp.), Kelényi Béla tibetológus (Bp.), Komálovics Zoltán költő, szerkesztő (Győr), Lahiri, Jhumpa író (Róma), Olaszország, Lukkari, Rauni Magga költő (Finnország), Máthé Andrea esztéta (Bp.), Nyerges Gábor Ádám költő (Bp.), Rákai Orsolya költő, irodalomtörténész (Szeged), Seres Lili Hanna költő (Bp.), Smith, Zadie író (Anglia), Szabó Csanád kritikus (Bp.), Szlukovényi Katalin költő, fordító (Bp.), Szűcs Balázs Péter író, szerkesztő (Bp.), Tábor Ádám költő (Bp.), Zalán Tibor költő, író (Bp.)

Az ősz megdermed a törpenyíreknél
a hold sarlója a menny padlóján csüng
a csillagok dobognak
üdvözlík
és megvigasztalják
az árva lelkeket

*

Milyen finoman emelte fel újra a tekintetét
és hagyta hogy mosoly lágyítsa meg arcát
Tárt karokkal az ismeretlenbe vetette magát
és engedte hogy a folyó átmossa gondolatait
Idegen tájékon járt nappal és éjjel
a reggel érkezéssel eltévedt
Végül megtalálta a folyót
és hagyta hogy áramlata
a tenger felé sodorja

*

Felhőfátyol mögül világít a hold
a fák csendesen fülelnek
a mohó hófúvások lecsillapodnak
és vér dobog a lábak között

A fej a hold felé fordul
hangok préselődnek ki
A nőtényanya
éhes siránkozása
az élet forró kitörése
csiklandoz
egyre magasabbra
emeli a fejét

*

Gondolatok izzanak
füstölögnek
szikrák szállonganak

*

Ez a szoba fényesebb
mikor itt vagy
és én teljes vagyok

*

A boldogság
egyedül jön
éjszaka
Csendesen
lefekszik
mellém

*

A kibírhatatlan tél után
nyári záporosókért
imádkoztam
enyhe szellőkért
hogy szabadítsanak meg engem a szörnyű tajtékezéstől
Apró örömekért
imádkoztam
olyanokért
melyek kellemesen
csiklandoznak

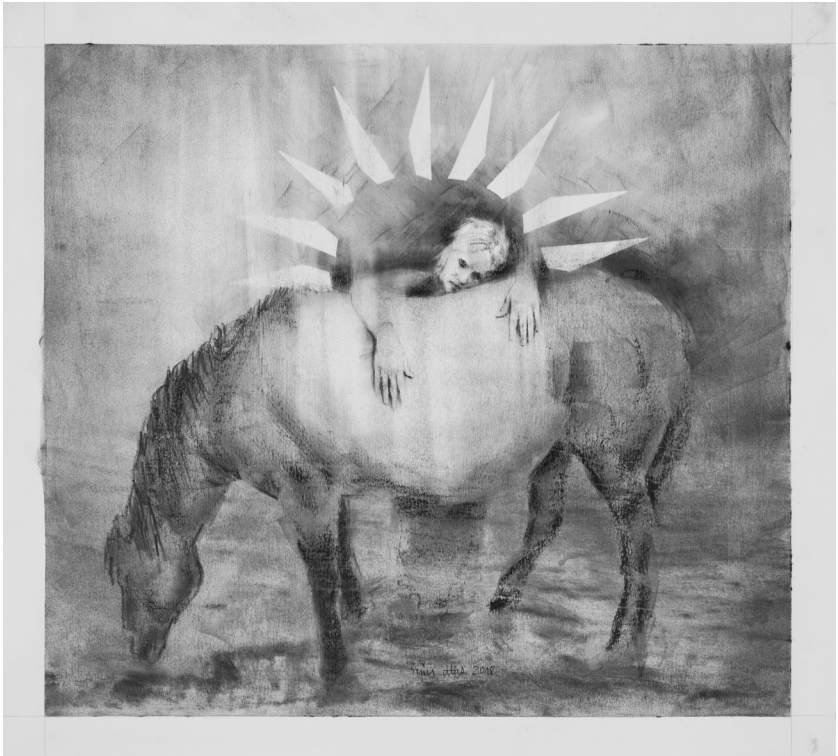
*

Vuoj a bőrnek ez az édes viszketése
Vuoj ez a féktelen ősz
mely mindkettőnket feltár

5

(Fordította: Németh Petra és Domokos Johanna)

* Egy számi/lapp család tizenharmadik gyerekeként született 1943-ban, Ohcejohkában (Utsjoki, Finnország). A legfontosabb és legtermékenyebb kortárs számi írószemélyiségek egyike. 1980 óta Tromsøben él. Íróként, fordítóként és drámaíróként is tevékeny. 1992-2000 között a Számi Írók Egyesületének az elnöke, 2002 óta a *Gollegiella* (Arany Nyelv) nevű saját kiadóját vezeti. Költeményeinek kezdeti, politikai aktivista hangvétele az évek során egy nőies érzékenységgű pszichoanalitikus líra felé finomodott. 1987-ben Északi Tanács Irodalmi Díjára jelölték, 1996-ban pedig elnyerte a Számi Tanács Irodalmi Díját. Verseit norvég, angol, izlandi, magyar, német és finn nyelvre is átlították. Az alábbi fordítások az 1996-os *Árbeeatni* (Sorsanyák) című díjnyertes kötetből származnak, melynek teljes magyar fordítása a L'Harmattan Kiadó Károlí Könyvek sorozatában jelent meg 2017-ben (*Őrökanyák - Világlányok*). A 2007-es *Lihkkošalmmái* (Szerencsefia) című, nagy sikerrel játszott drámáját a *Szerencsefia* című számi drámaaválogatásban közölte 2017-ben a Napkút Kiadó (ford. Tillinger Gábor). Az alábbi fordítások az író nő áprilisi budapesti irodalmi estjei alkalmából közzétettek.

6 Margaret Atwood

ÖNÉLETRAJZ

Az első, amire vissza tudok emlékezni, egy kék vonal. Baloldalt húzódott, ahol a tó beleveszett az égbe. Volt arra egy fehér homokszirt, de nem látszott onnan, ahol álltam.

Jobboldalt folyóvá szűkült a tó, egy gát, egy fedett híd, néhány ház meg egy fehér templom állt ott. Előttük egy kis sziklasziget volt néhány fával. A part mentén nagy morénák feküdtek, fel-felakadtak rájuk a lefűrészelt hatalmas, úsztatott fatörzsek.

A ház mögött egy ösvény vezetett vissza az erdőbe, egy másik ösvény elejéhez, amely nem látszott onnan, ahol álltam, de azért ott volt. Egy helyen kiszélesedett. Egy régi télen a lovak abrakos tarisznyájából zab potyogott oda, aztán kikelt és megnőtt. Héják fészkeltek ott.

Egyszer egy félig evett őztetem feküdt a sziklaszigeten. Vasszaga volt. Olyan, mint amikor rozsdá dörzsölődik az izzadt tenyeredbe. Ez a szag az a pont, ahol a táj szétfolyik, megszűnik táj lenni, és valami más lesz.

SZERELEMBEN RAYMOND CHANDLERREL

Kaland Raymond Chandlerrel? Micsoda öröm! Nem a kiterített hullák, a pácba került zsaruk és a bizarr szexre való célzások, hanem a bútorok iránti érdeklődése miatt. Ő tudta, hogy a bútorok képesek sügni, éreztetni. Nem úgy, mint mi – fojtottabban. A kárpitozás szó dohos, poros melléköngéivel: a jobb időket látott irodaszékek ülő- és hátlapjának kopott bőrpárnázatával, vagy az öregedő szövet napfénybukéjával. Az undok párnájú heverőire gondolok, meg a kanapéira – domborúra tömött, halványkék selyemhuzatban olyanok, akár egy hidegvérű gyilkos nő szeme, ruganyosságuk egy tetszhalott krokodilé. Chandler jól ismerte az előkertek gyepét, az üvegházakat és az autók belsejét is.

Szerelmi kalandunk ekképpen zajlana. Egy hotelban vagy motelban találkozánk; drága vagy olcsó, nem számít. Bemennénk a szobába, bezárnánk az ajtót, és átvizsgálánk a berendezést. Megtapogatnánk a függönyt, végigfutatnánk ujjainkat a hamis aranyozású képkereteken, a mosdókagyló ragyogó márványán vagy ragadós, csorba mázán. Beszívánk a szőnyegek, a régi cigarettafüst, a kilötytyent gin, a sivár, alkalmi szex szagát, vagy az Angliából importált ovális, átlátszó szappanok dús, absztrakt illatát. Mindez nem a mi viszonyunk, hanem az enteriőr és kettőnk kölcsönhatásának szempontjából lenne fontos. Csak miután végigszagoltuk, -tapogattuk, -simogattuk, felderítettük és behatóan megismertük a szoba berendezését, akkor omlanánk egymás karjába és az ágyra (kétszemélyes?, barackszínű?, nyikorgós?, keskeny?, baldachinos?, steppelt takarós?, citromzöld plüssplédes?), készen arra, hogy végre ugyanezeket tegyük egymással.

MINDENT AKARUNK

Természetesen ugyanazt a régi történetet akarjuk. A fák kizöldülését, levél-
8 susogását, lombhullását, az óceán hullámverését, a madarak csivitelését, a csigák előbújását, a giliszták talajlazítását. A virágok illatát és színpompáját. Azt akarjuk, hogy ez így menjen, és ismétlődjön, ugyanez évről évre. Változatlanul és bámulatosan, mintha még mindig bírnánk magunkkal, sátorban lagnánk, bárányt nevelnénk, Istennek áldoznánk őket, és tartózkodnánk a műanyag feltalálásától. Nagy árat fizetünk a hitetlenségért és a fürdőszobáért. Ha az alma lett volna az Ördög egyetlen csalátke, még mindig a magunkénak vallhatnánk a lelkünket, de aztán a patás bedobta az alkuba a beltéri falikutat, és kudarcra lettünk ítélve. Most rengeteg vizet elhasználunk, takarékos papírhasználatra intjük egymást, a tengervíz gyilkos műanyaggal telítődik, és aggódunk a napsugárzás kettős természete miatt.

Mikor szakad ránk minden? Az ég, úgy értem, a hálózataink, a sokféle elvárásaink. Túlságosan jók voltunk abban, amit tettünk, eredményességben, gyarapodásban, és most túlsokasodtunk. Veszélyes élelmiszereket fogyasztunk, fluoreszkál az ürülékünk, cápaként fordulnak ellenünk testünk sejtjei. Minden rendszer önkorlátozó. Patkánymódra önrendelkezünk? Háborúval, dögvésszel, tömeges éhezéssel? A reggelihez jönnek ezek a gondolatok, akár a megölt narancsok leve. A depressziód, barátom, a narancsok bosszúja.

De még mindig elképesztőnek találjuk a világot, nem tudunk betelni vele. Még úgy is, hogy aszályosodik, még úgy is, hogy elhalványul és kihuny sok szemefénye (a tigriseké, a leopárdbékáké, a Hector-delfineké). Elhalványul és kihuny. Miattunk és miattunk, és mi bámulunk és bámulunk. Hol húzódik a határvonal szeretet és kapzsiság között? Sose tudtuk, mindig többet akartunk. Mindent akarunk, utoljára egyszer be akarjuk kebeleznünk a világot a szemünkkel.

Jobb, mint szájjal, kedvesem. Jobb, mint szájjal.

A harmadik kezet medvezsírral, sárga földdel, korommal, vérrel ábrázolják a kétezer éves barlangok falán, kékkel az ajtófélfán, elutasítandó a veszélyeket. A nyakláncokon ezüst függőként tartja fel hüvelyk- vagy mutatóujját, aranycsuklós ébenfanyeles változata aleftól omegáig sétál az írott szövegeken. A templomokban ereklyeként fekszik, csontosan és felékszerezve, vagy a freskók felhői közül mered elő hatalmasan, szigorúan és jelentőségteljesen, mintegy azt kiáltva: Bűn! Kevésbé választékos, sőt közhelyes fémlapra festett útbaigazításként: *Kijárat erre*, vagy utasítás-ként: *Itt fel, Itt le*.

De mindezek csupán képek: a szerepei, az alkalmazásai, az ábrázolásai, és semmiképp nem tudják korlátok közé szorítani. Képes-e egy szerelmes kép korlátok közé szorítani a szerelmet?

(A kézen fogva sétáló szerelmespár kinek a kezét fogja valójában? A harmadik kezet, nem egymásét. A harmadik kéz fűzi össze, a harmadik kéz különíti el őket.)

A harmadik kéz nem bal és nem jobb, nem baljóslatú és nem reményteljes. Gondoljunk a véreskezű gyilkosra, akit tetten érnek. „Miféle balta?” – mondja. „Nem tudtam, mit teszek, nem én voltam, és nézzék, tiszta a kezem!” Senki nem veszi észre a harmadik kezet, mely sérült csuklójából vérfoltot hátrahagyva, oly gyötrelmesen kúszik el ujjain, mint egy rák, amelyre ráléptek.

De ez csak azokkal történik meg, akik megtagadták, levágták és rászögelték egy táblára, elzárták egy fali rekeszbe vagy fémdobozba. Csakhogy finom ujjú, mint az éjszakai tolvaj keze, mindig kiszabadul, sosem nyugszik. Ír, aztán továbbmegy. Továbbmegy, és újabb meg újabb korlátot bont le.

A betöltetlen helyek a lételeme: az o magánhangzó, minden üres papír, a nulla szám, a farkas és a vakondok, a születés előtti óra és a halál utáni perc, a bűvármadár, a bagoly és minden fehér virág. A harmadik kéz ajtókat nyit, és gondosan bezárja őket utánad. A másik kettő azzal foglalkozik, ami a szobában történik.

A harmadik kéz az, melyet a bűvész a háta mögött tart, miközben megmutatja neked, hogy a másik kettő tényleg üres. Villámgyorsak, de több kell a mutatvány sikeréhez. Még egy. A harmadik.

És amikor havas tájon vágysz át hóviharban, összefagysz, majd csalóka meleget érzel, rád sötétedik, álmoság tompít, és tudod, hogy eltévedtél, a harmadik kéz az, amely meghitten a tiedbe csúszik – apró kéz, egy gyermeké –, és elvezet.

Hát, mostanában sehova se mész úgy, hogy ki ne csípnéd magad. Nem hagyhatod, hogy bárki annak a megtört, kihasznált lánykának, Eleanora Fagannek nézzen. Nem. Ne legyen kavarodás. Se a közönség fejében, se az öregfiúiban, a főúréban vagy a portáséban, a zsarukéban vagy az istenverte adóhivatal istenverte ellenőreiében. Mindig ott van rajtad a bundád makulátlanul, csak úgy a válladra

Zadie Smith 11

ŐRÜLT VAGYOK, AZT MONDJÁK

vetve. *Vedd vissza a nercet, vedd vissza a gyöngyöd.* De ezt a számot nem éneked, ez nem a te hangnemed. Énekelje valaki más. Akire rámosolyog a zsaru még akkor is, ha a legöregebb terilén pongyolájában kel át a Broadway-n. Neked nem adatott meg ez a luxus. Különben is imádot az a nercet! Világos lesz tőle a dolgok állása. Valójában – bár ezt sokan még nem értik – nemcsak hogy nincs többé Eleanora, de nincs többé Billie se. Csak Lady Day van. Aligátorbőr táska, gyémántok szép és vaskos sora a csuklón – nem számít, hogy még csak délután három óra. Tojást is kiskosztümben meg gyöngysorban főzöl.

Egy szerződés időtartamára Newarkban lyukadtál ki, és egy nap a főnök felesége azt mondja neked: *szóval nem énekelsz már New Yorkban, mi? Kit érdekel? Az én szememben te mindig hölgy maradsz.* A nő olasz. Ő érti. Semmi ítékezés. Azt mondja: *én gondoskodom rólad. Anyád leszek.* Az Isten áldja meg, de hát a te kislánynapjaid már elmúltak. És ha néhány édes, butuska, ártatlanul boldog csitri megállít a 110. utcában, hogy megmondja, mennyire imádtak a Carnegie Hallban, mennyire imádtak a „Tonight Show”-ban, minden tőled telhetőt elkövelsz, hogy ne látsszon rajtad túlságosan az unalom, inkább előveszed a gyöngyház-berakásos cigarettatárcádat, és megkínárod őket cigivel. Istenem, húsz cigit is szét kell osztanod naponta. Mindent elosztogatsz, árad belőled, ahogy a folyó hömpölyög a tenger felé: szeretet, muzsika, pénz, cigi. Ami neked van, azt mindenki akarja – és legtöbbször adsz is nekik belőle. Néha csak ennyi kell, hogy megtarthassa az ember a nercét.

Nem mintha nem kedvelnéd a többi nőt, ez csak arról szól, hogy óvatos vagy. És ők is óvatosak veled. Nem lep meg, tényleg. Ezek közül a lányok közül a legtöbb teljesen más világban él. Te alkalmanként ellátogatsz abba a világba, de az nem a te otthonod. Nemsokára visszatérsz az útra. Közben rád néznek, és látják, hogy szabad vagy – még amikor baj van, akkor is –, látják, hogy lebegsz, hogy senki sem mondja meg, mikor távozz a klubból, és nem sír senki a gyerekágyban azért, hogy vedd fel, és énekelj neki altatót. Nem, senki se mondja meg, kit látogass meg, vagy hova menj, és ha megmondják is, nem kell hallgatnod rájuk, még akkor se, ha bepancsolnak egyet. És hogy

a nők, akikkel találkozol? Ők nem tudják, mit kezdjenek ezzel. Nem tudják, mit kezdjenek az istenáldotta gyermekkel, aki a maga útját járja, aki fennmarad éjjel, hogy igyon a klarinétossal, amíg a rikkancsok ki nem állnak a sarkokra. És talán az egyik tyúk a klarinétos *felesége*. A másiknak meg
12 talán gyereke van, sөvénye meg minden fene. Szóval persze hogy óvatos. Te ezt megérted. Persze.

És te mindig is... hú, mi is erre a megfelelő szó? Férfibolond voltál? A férfiak vonzódnak hozzád, mindenféle férfi, és nem csak a nyilvánvaló okból. Még a legjobb barátñoid is férfiak, ha értik, mire gondolsz, igen, megvan a kis bandád drága fiúkból, akik a látszat ellenére nem nagyon különböznek tőled: nekik sincs kihez hazamenniük. Úgyhogy ha valami szerető összetöri a szíved vagy a képed, bízhsz benne, hogy a kis bandád többnyire ott van, bízhsz benne, hogy eljönnek, akárhol legyél is, cigarettát meg alkoholt hoznak magukkal, és hivatkoznak Miss Crawfordra, hivatkoznak Miss Stanwyckre, whiskyt töltenek szódával, és azt mondják, tényleg szerezned kéne egy kutyát. Édesem, szerezned kéne egy *kutyát*. Ők sose kételkednek benne, hogy te vagy Lady Day... ami azt illeti, ők már azelőtt tudták, hogy te tudtad volna.

Szerzel egy kutyát.

A nők óvatosak, a szeretők jönnek és mennek, de főleg mennek, te meg csak vársz, és az igazat megvallva többnyire azoknak a whiskytöltögető drága fiúknak is megvan a maguk dolga. De te nem félsz attól, hogy mindenféle helyen keresd a szerelmet. Egyszer régen ott volt az a vadóc lány, Tallulah, meg még egy pár hölgy annak idején, de így még akkoriban sem lehetett élni – vagy legalábbis nem lehetett látni, hogy lehetne –, különben meg azok a hölgyek örültebbek voltak egy láda békánál is. Senki se tökéletes. Ami csak egy másik kifejezése annak, hogy ebből a világból nincs menekvés. Úgyhogy néha péntek éjjel, miután véget ér az éneklés, a taps pedig elcsitul, egyszerűen nincs ott senki, és nem lehet mit csinálni. Ott maradsz magadra. A kulisszák mögött kiürül minden, de még mindig van felszolgálás. De nem vagy beszélgetős kedvedben.

Később majd kinyitod a neszesszered, és feldobod magad... de ebben a pillanatban hálás vagy a kiskutyádnak. Régebben volt egy hatalmas kutyád, de az mindig lesodorta a poharakat az asztalokról, aztán fogta magát, és megdöglött neked, úgyhogy most van ez az apró kisangyal. Pepi. A kutya nem csal meg, a kutya nem hazudik. A kutyák önmagadra emlékeztetnek: mindent odaadnak, amijük csak van, és teljesen nyitottak a világra. Ez nagy rizikó! Vannak emberek, akik belerúgnak az olyan töpörtyű kiskutyákba, mint amilyen Pepi, csak azért, hogy csináljanak valamit. És te tudod, milyen érzés ez. Ez a kiskutya meg te? Lelki társak vagytok. Hol volt egész életedben? Olyan kutya ez, amilyenekről olvasni lehet, akik ülnek a gazdájuk sírjánál hosszú

éveken át. Nemrég kaptál ebből egy előzetest. Fenn voltál a sztratoszférában testetlenül, lebegtél csaknem Isten oldalán, ott álltál a mennyek kapuja előtt, és senki meg semmi nem tudott rávenni, hogy visszagyere. Valami bolond pofozgatott, egy másik bolond szódavizet spriccelt az arcodba... semmi. Aztán ez a kisangyal kutya egyenesen belenyalt a szemgöd- 13
rődbe, és akkor nyomban visszajöttél a világba, csak hogy érezd, három órával azután pedig már a színpadon álltál, és gázsit kaptál érte. A kutyák túl jók erre a világra.

Lehet, hogy sokan nem hinnék, de te lehetnél a legcsodásabb nagy-
néni, keresztanya, ápolónő, ha épp olyan hangulatban vagy. A szoba
másik feléből mosolyra tudsz fakasztani egy gyereket. Ez aztán a kész-
ség! Legtöbben még csak meg se próbálják kifejleszteni magukban!
Az emberek mindig megmondják ezeknek a kihasznált gyerekeknek,
hogy mit csináljanak, mit gondoljanak, mit mondjanak, mit egyenek.
De te az égvilágon semmit nem kérdezel tőlük... és ez a te titkod.
A kevesek közé tartozol, akik egyszerűen szeretnek mosolyra fakasz-
tani egy gyereket. És ezért ők imádnak, de tényleg, rajonganak érted,
és te mindenkivel, aki egyívású veled, szeretnél hosszabban elidőzni,
ha tehetnél, elidőznél és játszánál, de fizetned kell a számláidat.

Tény, hogy odalenn ebben a pillanatban öt vagy hat ilyen üzleti
gondolkodású fickó van, némelyiket elég jól ismered, némelyiket nem,
némelyiket meg életedben nem láttad, de mindannyiuknak közük van
így vagy úgy a számláidhoz, és azt mondják, ha nem nagyon bánod,
szeretnének elkísérni a klubba. Csak tíz saroknyira van, de szeretnének
veled menni. Gondolom, valaki azt hiszi, hogy egyáltalán nem jutsz el
odáig ezek nélkül a... hogy is nevezzem őket? *Gardedámok* nélkül.
Gondolom, valaki aggódik. De a gardedámokkal vagy nélkülük te el-
jutsz oda, mindig eljutsz, és mindig időben, kivéve azokat a kivételes
eseteket, amikor mintha olyan kivételes dolgok történnének, amiket egysze-
rűen nem lehet elkerülni. Mindegy, amint kinyitod a szádat, minden meg van
bocsátva. Még magadnak is megbocsátasz. Mert te kivételes vagy, és ezért
kivételt kell tenni veled. És nem az-e a lényeg, hogy amikor egy hölgy felbuk-
kan a színpadon, az mindig éppen időben van?

A haj eltart egy darabig, az arc tovább. Ez mind munka, az egész egy-
fajta páncél. Sovány vagy egy ideje, és vannak fickók, akik ezt nem szeretik,
az egyik még azt is mondta, hogy most olyan a képed, mint egy egyiptomi ha-
lotttí maszka. Hát legyen! Te viseled, a tiéd. Nagy, vörös ajak, és most ez a lófa-
rok lengedez mindenfele – a gardéniának már vége, a gardénia Billie-hez
tartozott –, és ha valaki megkérdezi, pontosan honnét is van ez az új, hosszú
hajzuhatag, ráhunyorítasz az illetőre, és azt feleled: *hát, én hordom, úgyhogy
gondolom, az enyém*. Az én hajam az én istenverte fejemen. Így van elrendezve

a gyönyörű maszkom körül – jól nézzék meg! Mivel tudod, hogy miközben énekelsz, mind azt nézik, szándékosan a reflektorfényben helyezed el a halotti maszkozat, mert tudod, hogy nem tehetnek róla, de az arcodon keresik a lelkedet, ösztönösen ott kutatnak utána. Önvédelemből fested ki az arcodat. Megrajzolod a szemöldököd, hangsúlyozod az ajkad. Ez a határ köztük és teközötted. Különben mindenki azt hinné, joga van egyenest a torkodnak esni és elemészteni.

Azt kérdik az emberek: milyen ott fenn állni? Olyan, mintha elemészténéd magad. Mintha egyáltalán senki nem volna ott a sötétben. Az összes belvárosi műgyűjtő meg a flancos bundás, fehér hölgyek imádnak a frazírozásodról beszélni – ez a divat, a frazírozásról beszélni –, de amit mások forradalomnak hallanak, az neked egyszerűen csak jön. Minden tiszteleted Elláé, minden tiszteleted Sarah-é, de amikor azok a csajok kinyitják a szájukat, hogy énekeljenek, hát az neked csak olyan, mint amikor valaki kinyit egy vadonatúj frizsidert. Megcsap a hideg. És te egyszerűen nem tudod úgy csinálni. Nem akarod. Neked nyilvánvaló, hogy egy emberi hangnak – zeneileg szólván – ugyanazt a munkát kell elvégeznie, mint a szaxofonnak, a trombitának vagy a zongorának. Egy emberi hangnak utat kell találnia az érzelmekhez. Ki a fene nem tudja ezt? És ezek az emberek mégsem úgy viselkednek, mint akik tudják, mintha mindig meglepődnének ezen. Ülnek a sötétben, isszák a martinit a nercbundájukban, a szmokingjukban. Az emberek idióták. Gyöngyöket viselsz, és többnyire a disznók elé szórod őket. Bár attól függ, milyen gyöngyöket milyen disznók elé. Például nem mindenki kapja meg a „Strange Fruit”-ot. Legalábbis nem minden este. Ki kell érdemelniük – ez a szó az estétől függően különböző dolgot jelent. Egyszer azt mondtad valakinek: *csak olyanoknak énekelem, akik talán megértik és értékelik. Ez nem egy holdas éjen turbékolós dalocska. Ez a dal a kínról meg a szívfájdalomról szól.* Háromszáz évnyi szívfájdalomról! Minden termet, amiben énekelsz, valamiféle templommá kell változtatnod, hogy be tudjon fogadni ennyi kínt. Az emberek mégis úgy üvöltik oda neked a kívánságaikat az asztaluktól, mintha te egy istenverte wurlitzer volnál. Az emberek idióták. És a „Strange Fruit” után különben se énekelsz soha semmit. Mindegy, mi van, ez az utolsó dal, és néha, amikor fel vagy dobva, és az első sor gazdagnak, hülyének meg ostobának látszik, akkor valószínűleg ez az egyetlen dalod. És hálásak érte! Még akkor is, ha nekik nem könnyű meghallgatni, neked meg nem könnyű elénekelni. Amikor énekeled, azt mondják, büntetsz vele, azt mondják, nincs benned irgalom. Hát, azzal a dallal nem végzel, amíg el nem énekeled. Sőt, soha nem végzel vele. Előbb végez az veled.

Végül az emberek nem akarnak kutyákról meg gyerekekről hallani, meg arról, hogy beleéled magad a dalba, vagy elemészted magad – az emberek rólad akarnak hallani, ahogy megjelenesz ezekben a dalokban. Soha

nem akarnak tudni a meglepetésről, amit magadban érzel, arról az érzésről, hogy Isten felé fordulsz, amikor valamilyen hang felugrik a torkodban, mint a gyerek, aki egy elszálló léggömb után nyúl, csak a legtöbb gyerek nem éri el, te meg igen... bizony, te megfogod, pedig szinte nem is számítasz rá... kikötsz egy véletlen hangnál, egy tökéletes kiegészítésnél, amelyet addig soha nem tettél hozzá ahhoz a részhez, és soha senkitől nem is hallottad, mégis azonnal hallod, hogy ez maga a tökély. Tökély! Ez valami teljességgel elkerülhetetlennek a hangja... jobb, mint Porter, jobb, mint Gershwin. Abban a pillanatban véglegesen és teljesen átírod az eredeti változatot...

15

Nem, erről sose kérdeznek. A hideg, kemény tényeket akarják. Buta kérdéseket tesznek fel a dalokról, hogy melyik férfihoz melyik dal társul a fejedben, és ha egy kicsit komolyabbak, talán kérdeznek Armstrongról, Basie-ről vagy Lesterről. Ha sunyik, és nincs modoruk, arról érdeklődnek, hogy a piálás vagy a drogozás megnehezíti vagy megédesíti-e az éneklést. Tudni akarnak ennek az Egyesült Államoknak a szövetségi kormányával való összetűzéseidről. Tudni akarják, hogy gyűlöled vagy szereted-e a közönségedet, az embereket, akik fizetik a gázsid, akik ellopják a pénzed, akik egyszer letartóztattak, mert fehér férfival hetyegtél, akik leültettek prostitúcióért, leültettek, mert élsz, és a végén lerohanták a kórházi szobádat, ahol Istennel társalogva feküdtél. Mindig nagyon érdekli őket, amikor hallják, hogy nem tudsz kottát olvasni. Egyszer majdnem azt mondtad – egy sunyi figurának a *Daily Newstól*, aki kérdezett –, majdnem odafordultál hozzá, hogy megmondd: *faszkalap, ÉN vagyok* a kotta. De egy hölgy nem beszél így, szóval nem mondtad meg neki.

Új Forrás 2019/4 – Zadie Smith: Őrült vagyok, azt mondták

(Fordította: Greskovits Endre)

Minden szombaton új család jön. Egyesek kora reggel érkeznek messziről, készen arra, hogy megkezdjék a vakációt. Mások nem bukkannak fel naplementéig, rossz a hangulatuk, talán eltévedtek. Könnyű eltévedni a hegyek

16 Jhumpa Lahiri

közt; az utak mellett alig van tábla.

A HATÁR

Ma, miután bemutakoznak, körbevezetem őket. Azelőtt anyámra hárult a köszöntés. De ő a nyarat egy közeli város-

ban tölti, segít egy idős úrnak, aki szintén vakáción van, úgyhogy ez most az én dolgom.

Szokás szerint négyen vannak: anya, apa, két lány. Követnek tágra nyílt szemmel, boldogan, hogy kinyújtóztathatják a tagjaikat.

Megállunk egy pillanatra a gyepre néző árnyas teraszon, a zsupfedél alatt, amely szűri a fényt. Két karosszék van ott, meg egy dívány fehér szövettel borítva, nyugágyak a napozáshoz meg egy faasztal, amely tíz embernek is elég.

Kinyitom az üveg tolóajtót, és bevezetem őket: lakályos nappali két kényelmes kanapéval a kandalló előtt, jól felszerelt konyha, két hálószoba.

Amíg az apa kipakol a kocsiból, a lányok pedig, akik hét- és kilencévesek lehetnek, eltűnnek a szobájukban, becsukva az ajtót maguk mögött, én elmondom az anyának, hol talál még törülközőt és gypajtakarókat, ha esetleg lehülne a levegő éjszakára.

Megmutatom neki, hová van elrejtve az egérméreg. Csapják agyon a legyeket, mielőtt lefekszenek, javaslom, különben hajnalban dongani kezdenek, és az nagyon zavaró. Elmagyarázom, hogyan jutnak el a szupermarketbe, hogyan használják a ház mögötti mosógépet, és hová teregessenek apám kertjének túloldalán.

A vendégek szedhetnek salátát meg paradicsomot, teszem hozzá. Idén rengeteg paradicsom termett, de a legtöbb tönkrement a júliusi esőzésben.

Úgy teszek, mintha nem figyelném őket, mintha diszkrét volnék. Elvégzem a házimunkát, és meglocsolom a kertet, de muszáj észrevennem, hogy milyen boldogok és izgatottak. Hallom a lányok hangját, ahogy átszaladnak a gyepon, megtudom a nevüket. Mivel a vendégek általában nyitva hagyják a tolóajtót, hallom, mit mondanak a szülők egymásnak, miközben birtokba veszik a házat, kipakolnak a bőröndjeikből, és eldöntik, mit ebédeljenek.

A ház, amelyben a családom lakik, csak néhány méterre van, egy magas sövény mögött, amely egyfajta falat képez. Házunk évekig csupán egyetlen helyiségből állt, amely konyhaként és hármunk hálószobájaként is

szolgált. Aztán két évvel ezelőtt, amikor betöltöttem a tizenhármát, anyám beállt dolgozni az idős úrhoz, és a szüleim, miután elég pénzt megtakarítottak, megkérdezték az ingatlan tulajdonosát, hogy építhetnek-e nekem a házhoz egy kis szobát.

Apám a mindenes. Ő gondolja a nagy házat, vágja a fát, dolgozik a földön meg a szőlőben. Ő gondoskodik a lovakról, amelyeket a tulajdonos szenvedélyesen szeret. 17

A tulajdonos külföldön él, de ő nem külföldi, mint mi. Időnként eljön, egyedül. Nincs családja. Nappal kilovagol; esténként a kandallónál olvas. Aztán megint elmegy.

A nyarakon kívül más évszakban nem sokan bérlik a házat. A telek itt zordak, és tavasszal rengeteg az eső. Szeptembertől júniusig apám reggelenként elvisz az iskolába, ahol nem találom a helyem. Nem könnyen jövök ki másokkal; nem úgy nézek ki, mint mások.

A lányok ebben a családban hasonlítanak egymásra. Azonnal látni, hogy nővérek. Máris egymáshoz illő fürdőruhát vettek, hogy később elmenjenek a partra. A tengerpart úgy huszonöt kilométerre lehet innen. Az anya is lánynak látszik. Kicsi és vékony, kibontva viseli hosszú haját. Válla törékeny. Meztláb járkal a fűvön, hiába mondja neki az apa, hogy ne tegye, mert (és igaza van) lehetnek itt sünök, lódarazsak, kígyók.

Néhány óra múlva már úgy tűnik, mintha mindig itt laktak volna. A dolgok, amelyeket egy hétre hoztak vidékre, mindenütt ott hevernek: könyvek, magazinok, egy laptop, babák, kámzsás szvetterek, színes ceruzák, jegyzetfüzetek, strandpapucskok, naptejek. Ebédidőben hallom, hogy villák koccannak a tányérhoz. Minden alkalommal észlelem, amikor valamelyikük leteszi a poharat az asztalra. Érzékelem beszélgetésük nyugodt fonalát, a kávéskancsó hangját és illatát, a cigaretta füstjét.

Ebéd után az apa megkéri az egyik lányt, hogy vigye oda neki a szemüvegét. Sokáig tanulmányozza az autóstérképet. Listába szedi a közelben meglátogatandó kisvárosokat, régészeti lelőhelyeket, romokat. Az anyát ez nem érdekli. Azt mondja, ez az egyetlen hete az évben, amikor nincsenek megbeszélései és kötelezettségei.

Később az apa elindul a tengerhez a lányokkal. Amikor elindul, megkérdi tőlem, meddig tart az út, melyik partszakasz a legszebb. Megkérdezi, milyen időt jósolnak a hétre, én pedig azt felelem, kánikula jön.

Az anya otthon marad. Azért fölveszi a fürdőruháját, hogy napozzon egy kicsit.

Elnyúl az egyik nyugágyon. Gondolom, szunyókálni fog, de amikor megyek teregetni, látom, hogy ír valamit. Kézzelel ír egy kis jegyzetfüzetbe, amely a combján fekszik.

Időnként fölemeli fejét, és tüzetesen nézi a bennünket körülvevő tájat. Bámulja a gyep, a hegyek, a távoli erdő különféle zöldjeit. Az ég ragyogó kékjét, a sárga szénát. A fehérre festett kerítést és az alacsony kőfalat, amely a telek határát jelöli. Mindent megvizsgál, amit én mindennap
18 látok. De kíváncsi vagyok, mit láthat benne ő.

Amikor a nap nyugodni készül, szvettert meg hosszúnadrágot húznak, hogy megvédjék magukat a szúnyogoktól. Az apa és a lányok haja vizes, mert a tengerpart után forró vízzel lezuhanyoztak.

A lányok mesélnak anyjuknak a kirándulásról: a perzselő homokról, a kissé zavaros vízről, a szelíd, csalódást keltő hullámokról. Az egész család rövid sétára indul. Elmennek, hogy megnézzék a lovakat, a csacsikat, a vad-disznót, amelyet ólban tartanak az istállók mögött. Megnézik a birkanyáját, amely mindennap nagyjából ilyenkor vonul el a ház előtt, s néhány percre megállásra készíti az autókat a poros úton.

Az apa folyton fényképez a mobiljával. Megmutatja a lányoknak a kis szilvafákat, a fügefákat, az olajfákat. Azt mondja, a fáról szedett gyümölcsnek más az íze, mert illatos a naptól, a vidéki levegőtől.

A szülők kibontanak egy üveg bort a teraszon. Megkóstolják a sajtot, a helyi mézet. Megcsodálják a ragyogó tájat, és ámulnak a hatalmas, fényes felhőkön, az októberi gránátalma színén.

Leszáll az este. Hallják a békákat, a tücsköket, a szél susogását. A szél ellenére úgy döntenek, hogy kint esznek, kihasználják a maradék fényt.

Apám és én bent eszünk csendben. Apám nem néz föl, miközben eszik. Most, hogy nincs itthon anyám, nincs beszélgetés vacsora alatt. Anyám az, aki beszél étkezéskor.

Anyám nem bírja ezt a helyet. Apámhoz hasonlóan sokkal messzebről jött mindenkinél, aki itt vakációzik. Utálja a vidéki életet, az isten háta mögöttet. Azt mondja, az emberek itt nem kedvesek, hanem zárkóztak.

Nem hiányoznak a panaszaik. Nem szeretem hallgatni, bár valószínűleg igaza van. Néha, amikor túl sokat panaszkodik, apám inkább az autóban alszik, nem pedig vele az ágyban.

Vacsora után a lányok a gyepen téblábolnak, követik a szentjánosbogarakat. Játszanak az elemlámpájukkal. A szülők ülnek a teraszon, szemlélik a csillagos eget, a sűrű sötétséget.

Az anya forró limonádét kortyolgat, az apa egy kis grappát. Azt mondják, nincs is másra szükségük, mint hogy itt legyenek, hogy még a levegő is más, és ez megtisztítja őket. Milyen csodás, mondják, így együtt lenni, távol mindenkitől.

Reggel először a csirkeólhoz megyek, hogy összeszedjem a tojásokat. Melegek és fakók, koszosak. Néhányat tálba teszek, és odaviszem a vendégeknek reggelire. Általában senki sem jár erre, és csak otthagynom őket a terasz asztalán. De aztán a tolóajtón át látom, hogy a lányok már ébren vannak. Süteményes zacskókat látok a kanapén, morzsát, kávézóasztalra kiborított zabpelyhes dobozt. 19

A lányok megpróbálják agyoncsapni a legyeket, amelyek reggel a házban döngicsélnek. A nagyobbak légycsapó van a kezében. Csalódott kishúga panaszkodik, hogy ő még mindig nem került sorra. Azt mondja, ő is agyon akarja csapni őket.

Leteszem a tojásokat, és visszamegyek a házunkba. Aztán bekopogok hozzájuk, és kölcsönadom a lányoknak a mi légycsapónkat; így mind a ketten boldogok. Nem ismétlem meg, hogy jobb akkor agyoncsapni a legyeket, mielőtt lefeküdné az ember. Világos, hogy jól szórakoznak, míg a szülők a legyek és a lányok zajongása ellenére tovább alszanak.

Két nap múlva kialakul egy megjósolható napirend. Délelőtt az apa elmegy a városi kávézóba, hogy tejet meg újságot vegyen, és iszik egy második kávé. Beugrik a szupermarketbe, ha szükséges. Amikor visszaér, a páratartalom ellenére elmegy futni a hegyekbe. Egyszer izgatottan jön haza, mert összeakadt egy juhászcutyával, amely elálta az útját, bár végül nem történt semmi.

Az anya azt csinálja, amit én: főlseper, főz, mosogat. Naponta legalább egyszer kitereget. Ruháink összekeverednek, és közös kötélen száradnak. Azt mondja a férjének, miközben a mosott ruhás kosarat a karjában tartja, hogy ez milyen boldoggá teszi. Mivel a városban élnek egy zsúfolt lakásban, sosem teregethet így a szabadban.

Ebéd után az apa elviszi a lányokat a tengerpartra, és az anya otthon marad egyedül. Elnyúlik, és cigarettára gyújt, nagy összpontosítással ír a jegyzetfüzetébe.

Egy nap a lányok, miután visszajöttek a tengerpartról, órákig szaladgálnak, hogy a fűben ugráló tücsköket fogjanak. Felkapják őket. Néhányat beletesznek egy befőttesüvegbe, melléjük a szüleik salátájából elcsent paradicsomszeleteket dobnak. Házi kedvencekké változtatják őket, még nevet is adnak nekik. Másnap a tücskök megdöglenek, megfulladnak az üvegben, és a lányok sírnak. Eltemetik őket az egyik szilvafa alatt, és pár vadvirágot tesznek a sírra.

Egy másik nap az apa fölfedezi, hogy az egyik kint hagyott strandpapucs eltűnt. Mondom neki, hogy valószínűleg róka vitte el; ólálkodott egy errefelé. Mondom apámnak, aki a környéken élő minden állat szokásait és rejtekhelyét ismeri, és ő meg is találja a papucst egy labdával meg
20 egy bevásárló zacskóval együtt, amit az előző család hagyott itt.

Látom, mennyire élvezik a vendégek ezt a változatlan vidéki tájat, mennyire értékelik minden részletét, mennyire segítik őket ezek a dolgok a gondolkodásban, pihenésben, álmodozásban. Amikor a lányok szedret szednek, és összepiszkolják a csinos ruhájukat, az anya nem haragszik meg rájuk. Csak nevet. Megkéri az apát, hogy csináljon egy képet, és bedobja a ruhákat a szennybe.

Ugyanakkor eltűnődöm rajta, vajon mit tudhatnak az itteni magányról. Mit tudhatnak a mi rozzant házunk mindig ugyanolyan napjairól? Az éjszakákról, amikor olyan erősen fúj a szél, hogy mintha remegne a föld, vagy amikor az eső hangjától nem tudok elaludni? A hónapokról, amikor mi magunkban élünk a hegyek között, a lovakról, a rovarokról, a madarokról, amelyek a földek felett röpködnek? Vajon tetszene nekik az a rideg nyugalom, amely itt minden telet ural?

Az utolsó estén autók érkeznek. A szülők meghívták a barátait a gyerekekkel együtt, akik most a réten szaladgálnak. Néhányan arról számolnak be, hogy nem volt nagy forgalom a városból jövet. A felnőttek körülnéznek a házban, és naplementekor a kertben sétálhatnak. A teraszon már meg van terítve az asztal.

Mindent hallok, miközben esznek. A nevetés meg a csevegés ma este hangosabb. A család minden vidéki kellemetlenségét elmeséli: a paradicsomevő tücsköket, a szilvafa alatti temetést, a juhászkutyát, a rókát, amelyik elvitte a papucst. Az anya azt mondja, az, hogy ilyen közeli kapcsolatban voltak a természettel, jót tett a lányoknak.

Egyszer csak kihoznak egy tortát gyertyákkal, és én rájövök, hogy az apának születésnapja van. Negyvenöt éves. Mindenki énekel, és felvágják a tortát.

Apám meg én eszünk egy kis túlérétt szőlőt. Éppen le akarom szedni az asztalt, amikor kopogtatást hallok. Az ajtó előtt a lányok állnak habozva, kifulladásra. Átadnak egy tányért, rajta két szelet torta: az egyik az enyém, a másik apámé. Elszaladnak, mielőtt megköszönhetném.

Megesszük a tortát, miközben a vendégek politikáról, utazásokról, a városi életről beszélgetnek. Valaki megkérdi az anyától, hol vette a tortát. Egy közeli pékségben, feleli ő, és hozzáteszi, hogy az egyik vendég hozta fel. Megmondja a pékség nevét, a térért, ahol áll.

Apám leteszi a villát, és lehajtja fejét. Szeme zavart, amikor rám néz. Hirtelen feláll, aztán kimegy, hogy észrevétlenül elszívjon egy cigarettát.

Azelőtt mi is a városban éltünk. Apám éppen azon a téren árult virágot. Anyám segített neki.

Egymás mellett töltötték napjaikat egy kicsiny, de csinos standnál, csokrokat készítettek, amelyeket az emberek hazavittek, hogy az asztalukat meg a teraszukat díszítsék velük. Jövevények voltak, de megtanulták a virágok nevét: rózsza, napraforgó, szegfű, százsorszép. Egy sor vödörben tartották őket, szárukkal vízben.

Egy este három ember jelent meg. Apám egyedül volt; anyám, aki akkor volt velem terhes, otthon tartózkodott, mert apám nem akarta, hogy este dolgozzon. Késő volt. A téren már zárva a boltok, és apám is éppen zárni akart.

Az egyik férfi megkérte, hogy nyisson ki, azt mondta, szeretné meglátogatni a barátnőjét. Egy szép csokrot kért. Apám ráállt, hogy készít neki, bár a férfiak gorombák és kicsit részegek voltak.

Amikor apám átnyújtotta a csokrot, a férfi azt mondta, kicsi, és megkérte, hogy csinálja nagyobbra. Apám még rakott hozzá virágokat, rengeteget, míg a férfi már elégedett volt velem. Papírba csavarta a csokrot, aztán színes szalagot kötött rá masnival. Megmondta az árat.

A férfi pénzt húzott elő a tárcájából. Nem volt elég. És amikor apám nem akarta odaadni a csokrot, a férfi lehülyézte, azt mondta, még azt se tudja, hogyan állítson össze egy szép csokrot egy gyönyörű lánynak. Aztán a másik kettővel együtt ütni kezdte apámat, akinek a száját elborította a vér, és a metszőfogai is kitértek.

Apám kiabált, de abban az órában senki sem hallotta. Azt mondták neki: menj vissza oda, ahonnet jöttél. Elvették a csokrot, és őt otthagyták a földön.

Apám bement a balesetire. Egy évig nem tudott szilárd ételt enni. Miután megszülettem, és először látott, egy szót sem bírt kinyögni.

Azóta is küszködik a beszéddel. Zagyválja a szavakat, mintha öregember volna. Hiányzó fogai miatt szégyell mosolyogni. Anyám és én megértjük, de mások nem. Azt hiszik, azért nem beszél a nyelvet, mert külföldi. Néha még azt is hiszik róla, hogy néma.

Amikor a körte meg a piros alma megéri a kertben, vékony, szinte átetsző szeletekre vágjuk, hogy megízlelhesse.

Egyik honfitársa szólt neki erről az állásról ezen az elhagyatott helyen. Nem ismerte a vidéki életet: mindig városban élt.

Itt úgy élhet és dolgozhat, hogy nem kell kinyitnia a száját. Nem fél, hogy megtámadják. Jobban szeret állatok közt élni, földet művelni. Hozzászokott ehhez a vad vidékhez, amely megóvja.

Amikor velem beszél, amikor elvisz az iskolába, mindig ugyanazt mondja: hogy nem vitte semmire az életben. Csak azt szeretné, ha én tanulnék, és befejezném az iskolát, egyetemre járnék, aztán messzire elmennék tőlük.

22

Másnap délelőtt az apa hozzálát, hogy bepakoljon a kocsiba. Négy le- barnult embert látok, akik még jobban kötődnek egymáshoz. Nem akarnak elmenni. Reggelinél azt mondják, jövőre szeretnének visszajönni. Majdnem minden vendég ugyanazt mondja, amikor elmegy. Néhány hűségese- sen visszatér, de a legtöbbjüknek egyszor is elég.

Mielőtt elindulnak, az anya megmutatja a hűtőben a dolgokat, amiket nem akarnak elvinni a városba. Azt mondja, annyira megszerette ezt a házat, hogy máris hiányzik neki. Amikor majd feszültnek érzi magát, vagy elborítja a munka, talán erre a helyre gondol: a tiszta levegőre, a hegyekre, a nap- nyugtakor lángoló felhőkre.

Jó utat kívánok a családnak, és elbúcsúzom. Ott állok, amíg az autó el nem tűnik a szemem elől. Aztán hozzálátok, hogy előkészítsem a házat az új családnak, amely holnap érkezik. Bevetem az ágyakat. Kitararítom a szo- bát, amelyet a lányok fenekestül felforgattak. Összesöpöröm a legyeket, ame- lyeket agyoncsaptak.

Itt felejtettek vagy szándékosan itt hagytak néhány dolgot, amikre nincs szükségük, dolgokat, amikhez én ragaszkodom. Képeket, amiket a lá- nyok rajzoltak, kagylókat, amelyeket a tengerparton gyűjtöttek, az illatos tusfürdő néhány cseppjét. Bevásárló listákat az anya halvány, apró betűs írá- sával, amellyel más papírokra mindent leírt rólunk.

(Fordította: Greskovits Endre)

Messze, magány

S a félelem, titkolt, az udvarház udvara
közepén hajnaltájt, itt, e helyen - már csak kilépve
váratlan visszaesték. Álmon eszmélnék? /Rég egy balkán szállodában./
Szájon ez alva íz, karon enyhe vér, hogy ronccsá harapva.
Epileptikus, tünet; ma: "hazaérve agyérfestés" - hogy másutt kocsiba
- a dac e nap; némaképp végy, végigszáguldhatsz - elég
ön-szorító: nyomán aratva. Mind, a művészház ősz udvari estelén,
a vigasz sem csak bízató, szellemnek, léleknek, "elköszönünk",
pásztázva - hír a tájból segít s marasztal - választanom, ha
e borzongásból, mint végül mindenütt, s boldog volnék épp, a
választás mégse csak vesztes - ma: e megélt, gyötrötte fény
ajándéka oly gyöngédség is, való gyöngéd - él. Símogató kéz, oly
magasztos perccé tudnók egyben emelni. A tél tanúi épp szerény
költészetek - de létem kénye kötözhető, föltekintek, hallok nevet:
ma Ő.

Kalász Márton

ETHOSZ – VÁNDORLÁZ

(Stosz)

*„hol élők is haza
alig találhatnak, nemhogy a holtak.“*
(Farkas Árpád)

...ha oly végnélküli menet, épp fejét fölütő
járvány miatt, ismét *ma* rátelepülnénk
e hegyi vadonra; vándor éjféleink, e lát
sokra csitulna – s hát kinek
rideg, ha nép; míg távolabb hegyéleken: tűnődj, sehol át
se célon lehetne lennie? Én itthagynom
őket – sajdul még, gondolva félébren: valaki.
Tűz kint e hajnali – csupor fű-mérgeken; jobb tő-mérgek jután.
Küldettek oly rész, *szászolva*, „időtt, s éj“. Távol ép leleten –
int, kivé: hol fogy? Holt színen sejtelvezik,
hamarabb szín fogy. Esztendők, évszakok
telnek; imént – szél s szó hegytarajon.
Költve rég, *betegszász*, elvetve, derű emlékké fedetve, kint idejük
helyre hült határ. Hant téli, „gond“ ejti – vélt vigasz: tudat, ígér.

Fogytán – temetőink köd-fénye – fönt, itt, lélek szoronghat.
 Félelmek, ünnep, fönt nevek: merő e burján
mi, ahány hajlaton. Neven mormolva: nagyapám –
 mintha ott állnék; tört kövek haván –
 Gott, ne keltse, távok, ne fű *gout*, mondaná.
 Magán hunyorgó – rég: apán,
 alkat; kint fogva – tovább keserűbb világ vitt.
Fogytán – kisebbség? Kirill – áthallatunk,
 ki sírján étke: ünnep, tél áhítatán víve ki.
 S világgal, méccsel – legszegényeink.
 Tudva: de mécsvilág – e meddő fohászaink,
 szenvlélkedve homloktól halmaig.
 Vadon méltók éjfele lett –
 fagy ma burján –kölcs tettén. Le *név* tétetett.

26 Komálovics Zoltán

LÁNY A HÍDON

(Anettnek)

A Setagaya park vizei fölött
Deréig ér a múlt
Üledéke

Egy lány lépdél azálea-csőndben
Madárfüzér fonja szárnyait
Nőisége négy égtája köré

A híd tövében
A keiszeki fehér tömbje
Őrzi az ösvény köveinek lelkét

A nobedán kavics-szőnyegén
A magnóliakert szirmai
Fújja a szél

A délután lassan kanyarog a tóhoz
Csobogása a víz közepében
Mint a szerelem
Elhal és éled

A lány szeme szunnyad
Néma a kert
Szívében a négy égtáj

Ki illeti csókkal azt
Ami a lányban virágzik
És súlypontjában nyílik alant

A Setagaya park vizei fölött
A puha
Azálea-csőndben

Argolidban
Ülsz és nézel előre
A lagúnák csendes vizei fölött.

*

Egy barack átváltozása ő.
Szépsége, íze, illata innen ered.
S távozása után is csak ez marad:
Egy köntösről leváló kéz puha barackteste.

Leginkább olyan tünemény,
Aki a valóságban rejti el önmagát,
Hogy rosszkedvünk telét tündöklő nyárrá változtassa.

Szintézis álom és ébrenlét között.
Ezért hiába kötözöd magad, mint Odüsszeusz,
Akár a múlt akár a jövő árbocához.

Jelene mélyébe ránt,
Mert szívében távlatot nem talál
Sem irány, sem előjel.

S ha egy erre a célra készített csónakkal
Megpróbálnád átjuttatni az álomból az ébrenlétbe,
Isten valahol félúton összetörné a csónakot.

Ha az álomba próbálsz visszavinni,
A tulajdonképpeni közegébe,
Akkor Isten a nyomorúság szörnyű viharát zúdítaná rátok.

*

A múltad partja ő.
Ülsz és nézel előre
A lagúnák csendes vizei fölött.

ALGOFLEX ÉS APPRANAX

Algoflex és Appranax
két ördögfiók
bekapom őket napra nap
lólábuk kilóg
a fejfájást kiröhögik
sőt éppelőcsalók
Algoflex és Appranax
a két ördögfiók

RÖVID ZÁRLAT

Nagy Dél után
szenvedélyvihar
a villám kicsap

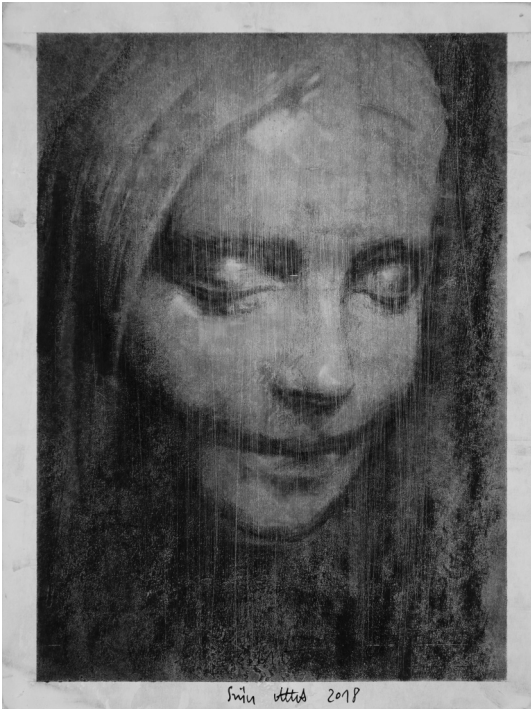
Reggel derült ég
tisztá fej és szív
hűvös tiszta nap

KÉT TUSRAJZ

Egy lány jön át a kis mezőn.
Egy másik kerékpáron.
Bármelyikük lehetne
egy álomban a párom.

Majd Isaiah Bolt vagy Dixi
tizenkét hacukában:
langaléta figura,
szemüveg, fekete kutya.
Valóság, mint az álom.

K. I. A VÁROSMÁJORBAN

Akár egy Gulácsy- (vagy Goya-) metszet is lehetne.
Hosszú, fekete kabátos férfi
kinyújtott karral előre dőlve,
szinte repülve kergeti széles karimájú,
fekete kalapját a szélben,
a vele párhuzamosan meghajló kopár fasor előtt.
Nehezen lép, mert cipője
csaknem bokáig merül a felásott járda sarába.
Hosszú sálja piros sikoltásként úszik utána.
A háttérben, a felszedett kockakövek előtt
lebzselő munkások hahotáznak rajta
teli szájjal, a hasukat fogva.

A lassított film hihetetlenül ellangyult tempóban pergett tovább, persze, a pergett szó itt nyilvánvaló túlzás, még inkább téves definíciója egyfajta mozgásnak, amelyre inkább ráillett a vánszorgás, a tántorogva haladás, semmint

32 Zalán Tibor

PAPÍRVÁROS

FOSZLÁNYOK

(részlet egy lassúdad

regényből)

nem, csak oda fel, a dombra, mutatott maga elé, de az utca sehogy sem akart véget érni, és sehogy sem akart az ígért domb feltűnni, és a lánynak egyre jobban kezdett fájni a lábszára, fájt a teher cipelésétől, úgy fájt, mint régen, azzal a fájdalommal, amelyet el akart felejteni, és eddig azt hitte, hogy el is tudja felejteni, hogy elfelejtheti

bicebócának, sánta kutyának csúfolták a szomszéd gyerekek, hülye kis nyomingernek, és ő könnyeivel küszködve mosolygott ezeken a gonoszságokon, tudatában annak, nem csak hogy gyenge, de megkergetni sem tudja a bosszantóit, mert a lábszárára erősített vas-sínek csak nehézkes járást engedtek a számára, futást semmiképpen, ahogy azt is tudomásul vette, hogy kiközösítik, bár ez akkor még nem így jelent meg a tudatában, hogy kiközösítés, annyit viszont pontosan levett a többiek viselkedéséből, hogy vele nincs minden rendben, azok a vasak a lábán bélyegek is az életén, a borítékolt másságon pecsétek, és mert az önkéntelen és ellenőrzés nélküli gyermeki gonoszság valami folyamatos természetességgel áradt feléje, amit csak a felnőttek tudatos és előre megtervelt gonoszsága tud majd később felülmúlni, el kellett tűrnie, hogy állandó céltáblája volt a gúnyolódásuknak, és abba is bele kellett törődnie egy idő után, hogy még az óvónéni is másként kezeli őt, gyakran becézi kis békámnak, ami nem lett volna baj, ha nem úgy érinti meg, nyúl hozzá, azzal a tartózkodó undorral, ami a békáknak és az egyéb nyálkás és ronda, esetlen kis lényeknek kijár, csattogott a kapcsokkal a lábán, ez soha nem fog meggyógyulni, hallgatta ki a szüleit egyszer, nem teljesen véletlenül, mert bénaságában egyetlen szórakozása az volt, hogy mindent és mindenkit kihallgatott, isten kifürkészhetetlen figyelmének köszönhetően, aki ugyan néha ezt-azt, valamit elvesz az embertől, de együttal valahol máshol, másból többet ad neki, így aztán, a kis bicebócat rendkívül éles hallással áldotta-verte a sorsa, hallása már-már a kutyájukéhoz

a pergett szó által sugallt gyors egymásutániság, tétován rakta maga elé a lábait, a lány nyakába csimpaszkodva a fél karjával, másikat oldalt kinyújtva, mintha féllábú kötél táncos keresné vele az egyensúlyát az ingatag kötélen, messze megünn még, kérdezte a lány,

volt hasonlítható, aki messziről meghallotta a közeledésüket, amikor nagyapja hozta haza őt kézenfogva az óvodából, és már a kerítés mentén rohagált fel-alá, amikor ők még az utca végén fel sem tűntek, ez soha nem fog meggyógyulni, mondta az anyja, és az apja csak nagysokára válaszolt, nem, ez nem fog, és keserves nagyot sóhajtott hozzá, lehet, hogy rossz 33
szul választottunk, merengett vissza valahová hirtelen az asszony, ismerős, mert sokszor visszatérő volt a kérdés, amit ő akkor még nem értett egészen, csak valami homályos, vagy inkább alaktalan derengés, gyanúszerűség jelent meg benne, valahányszor meghallotta, honnan tudhattuk volna, folytatta a sóhajtozást az apja, ez az, honnan tudhattuk volna, kapcsolódott bele a sóhajtozásba az anyja,

olyan kis édes, az apja, persze, hogy édes, az anyja, engem nem zavarnak a vasak a lábán, az apja, engem pedig egészen egyszerűen ijesztenek, az anyja, mitől ijesztenének, ingerülten az apja, ahogy néha megcsörrennek, emeli fel a hangját az anyja, nem csörrennek meg soha, az apja, akkor biztosan hallucinálok, az anyja, akkor biztosan hallucinálsz, az apja, miért nem lehet olyan, mint a többi gyerekek, az anyja, olyan, mint a többi gyerekek, az apja, de szörnyű látvány, amikor szaladni próbál velük, hozzájuk, feléjük, az anyja, inkább szálnalmas és megindító, az apja, és ha soha nem kerülnek le a lábáról azok a kurva vasak, az anyja, de, de, lekerülnek majd, ha nagyobb lesz, és megerősödnek az alsó végtagjai, az apja, és ha nem, az anyja, akkor nem, csattan fel az apja, törődsz is te a jövőjével, az anyja, hát mivel törödnék, ha nem a jövőjével, az apja, kár, hogy már nem lehet visszaadni, az anyja, te teljesen meghülyültél, ez nem olyan, mintha a boltban vennél valamit, és meggondolod magad, és visszacseréled, az apja, kár, hogy nem, az anyja, szereted te egyáltalán, az apja, már miért ne szeretném, az anyja, nem úgy tűnik, az apja, azért, mert szeretném, ha nekem is normális gyerekem lenne, az anyja, ha már igazi gyerekem nem lehet, teszi hozzá magához az anyja, már miért ne lenne ez a gyerek normális, az apja, nagyon kis okos, fogékony és kedves kislány, teszi hozzá magához az apja, de nyomorék, sikolt fel türelmetlenül az anyja, nem nyomorék, csak átmenetileg mozgáskorlátozott, az apja, bicebócának csúfolja a többi gyerekek, meg kis nyominak, az anyja, a kurva anyjukat az apjuknak meg az anyjuknak, hogy nem nevelik meg őket, emeli fel ismét a hangját az apja, egy gyerek nem tehet arról, hogy őszinte, az anyja, a kurva anyját a gyerekek őszinteségének is, ha azzal gyilkolják a másikat, az apja, most mit kurvaanyázol, a helyett, hogy felfognád, miről beszélünk, az anyja, felfogtam, és én így is nagyon szeretem, az apja lecsöndesedve, én is nagyon szeretem, csak így azért nem anyyira, az anyja lecsöndesedve, ha nem szereted annyira így, akkor tényleg

vidd vissza, és cserélted ki egy olyanra, aki tökéletes, és akit tudsz szeretni, az apja vontatottan, a szavakat keresve, és rekedten, nem erről van szó, tudod, hogy nem erről van szó, kétségbeesetten az anyja, ha nem erről van szó, akkor miről van szó, az apja, arról van szó, hogy rám is úgy néznek

34 az emberek, mióta rákerültek a vasak a lábára, mintha az enyémeiken lennének, az anyja, képzelődsz, az apja, képzelődik a fene, azok is elkerülnek, akik eddig szándékosan nyomakodtak elém a piacon, az anyja, és mit gondolsz, miért, az apja, azt gondolom, azért, hogy ne kelljen beszélgetniük velem a mi nyomorék lányunkról, az anyja sírós hangon, nem nyomorék, az apja, meg ne halljam még egyszer ebben a házban azt, hogy nyomorék, teszi hozzá dühösen az apja magához, pedig hallani fogod, mert ez az én házam is, hallani fogod, mert nyomorék, mert nyomorék, mit tehetünk mi arról, hogy nyomorék

és a kislány sántikálva rohan el az ajtótól, el, el a háztól minél messzebbre el, el, a kerítés legvégéig, ahol gyomrára szorított kézzel, összegörnyedve kuporoghat vacsoráig, de távolodóban még hallja a nagyapja hangját, aki addig szótlánul ücsörgött valamelyik sarokban, szégyellj magad, lányom, nagyon szégyellheted magadat, maga ne szóljon bele, távolodik az anyja hangja is, azért van külön szobája, hogy ne itt legyen, hanem ott, mit tátja ránk folyton a száját, mit hallgatózik, mit ítélkezik, mit, de a mondat végét már eltörli a távolság és a fölerősödött lihegése, az utolsó lépéseket kínok között vánszorogva teszi meg, törik a gyors mozgás közben a lábát a vasak, lekuporodik a piszkebokrok tövébe, ahol nem láthatja senki, és sírni kezd, keservesen és öklendezve, mert bár felét sem értette annak, amit a szülei beszéltek, nagyon fél attól, hogy elviszik valahová, és visszacserélik, lecserélik őt egy egészséges kisgyerekre, akivel a többek szívesen játszanak, és befogadják maguk közé, és sajnálná itt hagyni a szüleit, mert nagyon szereti őket, legfőképpen a nagyapát, aki mindig megsimogatja az arcát, amikor összetalálkoznak az udvaron, a zsebében édességet hord, nagy, erős, és más a szaga is, mint körülöttük a többi embernek, lehet azért, mert meg fog halni, mint mondják

te nem, te nem, sánta kutya, a helyedre, lökte ki a körből Dani, aki a legnagyobb és legerősebb fiú volt a csoportukban, te menj máshová játszani, de ő most az egyszer megmakacsolta magát, és visszalépett, nem, nem megyek, én is labdázni szeretnék veletek, de te nem tudsz, lökött rajta ismét nagyot Dani, amitől megroggyant, épp csak el nem esett, billegett kicsit a levegőben, egyensúly után hadonászva, majd ismét visszalépett, attól, hogy a lábam gyenge, még el tudom kapni a labdát, bizonygatta a kislány reménykedve, de a fiú elszánt volt, utálunk, mondta bele a kis arcába, utálunk, érted, nem akarjuk, hogy a közelünkben legyél, hát nem érted, és ismét lökött rajta

egyed, és a kislány ismét visszalépet közük a megtalált egyensúllyal, de én nem utállak, én szeretlek benneteket, fogta pityergősen, ne szeress bennünket, szeresd az anyukádat meg az óvónéniket, és hagyjál nekünk békét, rivallt rá Dani, és most sikerült akkorát taszítania rajta, hogy hanyatt esett a homokozóba, ezen a többiek hangosan felröhögtek, és mindenféle 35 gúnyos megjegyzéseket tettek, a kislány egy darabig feküdt a homok melegében, mint aki csak az égen vonuló felhőket bámulja, aztán feltápászkodott, nehézkesen felállt, sokadszorra visszanyerte az egyensúlyát a vasakon, és a kezébe fogott, önkéntelenül felragadt deszkadarabbal, mely a homokozó oldalából tört ki, Dani felé sújtott, az arcát találva el, valahol a szemé környékén, és a többiek sikoltozva rebbentek szét a gyerekek arcából patakzani kezdő vér láttán

és mi van, ha kivered a szemét, te kis rohadék, sikoltozott föl le tornyosulva otthon az anyja, hát milyen gyerek vagy te, rázta meg, hogy majdnem megölted a társadat, ki bántott téged, hogy így kell viselkedned, ki, és rázta tovább, és ő konokul hallgatott, na, ki vele, hogy ki, és ő konokul hallgatott továbbra is, ezt kellett megérnem, hogy már nem csak nyomorék vagy, de gyilkos is, ezt kellett megérnem, hogy lenne gyilkos, próbálta a nagyapja kiszedni a dühöngő lánya karmai közül a gyereket, mondtam már, hogy magának hol a helye, tombolt tovább az anyja, hát maga sem ért a szép szóból, és csak egyre védi ezt a kis vakarcsot, üvöltötte teli torokból, mire az apja is az apósa és a lánya védelmére kelt, nem így kellene, próbálta szelíden fékezni a feleségét, de a szelídség csak olaj volt a tűzre, védjétek, csak védjétek, sikoltozott tovább a nő, aztán majd, ha tényleg kiveri valaki szemét, vagy betöri valakinek a fejét, akkor ne én menjek be az óvodába hallgatni, hogy milyen sunyi, gonosz és nevelhetetlen ez a gyerek, nem vagyok sunyi és gonosz, gondolta a kislány, de nem szólalt meg, és az apja, mintha csak hallotta volna ezt, ingerülten förmedt rá az anyjára, ez gyerek se nem sunyi, se nem gonosz, egyszerűen csak próbálta megvédeni magát, megvédeni, kezdett el gúnyolódni az anyja, ki bántotta a te drágalátos kislányodat, a maga drágalátos ártatlan kisunokáját, fordult oda egy pillanatra a nagyapjához, hogy ő se maradjon ki az osztásból, ki verte ki a szemét, törte be a fejét egy szöges deszkadarabbal, na ki, mondjátok már, hogy ki, ha ti tudjátok, és a két férfi hallgatott, hallgatott a kislány is, alighanem cigány volt ennek az apja vagy az anyja, torzult el a nő arca, az anyja arca, de hát, te nem vagy cigány, próbált hozzábújni, és az anyja ellökte magától, te menj ki innen, te most menj, mert széthasítalak, és ő ismét megpróbált rohanni a vasakkal, de csak groteszk meglódulások sikerültek a futás helyett, hogy lehet cigány az anyám, ha nem is cigány, gondolta, és talán életében először fordult meg a fejében, hogy az anyja, hogy az anyja, hogy

nem is az ő igazi anyja

fuss, Forrest, fuss el innen, rohanj, kiabálta a vásznon a kislány, és ő előrehajolva, izgatottan figyelte, mi fog történni, nagyon az övé volt ez a film, ahogy a kisfiú, lábán a vasakkal, áll szemben a biciklijét földre
36 döntő másik három gonosz kölyökkel, akik köveket ragadnak föl az erdei ösvény földjéről, és dobálni kezdik, egyik a fején találja el, és ő hanyatt esik, majd, amikor feltápáskodik, a kislány rémülten kiabálni kezd, fuss Forrest, fuss el innen, rohanj, és a kis bicebóca, lábán a nehéz vasakkal, szájalmasan, már-már komikusan emelgetve, húzva egymás után a beteg lábait, menekülni próbál az öt üldözők előtt, akik csak azért üldözik, mert beteg lábakkal látta el születésétől az Isten, kis pofáját felfújja az erőlködés, és űzött szemein látszik, hogy tisztában van menekülése esélytelenségével, hallja, ahogy mögötte ismét biciklire kapnak üldözői, s neki mind több és több erőfeszítést kell tennie, hogy vigye a vasakat, vagy a vasak vigyék a lábát, és amikor elkövetkeznek azok a fantasztikum világába tolható pillanatok, hogy a vasak szétpattognak futás közben a lábáról, és a fogságukból kiszabadult kisfiú valóban futni kezd, olyan gyorsan, hogy most már az üldözői számára lesz esélytelen, hiába kerekeznek a nyomában, hogy utolérjék, kicsordul a szeméből a könny, és Forrest fut, fut onnantól kezdve, fut egész életén át, immár felnőttként, Tom Hanksként, a lánynak pedig az jár az eszébe, hogy valahol a saját sorsát látja viszont a vásznon, ő fut a többiek, ő fut a világ előtt, amelyik közel dobálja meg, mert nem tud vele mit kezdeni, nincs hozzá, feléje más eszköze, mint a gonoszság, és az ő lábáról kezdenek el lepattogni a nehéz vasak, amelyek addig tartották a gyöngye csontokat lépés közben, ő szabadul ki a bénaság, a nyomorékság föld felé húzó nehézségi köréből, és fut, fut, egész életén keresztül fut, fut keresztül az életén, egyedül, mindig csak egyedül, mert ezekhez a futásokhoz nincs, nem lehet senki partnerként hozzárendelve, ezek a szabadság örök magánnyal járó futásai, és hagyja, hogy patakokban folyják alá arcán a könny, jaj, kislány, szorítja meg a kezét a mellette ülő öregasszony, megértem magát, valóban olyan romantikus ez, hogy az ember a könnyeivel küszködik, de maga talán zokog, lehetséges, hogy van ilyen ismerőse, és nem válaszol, csak hullatja el a könnyeit a mozi koszlott vörös szőnyegére, mint Forrest a maga vasait a lábáról, és valahányszor megnézi a filmet, ennél a résznél mindig hagyja elengedni a könnyeit, és soha nem válaszol a saját magának feltett kérdésekre sem, és sohasem jut el az első megnézés után addig a részig, amikor a szakállas Forrest embertömeget vezetve fut, szinte körülfutva a földet, mert azt már hamisnak érzi, akkor is, vagy annak ellenére, hogy már vannak pillanatok az életében, amikor ő fut előtt, és mögötte futnak mások, követik a futását, egyesek lemaradnak, mások csatlakoznak hozzá, de mellette soha nem fut senki, csak mögötte, mindig csak mögötte, ezt a részt már nem nézi meg, mert

hamisnak érzi, jóllehet a filmbéli Forrest is olyan magányos, amilyennek ő érzi magát ebben az örökös életfutásban, vagy nevezhetjük egyszerűbben, menekülésben, az egész mégis sugall valami közösségi élményszerűséget, az ő eddigi példája pedig inkább a felé mutat el, és nem törli le a könynyeit, bármilyen szájalmasnak, vagy romantikus hülye kis picsának mutatja az arcán patakokban lefolyó megállíthatatlan, talán megállíthatatlan, könnyzuhogás, az ő példája a felé mutat el, folytatja az ösztönösen magát építő gondolatmenetet, hogy épp nem a bármiféle közösség elvállalása felé rohan az élete, hanem attól el, az abból kiválás szabadsága tölti meg a tüdejét, a bántásokból, a lenézésekből, a mindig csak neki címzett gonoszságokból való kiszakadás életfogytig tartó kísérlete a futása, és meg sem fordul a fejében, hogy ez megváltozhat valamikor, valahogyan, mert mitől változnék meg, és hogyan tudna megváltozni, a rohanni vágyó lábakról lepatogó vasakkal együtt pattog le róla minden, ami eddig a világhoz kötötte, inkább kötözte, úgymint a gyermekkor, a család, a nyomorékok társadalma, a kisebbrendűsége fegyelmező tehetetlenség és elgyávulás, és felvált, elfoglal mindent benne és körülötte a magány, ami azok privilégiuma, akik merik vállalni, ha már a világba vettek, a világba vetettek árvaságát, ekkor már tudja, hogy hiába van anyja, apja, és nagyapja, ők csak örökbe-fogadói, elfogadói, megvásárlói a létezésének, csecsemőként nyomták a kezükbe valami gyermekmenhelyen, mert az igazi anyja eldobta magától, neki az igazi anyja sem volt igazi, és lehet, fordult meg sokszor a fejében, hogy ezért nem tudott megállni a világban a lábára szerelt vasak mankói nélkül, egyfajta realizálódott szimbolizációk voltak a mindkét lábát egyszerre lehúzó és megemelő vasak, fogalmazta meg magának, amikor már bírta ezt a nyelvet, amikor filozófiát és pszichológiát olvasott, egyetemista lett, és nem reménykedve bár, de mégis csak várta azt a másikat, aki tud és hajlandó mellette futni, no nem egy életen keresztül, nem a föld körüljárásának a tév-távján, hanem egy darabig, legalább fától fáig, egyik saroktól a másikig, akinek a lélegzete összefolyik az övével, mint a csókolódzó szerelmesek nyála, és már azt se bánta volna, ha nem szereti, csak legalább ne egyedül, ne mindig csak egyedül, ezzel persze nem sírta vissza a gyermekkorát, amikor a többi gyerekkel együtt lehetett, annak ellenére együtt, hogy be soha nem fogadták, csúfolták, kínozták és ki-nevették, a gyermekkorát, amikor kihallgatta, hogy mennyire szégyelli az anyja az ő bicebócaságát, és még nem értette, mire vonatkozik a rossz választás, amiről beszéltek vele kapcsolatban, az első, vasak nélküli métereket, amikor minden lépés olyan volt, mintha ünnepségen menetelne, és mint ünnepbe menetelt bele az új életébe, persze nem menetelt, hanem futott, bár mindegy is, hogyan nevezi azt, aminek lényege a menekülés volt, bele a

kamaszkor első lázadásaiba, az első cigikbe, az első piákba, az első csókokba, az első szerelemnek hitt odaadásokba, az első tudatosan vállalt szerelem nélküli baszásokba idősebb férfiakkal, és szándékosan használta az első mellett a többes számú alanyokat, mert aki fut valami elől, de nem fut valami felé, az mindig újra kezdi, s ha nem is törlődik mögötte a múlt, érvényüket veszítik a történések és a tapasztalások, minden járatlan és kérges újra és újra, minden a kilépésről szól, és semmi a megérkezésről, a bennmaradásról, mint ahogy most is, cipeli a vállán ezt a nehéz idegent, aki-ről azt sem tudja, hogy ki, és még az sem látszik tisztázódni a számára, hogy miért vállalja föl és el, ebben a csapkolódó esőben a kisvárosi éjszakában, éhesen, lesoványodva

felborzolódtott szőrű kismacska, aki melegségre, simogatásra vágyott, a mellette futó izzadságszagára, és lám, nagyon úgy tűnik fel, hogy emez vágyik az ő melegségére, simogatására, izzadságszagára, és nem volt benne biztos, van-e már, vagy maradt-e még, benne annyi melegség, simogatás, izzadságszag, amennyi elég lesz ennek a lelkében láthatóan csonttá égett-fagyott embernek a fel-támasztásához

Nézte, ahogy eszik, fejét föl sem emelve a tányérból, mint egy kiéheztetett kis állat, sovány kis macska, aki mohón lapátolja magába a gulyáslevest, most egyszerre ennek látta, sovány kis állatkának, és látni vélte a beesett horpaszát, és valami ismeretlen eredetű ellenszenvet érzett a mohóságát látva, később derengett fel benne, hogy valójában nem érti az éhezését, ahogy magát az éhezést sem, mint olyant, aki sohasem éhezett életében, nem is értheti meg tehát, sohasem éheztem életemben, tűnődött, anyám úriasszony volt, aki cselédet tartott, de nem cselédnek, bejárónőnek hívták, mert cselédnek mégsem hívhatták a létező szocializmusban, a cseléd a kizsákmányolókat által megnyomorított nincstelenek rétegéből került föl a tehetősebbek világába, és a létezőben nincs sem kizsákmányolás, sem nincstelen, az elosztásban egyenlően veheti ki a részét mindenki, a kommunizmus kapujában veszteglünk egy idő óta, idéződtött vissza benne valami régen olvasott lózung-szöveg, ami lehet, hogy nem egészen így volt megfogalmazva, de valami ilyesmit jelenthetett, az is lehet, hogy az éhezés túlzott megfogalmazás, próbálta helyre tenni magában a dolgokat, az éhezés folyamatos éhséget jelent, ez a lány meg, úgy lehet, csak a sok utazás miatt nem tudott enni, vagy nem volt nála pénz, amin szendvicset tudott volna venni az állomáson, ahonnan elindult, vagy ahol átszállt, és csak ekkor vette észre, hogy a feszítválbüfében mindenki őket nézi, az ázott verebet és az elázott hírességet, és mindenki lesütötte a szemét szinte ugyanabban a pillanatban, mégis némi késéssel, amikor rájuk nézett, igen, kétség-telenül érdekes színfoltjai lehettek a magukat szakmának beállító félrészeg

figuráknak, ettől valami melegség öntötte el, ami több volt szimpla empátiánál, inkább valamifajta szolidaritásérzés kerítette a hatalmába, igen, vele van a lány, igen, most hozzá tartozik, egyenesen hozzá jött, és ki tudja honnan, jött, és lépett hegyeken által, de hülye megfogalmazás ez, villant belé a felismerés, és mégis mennyire igaznak tűnik mindenek ellenére, 39 jött, és megtalálta őt a teraszon, és most neki az lesz a dolga, hogy megtalálja ő is a lányt, hogy ebben a közeli létezésben rátaláljon, hogy találja fel őt, és szarjon bele, hogy nézi, és hogy nézi ez a sok sznob büfélakó, ahogy jól akar lakni a gyerek, gyerek, villant meg a tudatán, hiszen ez még gyerek, mármint hozzá képest, alig lehet húsz, nézte a haját, a tányér fölé ereszkedett testtartását, mert az arcát az előre bukó, hosszú hajától nem láthatta, csak bele ne lógjon a hajad a levesbe, jegyezte meg, de csak magában és magának, és egyre jobban kezdte érdekelni érdekelni, de mi, még nem is elsősorban a lány, aki a gulyáslevesének eltüntetésén ügyködött, hanem a helyzet, mert ez a lány, legalábbis egyelőre, mégsem a futó numerák közé tartozik, bár ebben sem lehetett biztos, de nagy valószínűséggel nem téved, hiszen nem arról van szó, hogy felszedte egy buliban, vagy kinézte a közönsége soraiban őt rajongással bámuló, az átlagnál kicsit műveltebb tinik közül, ez a lány nem a rajongója volt, bár akár lehetett volna is, nem, nem, ez a lány valaki más, aki végigutazta az országot érte, és mondható némi flegmával, hogy egy ilyen kis országnak a végigutazása nem mérhető a szibériai nagy vasút teljes útvonalának a végigkínlődéséhez, de van olyan nézőpont, amely ezt többre értékeli annál, és ő ezen a nézőponton volt most, ha végiggondolta, mert végiggondolta, hogy ő képes lenne-e egy pináért végigzötyögni a magyar vonatokon akár egy fél napot is, és már a gondolatától elborzadt ennek, nem lenne képes, és talán még akkor sem lenne képes erre, ha nincs abban a kitüntetett helyzetben, hogy csak a karját kell kinyújtania bármelyik színésznő, celeb-ribanc, címlaphíresség, vagy a nyomakodását le sem tagadó, rajongó kis egyetemista piccsa felé, ám azon vette észre magát, hogy igazoló jelentést készít a beállt helyzetről, maga sem tudta, hogy kinek, hogy ő, akit a bulvársajtó összehozott már, időnként teljes joggal és kivédhetetlenül, az összes erre hivatott média-persellyel, egy ismeretlen szürke kis egérkével tölti az estéjét, akit láthatóan jobban izgat a gulyásleves egzotikum, mint az ő ellenállhatatlan férfiassága, a híre, mondhatni lassan, hogy a világhíre, neki adnia kell magára, de miért és kinek, fogalmazódott meg benne nem kevés indulattal a kérdés, adnia kell magára, körvonalazódott a magyarázat, mert elvárják tőle, hogy mindig ébren tartsa az outsiders figyelmét, felhaborítsa és megnyugtassa őket, előbbi, hogy végigbassza azt a világot, amelyik a szemlélőinek csak a vágyképeiben jelenik meg, és a

felháborodás nagyon sok elismerést és meglévő irigységet tartalmaz, mert ki ne gondolna arra, hogy megdönti a tévében naponta látható, mozifilmekben a mellüket megmutogató, színházban a tartózkodó eleganciájukkal tün-

40 tető, naponta változó helyiértékkel bíró nőket, persze, ez más csó gondolatmenet, révedezett halvány megbánással, de most ki a faszt érdekel, hogy a nők ki alá akarnak feküdni, amikor ő nem nő, nem más, és ugyanakkor nem is ugyanaz, és egy pillanatra nem tudta, hol tart a zavaros fejtegetéseiben, aztán visszatalált oda, hogy tőle elvárják, hogy olyanokkal menjen ágyba, akiket ismernek, és képzeletükben szeretnek és ugyanott meg is kapnak mások, akiket nevezünk most közönségnek, és olyanokkal ébredjen, mint a filmekben, akik az ő ingében készítik el a reggeli rántottát vagy tükörtojást, miközben ő egy szál hatalmas puha frottírtörülközőbe csavargózva jelenik meg a reggelizőasztalnál, rántotta és valami ropogós fogyasztó istenfasha kenyér, vékonyan megkenve sovány margarinnal, frissen csavart narancslé a hatalmas pohárban, pedig másnapos feje hideg sört kívánna meg ilyenkor, és az ablakon túl hajladoznak a fák, pedig szél se jár odakint, az égen alacsonyan vonszolja magát a nap, pedig már délnek kellene lenni, a képen műanyagszag terjeng, holott a kolbászos, szalonnás rántotta szagának kellene betöltenie az ébredést, igen, mert ez csak a külső szemlélő látomása, keseredett meg szájában a nyál, a valóság az, hogy pálinka az üvegből, meg jeges sör a hűtőből, és révedezés a telefon fölött, amelyik egy halom nem fogadott hívást jelez ki, de a legfontosabb, hogy egyedül, egyedül az üres konyhában, a hálósobában még álmában nyújtózkodik az álomnő, akire reggel már rá sem tud nézni, mert zavarja, hogy ha egyedül van, akkor miért nincs egyedül, miért kell hamarosan átélnie a közös reggelit, a rántottát kolbász és szalonna nélkül, tudod, vigyáznom kell az alakomra, édesem, és müzli a kefirbe, és abonett forró pirítósz helyett, és mindezekről az érzet, hogy a nő is éppen olyan mű, mint az általa erőszakosan kialakított reggeli környezet, hogy az éjszaka után nem áll bele a test kívánalmaiba, az átszeretkezett éjszaka utáni mohó falásba, hanem lezárva a tegnapi kötelező penzumot, hogy összefeküdt a híres rendezővel, ezzel megteremtve a lehetőségét annak, hogy majd, ha ideje lesz, kérhet tőle valamit, mondjuk egy kis szerepet, amiben mindenét meg tudja villantani, amivel megáldotta a természet, ha már tehetséggel nem is verte meg, egyszerűen, letudta a kötelező numerát, elérte, vagy az a szerencse érte, hogy a numera érte el őt, de mindez tegnap volt, és ma ma van, reggel, a rendezőről lefoszlott az éjszakai csillogás máza, egy loboncos hajú, álmos és morcos, indiszponált figura néz rá a háromlábú széken kuporogva, melyikünk a szerencsétlenebb, fordul át az agyán a nőnek, de nem mondja ki hangosan, mert megtanulta, hogy ebben a szakmában a legfontosabb az okos és pontos időben elkövetett hallgatás, ami annyit tesz, hogy kifelé a legkevesebbet kommunikálja az ember, amennyit muszáj, és az

is csak arra szorítkozik, amit elvárnak tőle, jelesen, az elmúlt órákat számba véve, hogy gyere már, nem bírok magammal, apám, hű, de nagy faszod van, ilyen vastagot még nem fogtam a markomba, később, ilyen vastag még nem volt a számban, még később, igen, ez mind a tiéd, vedd birtokba, te vad kényúr, kényeztess egy kicsit, mielőtt szétkúrsz, még később, jaj, te állat, a mellem közé ne, mert elmozdul az implantátum, jaj, te állat, szétrepedek, csak lassan, csak nagyon lassan, én is emberből vagyok, még később, ne hagyd abba, keményebben, gyorsabban, lassabban, fordíts meg, nem, semmi nem tilos, oda dugod, ahova akarod, gyilkolj meg, szaggass szét, te véres tekintetű ragadozó, te vérmedve, ne, még ne, ne, mondtam, hogy még ne menj el, de mindegy, nekem már úgylis tizennyolcszor volt jó, miközben arra gondol, hogy milyen különös leosztása a létezésnek, persze, ilyen szavakat nem használ, hogy létezés, helyette leegyszerűsítve azt gondolja, hogy milyen szerencse, baszd meg, ezzel megszólítva magát és a világot, hogy mindig én vagyok alul, akkor is, ha én vagyok felül, és meglovaglom ezt a szerencsétlen faszt, mert nőként én mindig meg vagyok baszva, a másik meg, aki megbasz engem, holott nekem legalább annyi jogom lenne mindezt elmondani, mint neki, nem rossz a fickó, nem is csinálja rosszul, de a kosarasoknak nagyobb a lendületük, bár kisebb a faszuk, a pólósokkal ez utóbbi rendben is lenne, csak azok meg annyira nehezek, hogy beledöglük az ember, mire lekászálódnak róla, nem csoda hát, hogy a nők a focistákért bolondulnak, akik az ágyban is olyanok, mint a pályán, lendületesek és elképesztően ostobák, és önzők, mert ilyenkor kiélhetik az önzőségüket, hogy nem kell átadni, átívelni, lepasszolni, hanem rögtön a kapuba vágthatják a labdát

Új Forrás 2019/4 – Zalán Tibor: Papírváros foszlányok
(részlet egy lassúdad regényből)

Orbán Ottó költői pályaképeinek lehetséges felosztása

Amennyiben megkíséreljük Orbán Ottó életművének hozzátétőlegesen tagolását, a kísérlet természetesen leg magával von bizonyos árnyaló megjegyzéseket. Mikor úgy vélem, meglehetősen pontos, áttekinthető képet nyújtva osztható föl Orbán Ottó lírai életműve évtizedenkénti bontásban, egyszersmind nem kívánom azt a látszatot kelteni, mintha az Orbán-oeuvre szándékosan az egyes évtizedek „nap-

42 Nyerges Gábor Ádám

A KÖZNAPOK

MŰZSÁJA

Közösség és egyén tapasztalatai Orbán Ottó hetvenes

évekbeli költészetében

tári” határához érve jutott volna el (hozzátétőlegesen) belső határpontjaihoz. Már csak azért sem, mert az évtizedes felosztásban az egyes kötetek megjelenési időpontjait tekintem irányadónak, nem a versek keletkezési idejét. Azért sem állná meg a helyét egy rigorózus szigorral erőltetett évtizedes felosztás, mivel Orbán Ottó lírai életműve nem bír éles, szakadásjellegű belső határvonalakkal, változási tendenciái köteteken átívelő, elnyújtott és hosszasan folyamatok. Az ezekből mégis kirajzolódó stációk láthatóvá válása azonban szemléletesen meglátszik egy ilyen, „naptári” jellegű felosztásban.

Orbán munkásságának első, korainak tekinthető szakasza a hatvanas években megjelent három kötetét foglalja magában, melyekben a posztháborús reflexiók, az árvaság tapasztalata, a költői szerep pátoszos (megváltóként és „bűnös túlélőként” láttatott) felfogása, egy minden ízében tragikusan és egymással összebékíthetetlen („fekete-fehér”) végletek közt bemutatott világfelfogás jellemzi a verseket.¹ Ez az alkotói periódus meglátásom szerint a *Búcsú Betlehemtől* kötetel zárul le, de – az Orbán-pálya sajátos alakulástörténetére jellemző módon – nem éles belső cezúrával, hiszen a *Búcsú Betlehemtől* kötet már mutatja a későbbi poétikai jellemzők felé történő elmozdulások – noha ekkor még igencsak apró, viszont regisztrálható – jegyeit.² A zömében (három korábról eredő mű kivételével) 1966 és 1969 közt keletkezett verseket tartalmazó, 1971-ben megjelent *A föltámadás elmarad* kötetben a *Búcsú Betlehemtől*-ben érzékelhető elmozdulási kísérletekkel induló tendencia (tematikai bővülés, árnyaltabb világszemlélet, profanizálás stb.) már meghatározó jegyekként vannak jelen.

Úgy vélem, az életmű egészét tekintve hasonló szerepet töltenek be a következő két nagyobb alkotói időszakot nyitó, az 1981-es *Az alvó vulkán*,

illetve az utolsó pályaszakasz kezdetének tekinthető *A kozmikus gavallér* kötetek is, melyek, noha előzmény nélküli nővumokkal nem gazdagították az életművet, annak változási irányainak, alakulási tendenciáinak főbb jegyeit az előttük megjelenteknél jelentősebben, látványosabban tudják felmutatni.

43

Ezek a meghúzott határok, éppen az életmű organikus alakulási folyamata és állandóan munkáló, belső változási tendenciái miatt azonban minden esetben jelképesen, az értelmező helyzetét megkönnyíteni szánt, szimbolikus tagolási pontokként értendő, semmint valamiféle tudatos alkotói felosztás vélelmzéseiként; minden esetben a befogadói tekintet utólagos leolvasó szándékának, a befogadás mikéntjének konstrukcióját jelentik, nem pedig e költői pálya belső működésének félreértett-félreértelmezett „felismerését”.

A föltámadás elmarad

A fentiek értelmében tekintem tehát „korszaknyitónak” az 1971-ben megjelent, *A föltámadás elmarad* című verseskötetet. Azonban annak szemléltetésére, hogy az orbáni életmű belső határvonalai mennyire „ozmotikusak”, s az egyes szakaszok milyen mértékig folynak egymásba, mi sem ékeesebb példa, mint hogy a második és harmadik kötetek címei a negyedikkel együtt alkotnak kisebb, sajátos, belső összefüggést, miniatűr hármassorozatot vallási-mitikus³ utalásaikkal (*A teremtés napja; Búcsú Betlehemtől; A föltámadás elmarad* – de akár ide érthető a negyedik, *Emberáldozat* kötet elnevezése is), s különülnek el az őket megelőző és követő könyvektől (vö. *Fekete ünnep; Az alvó vulkán*).

Noha Orbán kötet szerkesztési metódusának jellemző eljárása, hogy számos verseskötete élére afféle program- vagy irányadó, költészetének aktuális irányultságát vagy módosulási-módosítási szándékait tematizáló, kvázi „programverseket” helyezzen, s bár ez alól *A föltámadás elmarad* sem kivétel (l. az *Az az erő* című verset), a negyedik kötetet nyitó darab Orbán ilyen versei közt nemcsak kevésbé sikerült, enyhén didaktikus műnek tűnik – az Orbán-líra egészének tükrében meglehetősen kevés újdonsággal szolgál. Fő „tétele”, hogy habár a megélt élettapasztalatok jóformán kommunikálhatatlanok, a költészet, a lírai és általában a művészi kifejezés kreatív ereje felszabadítja az egyéni szenvedést és traumát eredendő, természetes némasága, illetve, pontosabban: nyelvtelensége alól. Ez a gondolat Orbán Ottó „a költészet hatalmát” megéneklő verseinek igencsak kiterjedt csoportjába tartozik,⁴ azok között viszont a kevésbé emlékezetes darabok közé.

Orbán Ottó pályáján a megelőzőekhez képest *A föltámadás elmarad* kötetben reprezentált poétikai elmozdulásoknak sokkal látványosabb szemlé-
44 tetője az *Antipoétika* című vers, több okból is. Ez a mű az első olyan Orbán-vers, amelyben már feltűnik a pálya későbbi szakaszaiban dominánsá, jellemzővé váló orbáni dikció és beszédhelyzet, valamint tematikai hármasság: a költészet egyes kérdéseiről szólva a vers egyértelmű referenciális utalásokkal játszik rá egy olyan beszédhelyzetre, melyben Orbán Ottó, a *költő* szól félig-meddig „beavatott” olvasójához egyes szakmai kérdések kapcsán. Különböző szakmai, költészetelméleti és gyakorlati dilemmáit a közvetlenség módusában tárgyalja meg, belső, érvelő, vitatkozó gondolatmenetét a transzparencia látszatát megteremtve közvetíti olvasójának. Ez az orbáni költői szerep (melyet legegyszerűbben így nevezhetünk meg: „Orbán Ottó, a költő”) jellemzően ironikus, szarkasztikus, nem egyszer gúnyoros megfogalmazásokat használ, beszédének regisztere kevert, iróniájának rádiusza pedig a legtöbb esetben az öniróniáig is kiterjed. Ennek a verstípusnak szemléletes példájaként említhető Orbán „érett” korszakából *A keljföljancsi jegyese* kötet nyitóversének (*A birodalom alkonya*) vonatkozó szakasza: „A jámbor hülyeség, hogy költéssel akartam hatni krokodilokra – / csak úsztak a híg moslékban, és nem emelték ki fejüket a hétköznapiokból, / apró szemükből sütött a filozófiájuk, / hogy ez, ami a fogunk között van, ez a miénk, ezt megzabáljuk, és szarunk rád és kiérlelt stílusodra, haver, / mert hiába szövegelsz itt, ha magad is csak a fölgyújtott olajkutat és a lángoló országok fekete füstjétől pislogsz.”⁵

Az *Antipoétika* már felütésében („Mondja rám, aki egyszer beletalált már a kulccsal a kulcslyukba, / hogy nincs átütő egyéniségem”)⁶ megteremti annak a (legtöbbször) csak színleg apologetikus, defenzivitásából eredően magyarázkodó beszédhelyzetnek a kereteit, mely aztán Orbán ehhez hasonló műveiben rendre fokozatosan engedi kibontakozni a „felhozott kritikái vádak” ellenében érvelő pozícióból kirajzolódó ars poeticát, s nem egyszer az „ellentámadásnak” is teret (valamint retorikai megalapozást) ad: a felépített saját pozícióból megszólaló kritikának, ellenvéleménynek.⁷ (Ennek a retorikai felépítettségnek egyik jellemző és legismertebb példája az életműben a *Kocsmában méléz a vén kalóz* kötet *Vojtina recepcióesztétikája* című darabja.)

A vers szűkebb értelemben vett *témáját* 5-6. sorában jelöli meg: „hiányolja hanghordozásomból azt a sajátos zamatot, / amitől a borszakértő megérzi, hogy itt nemes óborral állunk szemben”. Az idézetek összecsengenek azzal a korábban már ismertetett kritikái „vádponttal”, melynek értelmében Orbán Ottó virtuóz tudású, de jól felismerhető, markáns, egyéni hanggal nem bíró költő, lényegében epigon. S noha ez a legkorábbi olyan

eset, amikor Orbán – lényegében nyíltan, leplezetlenül – reagál versben valamilyen költészetét ért, elmarasztaló kritikára, mégsem ez a momentum teszi igazán különlegessé a verset. Sokkal inkább a két versszakból álló mű második strófája, melyben Orbán a költői egyéniség meglelésének, az egyedi, saját hang önmagában való megtalálásának módját az alábbi felkiáltással kapcsolja össze: „add, köznapok műzsája, aki választékos ízlés híján / villamost vezetsz vagy éttermi pincérek képében / fújod a füstöt az egy-a-tucatból világ bombákkal borotvált arcába, / hogy a sok félreismerhetetlen egyéniség közt / félreismerhető legyek”. Ez az a pont, ahol a versbeszéd átlendül „ellentámadásba”, mégpedig az ironia és a gúny eszközével. A versben megszólaló költő ugyanis a köznapiságot emeli ki legfőbb saját (egyedi, egyénivé tevő) vonásaként. A „sok félreismerhetetlen egyéniség” finom oximoronja (ha olyan sok mindenki egyéni és különleges, vajon van-e még értelme egyéniségről beszélni?) előrevetíti a „poént”, Orbán lényegében egyszerre fogadja el a „vádat”, s fordítja meg, illetve ki a mögötte húzódó értékrendet: az egyénieskedő egyéniségek közt talán többet ér félreismerhető, tehát ilyen-olyan szerepekben megmutatkozó, sok hangú és regisztráló költőnek lenni, olyanak, akitől nem idegen a hétköznapi, a villamosvezető és a pincér világa és nyelve sem. Orbán ars poetica gyanánt (versben, teoretikus esszéiben, nyilatkozataiban egyaránt) megfogalmazott axiómája szerint ugyanis az érvényes és igazán nagyszabású költészetnek részei az egyéni ember, a hétköznapi élet (látszólag) kisserű, bagatellnek tűnő tapasztalatai.

Az azonban, hogy Orbán legkorábbi, szakmával polemizáló versében rögtön a hétköznapi műzsájához szól (irodalmi) identitása egyik alapkérdéséről írva, számos belátásnak enged teret korabeli költői szemléletének alakulásával kapcsolatban. Hogy pontosan mire is vonatkozhat a hétköznapi műzsájának beavatkozása, részben a kötet fűszövegének egyik vonatkozó részlete is segíthet pontosítani: „E megállapítás készíti arra [a szerzőt], hogy felmutassa a mítoszok érinthetetlen hőseinek esendőségét, a költőiség költőietlenségét...” (Kiemelés tőlem – Ny. G. Á.) A pátosz fogalmának de-, illetve rekonstrukciója, nagyszabásúból és köznapiból megalkotottsága, a demisztifikált mítoszok és a költőietlen költőiség emlegetése (a hétköznapi műzsájáéhoz hasonlóan) egyértelmű visszautalások arra a folyamatra, amelynek első jelei az egyel korábbi, 1967-ben megjelent *Búcsú Betlehemtől* kötetben voltak megfigyelhetők, s a *föltámadás elmarad* verseiben váltak egy tudatosan, lényegében programszerűen alkalmazott lírai törekvés részeivé. Ezen a ponton felidézhetjük Orbán Ottó és Nagy László jelzésértékű véleménykülönbségét a *Zöld ország* című vers ’klottgatya’ szava, illetve a *Trónbeszéd*ben szereplő ’csirkeszaros udvar’ kapcsán.⁸

A *Búcsú Betlehemről* lapjain azonban a profanizálási szándék kevert modalitás helyett jellemzően inkább a trágár, illetve argóba tartozó kifejezések megszorodásában, gesztusértékű használatában látszik megvalósulni. Az *Antipoétikában* megfogalmazott, programszerű (ön)elvárás azonban tovább megy ennél a szintnél, amennyiben a hétköznapiságnak már nem pusztán nyelvi regisztereit, hanem annak tapasztalati és élménykörét is az idealizált versfajta integráns részeként láttatja. A Digitális Irodalmi Akadémia életműkiadása által 1969-re datált vers ezen vonásában nemcsak címében, hanem líraeszményének megfogalmazásában is nagyfokú egyezést mutat Szilágyi Ákos először 1976-ban publikált *Líra és antilíra* című programesszéjével,⁹ melynek az alábbiakban első bekezdését és további vonatkozó szakaszát idézem: „Az a líra (esetleges terminussal antilíra), amelyről ebben a dolgozatban szó esik, és amely líra elsősorban a 60-as évek új költői mozgalmainak, többek között a nyugat-európai neoavantgardnak és a kelet-európai groteszk irodalomnak sajátos terméke, véleményünk szerint nem egyéb, mint a hagyományos költői attitűd, a hagyományos lírikus-közönség viszony gyakorlati kritikája, bizonyos tekintetben tagadása egy évezredes költői gyakorlatnak, amiként a huszadik század egyáltalában véve is felforgat és tagad minden évezredeset. De líráról van szó itt is, csak éppen olyan líráról, amely a hagyományos lírával szemben tételeződik. [...] [A] jobb terminus híján antilírának nevezett »valami« nem más, mint a líra kiteljesítése, a lírának oly módon történő tagadása, hogy mindent lírává teszünk. A kiteljesített líra: mindennek átlírizálása, amely hagyományosan nem líraként állt, hogy nyilvánvalóvá legyen a jelenkori lírikus attitűd tarthatatlansága, vagyis: mindennek fölhozása másfelől [...], amely nem alkalmas arra, hogy lírai alkotás tárgyaként és jelentéseként (!) létezzék.”¹⁰

„a kollektív eszmélkedés luxusa”

Érdekes önellentmondása Orbán ekkori versről való gondolkodásának, hogy míg első és második kötete bűnös túlélő-„ádáz szemtanú” szerepkörétől folyamatosan eltávolodva egyre messzebb kerül költészetében a képviselői-közösségi versbeszéd modalitásától, egész életművének pedig talán egyetlen kezdetétől legvégéig megmaradó, legstabilabb vonása az egyéni élettörténet folyamatos lírai feldolgozásának, illetve újra- és újraírásának nagyszabású programja, az *Antipoétikában* kielezett szembeállítás során mégis inkább valamiféle kollektív, mondhatni *képviselői* versbeszéd eszménye mellett foglal állást a „sok félreismerhetetlen egyéniség”-gel szemben: „mivel e mester-ségben engem nem Ikszipzilón egyedülálló lelkivilága izgat, / hanem a kollektív eszmélkedés luxusa”. A felvett vitapozíció, noha nyilvánvalóan az

Orbánt ért kritikai vád, költői egyéniségnélkülisége irányából értelmezhető csak igazán árnyaltan, mégsem hagyhatjuk figyelmen kívül, milyen nehezen (talán sehogy sem) összeegyeztethető ellentmondás feszül e közt a magatartás, illetve a Margócsy István az életmű egészére is érvényesen kiterjeszhető Orbán-jellemzése közt: „folyamatosan teremt verseinek senki mással össze nem téveszthető beszélő figuráját, [...] verseinek kétségbevonhatatlanul egyes szám első személyű, a többes szám felé ki nem terjeszthető költőimágóját: olyan valaki beszél itt, aki nem óhajtja saját sorsát más számára is érvényes (vagy kötelező) példává általánosítani, aki nem tud mások nevében, vagy mások helyett (akár mások érdekében) beszélni”.¹¹

Meggyőződésem szerint azonban, ha nem is teljes konzekvenciával és maradéktalanul, de valamelyest mégis összeegyeztethető ez a belső ellentmondás, több okból is. Először is fontos észrevennünk, hogy az Orbán verseiben mindig komoly hangsúllyal feltűnő életrajzi szituáltság szinte minden esetben nem az egyéni sors különlegességét, unikális mivoltát hangsúlyozza, hanem a már-már általános alanyként funkcionáló, egyes szám első személyű szubjektum életútja egy-egy pontjának alkalmi-eseti jellegét. Ahogy Margócsy is megjegyzi fent idézett kritikája egy másik szakaszában: „Orbán, kifordítván a kiválasztott költő-egyéniesség megszokott sémáit, a »normális« ember megszólalási lehetőségeit keresi »költőileg«”.¹² Orbán verseinek énje tehát „a nép egyszerű fia” szerepkörében pozicionálja magát. S noha ez a „normális” (értsd, akár: „egy közülünk”) ember jellemzően valamilyen más módon nem vagy csak nehezen hozzáférhető tudás birtokában van (ld. számos felhozható példa közül az egyik legszembevetőbb eset gyanánt a *Lakik a házunkban egy költő* című verset), e titok, tehát beavatottsága nem emeli ki a „normális” emberek világából. Orbán Ottó költőként nyilatkozó lírai beszélője nem „érti az emberek nyelvét”, s nem is „közvetít” valamiféle transzcendens és köznapi szféra között, hanem eredendően és egyformán tartozik mindkét dimenzióhoz (előbbihez tehetsége, az isteni szikra, „a költészet hatalma” által). Orbán, mikor verseiben egyéni életútja egyes eseményeit sokszor a vallomásság, a kendőzetlen nyíltság beszédpozícióit felvéve osztja meg olvasójával, életeseményeinek furcsaságait, különlegességeit, váratlan vagy akár utólag önmagukon túlmutatóként, sorsszerűként interpretált fordulatait mindig olyan módon kommentálja és értelmezi, hogy az váljék hangsúlyossá: az ilyen és ehhez hasonló, furcsa, különleges, váratlan stb. eseményekből szövődő életút az általános emberi sors jellemző képlete, lényegében *mindenkinek van egy ilyen története*.

Orbán Ottó a közösségi-képviselési beszéddel szembeni tartózkodása-elutasítása azonban annak a 19. századi, romantikus eredetű, váteszi költői

szerepmodell mint hagyomány örökségének szólt, melynek hagyománymin-tázatai a '60-as és '70-es évek költészetében is továbbéltek. Egyrészt az el-sősorban illyési örökségnek betudható „felelő költő” szereptudatában, melynek értelmében a költő „a nemzet ügyének letéteményeseként
48 elsősorban veszélyes igazságok kimondójának tekintette magát”.¹³

Ez a szerepkör magával vonja a mögötte meghúzódó (noha nem min-dig teljesen konzekvens) ideológiai horizont szempontjából történő szétvá-lasztást is: a nemzet ügyét féltő aggodalommal szívükön viselők, illetve a nemzetre bárminő fenyegetést jelentők egyaránt homogén (olvasó)közös-ségként való elgondolását. Ilyen formában a „felelő költő” az előbbi csoport tagjaként, méghozzá annak élén, szószólójaként szólal meg – versbeszéde egyszersmind minden esetben saját homogén közössége kollektív beszéde-ként kódolható. A másik eset (s e két kategória természetesen sok esetben inkább jelképes szétválasztás, mint tényleges elkülönülés eredménye) a szocialista rendszer, a marxista alapokon szerveződő társadalmi és gazdasági progresszió ügyét támogató, a „népet” a hivatalos állami propaganda szem-léletével azonosulva homogén közegnek tekintő, s kollektív, képviseleti beszédét annak nevében megfogalmazó költő szerepköre. E kétfajta képvi-seletiség lényegében ugyanazt a fajta költőszerepet valósítja meg (meggyő-ződésem szerint a Szilágyi Ákos *Antilíra*-esszéjében olvasható „hagyományos lírikus-közönség viszony”¹⁴ kitétel is legalább részben ezzel a szerepkörrel hozható kapcsolatba), egyszersmind ugyanarra a költészeti hagyományra alapozva, „mely a költőben a képviseleti elv nevében működő társadalmi szó-szólót is látta”¹⁵ – alapvető különbségük leginkább a „népi”, illetve „urbánus” poétikai regiszterek és kódok használatában, illetve a képviselt közösség meghatározásában fogalmazható meg.

Ezzel szemben Orbán Ottó lírai beszélője, míg azonosul maga kijelölte közösségével, a hétköznapi, „normális” emberével („aki választékos ízlés híján / villamost vezetsz vagy éttermi pincérek képében / fújod a füstöt”), nem szószólójuk vagy képviselőjük gyanánt, hanem mindösszesen *egyik, épp szót kapó* tagjukként tekint magára, aki csakis a maga nevében nyilatkozhat. Viszont vélelmezi és reméli (talán versbeszéde kimondatlan előfeltételének is tekinti), hogy maga választotta sors-, tehát olvasóközössége egyszersmind több-kevesebb részben magára, saját életére is ismer az általa elmondottak-ban, az ezek „hittelét” adó életútban, valamint a versek megírásához mozgó-sított (részben vagy egészben közös alapú) tudásbázisban, mely egyaránt feltételez valaminő kor- és társadalomismeretet, történelmi tudást és iro-dalmi/kulturális műveltséget.

Új(ragondolt) lírai szerepmoდეlek lehetőségei

Ezen a ponton, úgy vélem, összeegyeztethetővé válik Szilágyi Ákos antilíra-programjának és az Orbán Ottó verseiben tetten érhető költői beszédpozíció ambícióinak egy rokon törekvése, amennyiben mindkét 49 szándék a korban hagyományosnak tekintett, mondhatni, *mainstream* költői önpozicionálásokkal szakítva kívánja megőrizni avagy új alapokra helyezni a vers és a benne megszólaló én közösségteremtő céljainak lehetőségeit. Ez összhangban van Dérczy Péternek (Margócsy István korabeli költői szerepmoდეlek kapcsán tett megállapítását továbbgondolva) a hatvanas évekbeli Orbán-kötetek átalakuló lírai szerepfelfogásával kapcsolatban rögzített megfigyelésével, melynek értelmében a *Búcsú Betlehemtől* kötethez érve mind az elsősorban Nagy Lászlóéhoz (nemzeti mitologikus), mind a szintén elsősorban, modellértékűen Juhász Ferenc korabeli munkásságához (kozmosz mitologikus) köthető lírai alapszituációs-költőszerep (profetikus/szakraális-kultikus – kiválasztott) hatásának jelentősége gyengül, csökken az Orbán-lírában: „Ami Orbán Ottó költészetét illeti, e tiszta szerepeket a befogadó soha nem érzékelhette, legfeljebb áttűnéseket, hangsúlyosabb változatokat, melyekben inkább volt már eleve erőteljesebb pusztán az egésyre irányultság, mint a próféta szerep. Kétségtelen, hogy ugyanakkor a szubsztanciális személyiség- és költőszerep-felfogás erősen érvényesült költészetében. 1967-től, a *Búcsú Betlehemtől* című kötetől számítható az, hogy e szerep mindentudó jellegét Orbán átalakítja.”¹⁶ Azonban épp ez, az Orbán-versekben beszélő „normális” ember szólama teszi lehetővé az orbáni beszélő-átpozicionálás után – s méghozzá épp az által, hogy ez a lírai én minden esetben szigorúan csak „magáról” és „a maga nevében” szólal meg –, hogy versbeszélő és közönsége, *közössége* sorsközösséggé legyen kiterjeszthető.¹⁷ Ennek eszközei pedig (épp, ahogy Szilágyi Ákos programjában/prognózisában leírja) elsősorban a köznapi témák és regiszterek „beemelése” a lírába, a hétköznapiság kvázi átlirizálása, a groteszk és ironikus, kevert minőségek elszaporodása – Orbán Ottó költészetének a hetvenes évektől fogva egészen a pálya végéig jelen lévő, mi több, folyamatosan felerősödő tendenciái.

S noha még véletlenül sem állítanám, hogy Orbán Ottó *Antipoétika* című verse egy hasonló részletességgel és tudatossággal eltervezett és kidolgozott költői program deklarációja lenne, mint Szilágyi Ákosénak az *Antilíra*, az, úgy vélem, kijelenthető, hogy e két, a költészettel teoretikus módon is sokat és elmélyülten foglalkozó szerző időben egymáshoz nagyon közel, hasonló észlelések alapján jutott hasonló, de legalábbis rokon elhatározásokra, melyek további összevetése a nyolcvanas, kilencvenes évekbeli

Orbán-líra, valamint a posztumusz Orbán-recepció szempontjából is további fontos megfigyelések kiindulópontjául szolgálhatnak.

50

¹ Vö. NYERGES Gábor Ádám, *A túlélő is halott. A pályakezdő Orbán Ottó költészetének világszemlélete*, ItK, 2013/2, 187–194.

² Vö. NYERGES Gábor Ádám, *Honnan jönnek még költők? „Nélkülük nem vers a vers”. Orbán Ottó Zöld ország című versének körülményei kísérlete, Forrás*, 2014/7–8, 175–184.

³ Dérczy Péter is ugyanezzel a megfigyeléssel él, melynek továbbgondolása egyben fontos további érvként szolgál meggyőződése (az orbáni „életműgész” tudatos megkonstruáltsága, konzekvens építése és belső ívének megszakíthatatlansága) szempontjából: „A bibliai tematizáltság – legalábbis a címadás szintjén – arra azonban mindenképpen erősen utal, hogy e költészet alapfogantatásában közvetlenül a létre, a létezés tragikumára és József Attila-i értelemben vett teljességére irányult. Az időben sorjázó kötetek tanúsága szerint Orbán erre az alapra készített különböző variációkat (s innét tekintve is érthető, ha azt állítom, hogy e költészetnek sokfélesége ellenére is van egy belső és változatlan »arca«).” (DÉRCZY Péter, *Között. Esszé Orbán Ottó költészetéről*, Magvető, Budapest, 2016, 50.)

⁴ Vö. NYERGES Gábor Ádám, *Távolság és távlatok. Orbán Ottó Lakik a házukban egy költő című versének olvasási kísérlete*, It, 2018/1, 43–57.

⁵ ORBÁN Ottó, *A keljföljancsi jegyese*, Magvető, Budapest, 1992, 5.

⁶ ORBÁN Ottó, *Antipoétika = O. O., A föltámadás elmarad*, Magvető, Budapest, 1971, 10.

⁷ Vö.: „A verseim megjelenése után hamarosan fölhangzó vád, hogy nincsen egyéniségem, először elképesztett, majd földühített; végül növekvő derúval töltött el.” (ORBÁN Ottó, *Honnan jön a költő?*, Budapest, Magvető, 1980, 29–30.)

⁸ „Egyszer Nagy Lászlóval beszélgettünk ezekről a korai verseimről, és ő éppen azokat a dolgokat kifogásolta, amit te az előbb jellemzésűl idéztél, a csirkeszaros udvart, a klottgatyát meg az efféléket. Ezek őt zavarták. Én persze nagyon odafigyeltem arra, amit ő mondott, de már az első pillanatban tudtam, hogy én ezeket nem tudom elhagyni, *nekem nélkülük nem vers a vers*; nem azért, mert nekem poén kell a vers végére – közbevetőleg, ez is zavarhatta őt, hogy ilyen heinés módon van odadobva a klottgatya a vers végére, mint valami jó csattanó –, hanem azért is, mert ez volt az a táj, amire emlékeztem, ilyen gyönyörű és utálatos egyszerre...” (LATOR László – ORBÁN Ottó, *Orbán Ottó: Zöld ország = Versekről, költökről*, szerk. DOMOKOS Mátyás – LATOR László, Szépirodalmi, Budapest, 1982, 342.) (Kiemelés tőlem – Ny. G. Á.)

⁹ SZILÁGYI Ákos, *Líra és antilíra = Add tovább! 55 mai költő és író*, vál., szerk. CSAPLÁR Vilmos – KULIN Ferenc – RÓZSA Endre, Kozmosz, Budapest, 1976, 232–242.

¹⁰ *Uo.*, 232. (kiemelés az eredetiben)

¹¹ MARGÓCSY István, *Orbán Ottó: A keljföljancsi jegyese = M. I., „Nagyon komoly játékok”. Tanulmányok, kritikák*, Pesti Szalon, Budapest, 1996, 128.

¹² *Uo.*

¹³ SCHEIN Gábor, *Orbán Ottó = Magyar irodalom*, főszerk. GINTLI Tibor, Akadémiai, Budapest, 2010, 1000.

¹⁴ SZILÁGYI, *I. m.*, 232.

¹⁵ MARGÓCSY István, *Irodalomtörténeti vízió a költészet állapotáról = M. I., „Hajóvonták találkozása*, Budapest, Palatinus, 2003, 25.

¹⁶ DÉRCZY, *I. m.*, 67.

¹⁷ Ennek az egyes számú, de a többes szám felé is kiterjeszhető líraién-modellnek talán leginkább szemléletes versbeli megjelenése-érzékeltetése (igaz, már az 1981-es *Az alvó vulkán* kötetből) az alábbi sor: „Lehet, hogy ő a veszített ügyek védőszelleme? Ő – azaz én. Vagy bármelyikünk. Kít nem kísértett meg közülünk reménynek látszó örület?” (ORBÁN Ottó, *Az alvó vulkán*, Magvető, Budapest, 1981, 66.)

Ferencz Győző új verseskötetének borítója az impresszum szerint „Vilhelm Hammershøi festményének felhasználásával készült”. Alapja a dán festő *Szobabelső, napfény a padlón* (1906) című képe, amely jelenleg a londoni Tate Galéria tulajdona. Érde-
mes végigkövetni a fest-
mény alakulását a vás-
zontól a borítóig, mivel
a jelentős változások re-
latív párhuzamba állít-
hatók a *Ma reggel eltűnt a világ*, illetve – gyűjtemé-
nyes kötetről lévén szó –
Ferencz Győző pályájának
poétikai szerveződésével.
A Tate nyilvántartása sze-
rint az eredeti festmé-

Szlukevényi Katalin 51

FÖLDERENG

Ferencz Győző:

Ma reggel eltűnt a világ.

Válogatott és új versek

nyen „[b]alra fehér terítővel letakart asztal látható, vagyis a keret miatt annak csupán részlete, távolabb, a szoba hátsó fala és az asztal között pedig egy fekete ruhás nő áll”.¹ Az első tulajdonos azonban „visszahajtotta a vász-
nat, így az alak már nem látszik”.² A kiállított képen tehát balra a már említett
asztalszél, jobbra egy csukott beltéri ajtó van, a kettő között pedig egy
osztott rácsos ablak, amelyen át fénykockák vetülnek a padlóra, és amelynek
üvegén túl több világos és sötét négyszög, vélhetőleg két szemközti ablak
és a köztük lévő fal sejkli föl. A borítóra került változat ennél is minimalistább
részletet mutat: eltűnik az asztal és az ajtó egy része, továbbá az ablakon
túli látványból az online reprodukciónál gyengébb felbontás miatt azonosít-
hatatlan foltok keletkeznek. Vagyis mire Ferencz Győző könyvéig jutunk, ki-
kerül az – eleve nem túl zsúfolt – képből a legelső verzión szereplő személy
és a szobában található egyetlen tárgy. Itt már nincs senki és semmi, csak a
falak által határolt szoba, a centrális ablak, az ajtó részlet és valami kinti de-
rengés, amely a padlón jól strukturált, bár szabálytalan, világos négyszögek
formájában jelenik meg.

A könyvet végigolvasva az az érzésem, hogy ez a borítókép Ferencz Győző eddigi életművének éppoly találó összegzése, mint maga a versválo-
gatás. A szerző eleve absztrakcióra törekvő költészetéből itt, ha lehetséges,
még inkább kivonul, illetve kihúzza a személyes történéseket és tárgyakat.
Így ami marad, az fölerősödik: a meghitt belső tér; a jelentőségteljes határ-
vonalak (a falak és a keretek); az átlépés – csak részben látható, egyelőre
zárt titkú és kissé sötét – lehetősége (a félajtó); a középpontban a látványá
emelt látás maga (az ablak); és mindenekelőtt, mindeneken túl, mindenek-
előtt: a gyönyörű és sejtelmes fény. Szívem szerint azt mondanám, hogy

ebben a kötetben, címéhez és borítóképéhez híven, valóban „eltűnt a világ”, átadva helyét valami szavakkal közvetlenül meg nem ragadható, az esetlegességeken túlról földeregő értelemnek. A válogatott és részben újraírt versek módosításait elnézve számos példával alá is tudnám támasztani
52 kijelentésemet, amely azonban még így is jócskán pontatlan lenne.

Márpedig ha valami méltatlan volna egy Ferencz Győzőről szóló recenzióhoz, az épp a precizitás hiánya. Rendkívüli alapossága ugyanis minden munkájából, így e könyvéből is kitetszik. Egy kiállítás alkalmával például az előre megírt és a megnyitón felolvasandó szövegeket nagy méretben kinyomatva a falon is elhelyezték, és ő az esemény előtt pár perccel a saját írásában észrevett nyomdahibát a falon lógó példányban a gyülekező közönség szeme láttára rögtön kijavította. Ez a végtelenül gondos szerkesztői attitűd érhető tetten a mostani gyűjtemény újrendezett és olykor módosított darabjaiban is. A *Ma reggel eltűnt a világ* intra- és intertextuális változásai egyaránt a letisztultság irányába mutatnak. De Ferencz hitelességének egyik titka épp az, hogy sosem dobálózik felelőtlenül könnyedén üresnek bizonyuló, nagy szavakkal – mint mondjuk értelem és letisztultság –, hanem a legfogalmibb verseiben is minuciózusan, sokszor kézzelfoghatóan konkrét. Lássuk tehát a konkrétumokat!

A *Ma reggel eltűnt a világ* alcíme szerint „válogatott és új versek”-et tartalmaz. Az, hogy Ferencz Győző kötetben még nem publikált költeményei immáron ötödik alkalommal nem egy teljesen új, önálló könyv formáját öltik, hanem más szövegekkel egybefűzve jelennek meg, az ő esetében egyáltalán nem nevezhető rendhagyó megközelítésnek, sokkal inkább egy majdnem három évtizedes tendencia következetes folytatásának, sőt, betetőzésének. Ennek oka egyrészt a míves költészetre nézve kedvezőtlen társadalmi és kulturális feltételek közt születő versek alacsony számában keresendő. Ahogy a szerző fogalmazott a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémián tartott székfoglalójában: „Napjaim évtizedeken át szigorú időbeosztás szerint teltek, és ebben kevés idő jutott magamra. Azt a lelki kötetlenséget és fölös időt, amire szükségem lett volna, ritkán tudtam megteremteni, a versírás viszont – kevés kivételtől eltekintve – ugyancsak ritkán vált munkává, amely tehát mintegy igazolta volna a ráfordított energiát.”³ Másrészt, egyik recenzense, Takács Ferenc – még a *Szakadás* (2010) kapcsán írt – szavait idézve, „a kortárs költészetkiadás háttérállapotaira nézve voltaképpen kínos tény”,⁴ hogy a költő nem akkor léphet a nyilvánosság elé egy újabb kötetnyi verssel, amikor az anyag összeállt, hanem a kiszámíthatatlan rendszer bizonytalanságai miatt akkor kénytelen megragadni a publikációs lehetőséget, amikor az kínálkozik, úgy egészítve ki a rendelkezésére álló, friss verseket a könyvképes mennyiségre, ahogy épp tudja.

Az viszont már Ferencz Győző tudatosságát és leleményességét dicséri, hogy ezt az irodalmi infrastruktúránk hiányosságaiból eredő helyzetet végig képes poétikai eszközként hasznosítani, ráadásul többféleképp. A *Két ív* (1993) lapjain váltakozva verseket és versfordításokat helyez egymás mellé, a kiadó által elvárt terjedelmet önironikusan emelve a címbe, 53 egyszersmind e szokatlan szerkezettel – a szivárvány kettős ívét is megidézve – ráirányítja a figyelmet saját költészete és fordításai, illetve tágabb értelemben a magyar költészet és a fordításirodalom egymással párhuzamos ívei közti, sokszínű kapcsolatokra. A *Magamtól egyre messzebb* (1997) esetén az identitás problematikájához kötődő, korábbi szövegeket egészítik ki az újabb darabok. A válogatás kényszere tehát a szerző kezében ismét eszközzé válik, amellyel kiemeli az életmű egyik valóban központi kérdését, az önazonosság összetett és sokfelől bemutatott témáját. Majd az *Alacsony ég alatt* (2000) következik a Palatinus sorozatában. Ennek hátsó borítója szerint: „A Palatinus válogatott kötetei a kortárs magyar költészet egy-egy fontos alkotójának munkásságát mutatják be. Ma már hozzáférhetetlen kötetek legjobb verseit tartalmazzák a legfrissebb írásokkal kiegészítve. A köteteket mindig a szerző válogatja.” Bár Ferencz pár darabot elhagy első könyve, a *Ha nem lenne semmi nyom* (1981) anyagából, ez a gyűjtemény közel teljes számban, alig némi szövegváltozással és a korábbi könyvek belső sorrendjét is megőrizve közli újra addig kötetbe válogatott verseit, kiegészítve a *Napok rése (Új versek)* című ciklussal, amelyben a *Magamtól egyre messzebb* új darabjai keverednek az 1997 és 2000 között született írásokkal. A gyűjteményes kötet hosszú távon tényleg hasznos értékméntésnek bizonyul, mert a korábbi könyvek valóban közel hozzáférhetetlenek. Poétikai jelentősége ezúttal a záróciklusnak van: az előző kötetből kiemelt, 1997-ben újnak számító versek összefésülése a 2000-ig írtakkal az összetartozás képzetét erősíti. Más szóval azt hangsúlyozza, hogy Ferencz esetében az életmű nem válik szét külön könyvekre, hanem alapegységnek a vers tekintendő, amely különböző csoportokba rendezve újabb és újabb párbeszédbe elegendik az oeuvre többi darabjával. Az előző két felismerés – a témamegjelölésben, illetve a rekontextualizációban rejlő potenciál – kombinációját érvényesíti a *Szakadás* (2010). Mesterházi Mónika összefoglalója szerint: „A *Szakadás*ba Ferencz Győző a külön kötetben meg nem jelent verseit vette fel, tehát az első három könyv utáni és ezen belül a teljesen új anyagot. Így módja volt az 1997-es válogatott (*Magamtól egyre messzebb*) és a 2000-es gyűjteményes kötet (*Alacsony ég alatt. Régi és új versek*) új verseit is más sorrendben elhelyezni, új kontextusba állítani.”⁵ Ezúttal tehát az önmagát szerkesztő szerző egyrészt a ciklusok kialakításával jelzi, hogy az olvasónak mely témák mentén érdemes elgondolkozni erről a

költészetről – nagy vonalakban és a ciklusok rendjében: egyén és transzcendencia; társadalmi frusztráció és büntudat; szerelem; irodalmi hagyomány és nyelv; trauma és vallomások költészet; személyesség és medializáltság –,
54 másrészt pedig a megújuló szövegösszefüggések révén újabb értelmezési dimenziókat nyit meg a már ismert szövegeknél. Például a *Csomagolás nélkül* a *Magamtól egyre messzebb* kötet ars poetikus záróverseként mintha az olvasót szólítaná meg: „Mit adhatnék? Nézz körül, amit itt / Látsz, mind a tiéd.” 2000-ben a *Napok rése* ciklus mozgalmas, változással, utazással kapcsolatos szövegei közé kerülve viszont áthelyeződik a hangsúly a „másféle tapasztalat” idegenség-élményére. A *Szakadás* szerelmesvers-ciklusának nyitódarabjaként pedig ismét új, szinte már áhítatosan odaadó hangon szól: „akkor lenne az enyém / Csak akkor, ha hozzáérsz, ha elveszed”.

A jelentések burjánzó gazdagságának módszeres érzékeltetését és kibontását követően a *Ma reggel eltűnt a világ* megközelítése megint más, és ezúttal elegánsan egyszerű. A szövegek sora úgy sodorja magával az olvasót, mint egy folyam. Nincsenek ciklusok, mintha a szerző mostanra minden metainformációt közölt volna, és a továbbiakban igyekezne minél kevésbé megakasztani az olvasót a mű zavartalan élvezetében. A válogatott versek laza időrendben követik egymást, ilyen módon tehát megidézik a korábbi kötetek rendjét, de nem ragaszkodnak azokhoz, sokkal fontosabb az egymást követő szövegek közti kontinuitás – mintha szellemi fejlődésregényt olvasnánk. E kronologikus szerveződést érzékelteti, hogy a szerző a szövegek alatt feltünteteti keletkezésük évét, valamint a módosítások esetében újraírásukét is. A betűrendes címmutató viszont hangsúlyozza a versek független értelmezhetőségét, miközben a kereshetőség persze az olvasó kényelmét szolgálja.

A letisztultság nemcsak a kötet egészének struktúrájában, hanem az átírt versek szintjén is érzékelhető. Ferencz szinte mindenütt, ahol változtat a szövegen, gondosan jelzi ezt a kettős évszámmal. A versek eredetije azonban így sem mindig feltétlenül könnyen visszakereshető, mert számos esetben a címet is módosítja. Egy majdani monográfus munkáját megkönnyítendő kiűjtöttem a megváltozott című darabokat a *Ma reggel eltűnt a világ* sorrendjében. Alább első helyen az eredeti címet tüntetem fel, utána pedig az újat.

1. „Komolyan vess össze” – *Alig hagy nyomokat*
2. Az „útvesztő”-kísérlet – *Az útvesztő-kísérlet*
3. Kevés, ha az is – *Késik a befejezés*
4. Képtelen helyzet – *Beesési szögek*
5. Érintő – *Ahogy a koncentrikus köröket*
6. Télre vált az ősz 1. – *Újabb gyakorlatok: 1. Ősz és tél között*
7. Fogalmunk sincsen – *Fogalmam sincsen*

8. *Rossini és a brazilok – Rossini és a könnyűlovások*
9. *Félállásban – Hosszú kihagyás*
10. *Álmodott rím versbe szerkesztése – Álmodott rím*
11. *Szöges botokkal – Előzmények és tapasztalatok*

A módosult címeknél többnyire az egyszerűsödés és az absztrahálódás irányába mutat a változás: az első két példánál az idézőjelek elhagyása, illetve az elsőnél az intertextuális referencia helyére kerülő általános megállapítás; a 3-nál a csonka összetett mondatot felváltó egyszerű mondat; a 6-nál a mondat helyett a szintagma; a 10-nél szimplán a szó szerkezet lerövidítése; a 11. esetben pedig a képi helyett a fogalmi sík használata. Ebből a szempontból a 4., 5. és a 9. cím elsőre ellenpéldának, a 7. és 8. pedig semlegesnek tűnhet, de a szövegek egészét tüzetesebben megnézve ezek is illenek a fent leírt tendenciába, még ha nem is a cím szintjén.

A *Képtelen helyzet* például a *Ha nem lenne semmi nyom* számos szonettjének egyike, amelyek közül nyolc a mostani válogatásba is bekerült – ezekkel nyit az új könyv. A legszembetűnőbb változás az, hogy az első kötetben egy tömbbe, majd az *Alacsony ég alatt* lapjain négy strófába tagolt szonettek most ismét széttagolatlanul szedett szövegekként láthatók. Ferencz Győző annak a technikai információknak, hogy választott formája a magyar hagyományban talán kissé jobban elterjedt petrarcaitól eltérő ritmusú – 8 + 6 sor helyett a hosszan kitarított első 12 sor gondolatmenetére rövid, kétsoros csattanóval válaszoló – angol szonett, első reprezentatív versválogatása közreadásának idején még szemlátomást akkora jelentőséget tulajdonított, hogy ezt tipográfiai eszközökkel is az olvasó tudomására kívánta hozni, míg most – eredeti szándékához visszatérve – egyszerűen hagyja működni a szöveget, anélkül, hogy külön felhívna a figyelmet e működés mikéntjére. A kisebb egységek szintjén is egyszerűsödés figyelhető meg, így például az első sor konvencióktól eltérő, a kétféle jelentést kötőjelekkel kiemelő írásmódja eltűnik: „Egy be-esés még nem egybe-esés” helyett: „Egy beesés még nem egybeesés”; és az eredetileg hangsúlyos szavakat kurziváló, közbeékeléssel, kötőjellel, többszörös szójátékkal zsúfolt – vagyis a nyelvi megformáltságot a korábbi publikációk idején dívó posztmodern gesztusaival előtérbe emelő – zárlatból szimpla kérdés-felelet lesz: „Nincs enyém s vagy. Időnk egybe – s ezen túl – / esett múlt-jel; kiirtalak magamból” (*Képtelen helyzet – Ha nem lenne semmi nyom*) „Nem enyém vagy. Időnk egybe – s ezen túl – / esett múlt-jel; kiirtalak magamból” (*Képtelen helyzet – Alacsony ég alatt*) helyett: „Hogy ezzel önmagán kívül marad? / Próbálok elfoglalni magamat.” (*Beesési szögek*). Szójáték persze az új verzióban is van – az „elfoglalni” szó

kettős jelentése révén –, sőt, a többi sallangtól lecsupaszítva, mondhatni, még hatásosabban érvényesül. Talán e formai – nyelvtani és tipográfiai – elemeknek a kötet több más, átírt versénél is megfigyelhető letisztulásánál is fontosabb azonban a figyelem irányának váltása a zárlatban. A vers
56 egy bizonytalan státuszú, az intimitás peremén billegő emberi kapcsolatot elemez. Az első változat végén a lírai én határozottan a szakítás mellett dönt. A második változatban azonban áthelyeződik a tét: a beszélő számára immár nem az a fontos, hogy mi a két szereplő közti kapcsolat végkifejlete, hanem az, hogy mi a viszonya önmagához.

Hasonló elmozdulás figyelhető meg a fenti lista 9. példájánál. Ott az eredeti verzió címe, a *Félállásban* egy konkrét élethelyzet – „De állást cseréltem” – nehézségeire reflektál, míg a *Hosszú kihagyásból* gyakorlatilag kikerülnek az életrajzi elemek, az „állandó váltás / lassanként kikezdett” problémája általános szinten fogalmazódik meg. Vagyis arról a lírai énről, aki az első kötetekben a vers eszköztét még jobbra saját élethelyzetei megértésére használta – bár már akkor is fölöttébb visszafogott, rejtőzködő módon –, a *Ma reggel eltűnt a világ lapjain* mintha végleg lefoszlanának az attribútumok: számára nem a versben felsejlő szerelmi viszony kimenetele a fontos, hanem az önazonossága; lényegtelené válik álláshelyzete; már-már olyan testetlen-kortalan, a világon kívüli alakká lesz, mint az egyik legújabb vers címszereplője, a *Magányos nő a semmiben*.

A 8. példa szintén az univerzalitás irányába mozdul, bár egészen más-képp, az idő tekintetében. A szorongó lírai én felszabadultságvágyának érzékeltetésére használja a vers végén a címbeli hasonlatot: „Magamon oly könnyelműn jutni túl, mint / Rossini és a brazilok.” (*Omlásveszély*); „S magamon oly szabadon jutni túl, mint / Rossini és a könnyűlovások.” (*Ma reggel eltűnt a világ*). A korábbi példánál már említett tipográfiai egyszerűsítésnél – a kurzív szedés kigyomlálásánál – és a határozó leváltásánál is jelentősebb azonban a kettős utalásrendszer felszámolása. Az első címváltozat ugyanis a zene mellett a futballt is megidézte, amihez a főszövegben pregnáns sport-szókincs társult: például a „helyzetem”, a „lazítok” és az „eljátsszam”. Ezek a mostani verzióból rendre kikerülnek, és az allúzióik immár csak az aktuális sportsikereknél időtállóbb klasszikus zene világába tartozó Gioachino Antonio Rossinit idézik meg, akinek *Tell Vilmos*-nyitánya az utóbbi két évszázad tanúsága szerint hosszú távon is felismerhető referencia.

Hasonlóképp az időbe ágyazottságot számolja fel a költő akkor, amikor elhagyja a *Fraktál-tudat* című vers emlékezetes eredeti lábjegyzetét, amely a fraktál fogalmát a *Mackó* sajt dobozán egykor látható kép leírásával illusztrálta. Kissé zavaró, hogy ezt a húzást nem jelzi kettős évszám, ahogy a 10. példa címváltozását és Mátyásnak szóló, újonnan megjelent ajánlását, valamint a *Késő dal* esetében szintén új – Várady Szabolcsnak címzett – dedikálást

és alcímet („*A fordító panasza*”) sem. Magyarázhatja ezt a döntést, hogy egyik esetben sem a vers törzsszövege változik, csupán a kísérőelemek. Érdekesebb azonban, hogy miközben a kötet egésze – nemcsak a fent említett példákban, hanem további átírásokban és az új versekben is – az univerzálódás felé tart, az utóbbi két vers esetében a konkrét nevek megadásával mintha épp ellenkező lenne az irány. Sőt, a kötet 18 új – a *Szakadás* óta született – verséből 11 címében és/vagy mottójában tűnik fel valamilyen név. Ám e nevek java része – néhai vagy kortárs – irodalmár Thomas Hardytól Ady Endrén át Margócsy Istvánig. Vagyis többségük tekinthető az időtlenségbe tartó irodalmi hagyomány referenciapontjainak. A barátként megidézett-megnevezett alakoknál pedig a vállalt, sőt retorikailag hangsúlyozott személyesség ellenére szintén megfigyelhető egyfajta eltávolodás. Az *Olyan hirtelen szakadt le* mottója szerint „*Akvarell Andrisnak*”, *A Menyegzői óda*, az *Egy el nem sietett esküvőre* és *Az egyenlet bal oldala* pedig egyaránt egy K. S. monogrammal jelölt, közeli barát életének eseményeihez – esküvőjéhez, majd halálához – kapcsolódik. Csakhogy míg a korábbi kötetekben a vers tétje többnyire a lírai én és a versben megszólított személy kapcsolatában – annak értelmezésében és alakulásában – volt keresendő – ahogy azt a 4. példánál is láttuk –, az új darabokban a beszélő inkább a megfigyelő pozícióját veszi fel. Olyannyira, hogy az *Ostor csattan az éjszakában* című, Takács Ferencnek dedikált versben ennek a távolságtartásnak explicite hangot is ad: „De saját, elhanyagolható szerepemet illetően itt azonnal vissza is / Vonulnék”. Ezt a visszavonulást, a személyes és korhoz kötött elemek eddiginél is általánosabb érvényűre cserélését-alakítását érzem a kötet egyik meghatározó gesztusának, amelynek köszönhetően a könyv tovább mozdul az időtlenség felé.

Az átírások kapcsán megkerülhetetlen kérdés a korábbi és későbbi változat viszonya. Érdemes volt-e hozzányúlni a szöveghez, használtak-e vagy inkább ártottak neki a módosítások? A magyar irodalom legendás újraírója, Szabó Lőrinc esetében például megoszlanak a vélemények. Kemény Aranka összefoglalója szerint maga a szerző úgy nyilatkozott, hogy egyes ifjúkori műveinek az átírás révén adta meg a „*definitív formát*”;⁶ Szabó monográfusa, Rába György azonban kritikusabban értékelte az eredményt, szerinte „gyakran éppen az ösztönös líra csorbul”;⁷ míg „Kulcsár-Szabó Zoltán egyenrangúnak értékeli a korábbi és az átírt, »kijavított« változatot”.⁸ Ferencz Győző dokumentáltan tudatában van az újraírás problematikus voltának: *Örökös önkorrekción* című esszéjében épp ebből a szempontból elemzi Szabó Lőrinc életművét. „Mi űzte, hogy újra és ismét, egymásból kinövő és egyre bővülő körökben átdolgozza, módosítsa, új egységbe rendezze verseit? Az igazság kutatásának lobogó szenvedélye, az igazságé, amelynek kideríthetőségéről

amúgy ugyancsak kételyekkel terhesen vélekedett.”⁹ Nem a motiváció, hanem a cél felől közelítve hasonló – a hiábavalóságot sugalló kijelentés formájában megfogalmazott – kérdést tesz fel a *Ma reggel eltűnt a világ* kötetzáró versében: „Késő, mindig késő, minek visszafelé / rakosgatni egymás után
58 a szavakat.” (*Januári nap*).

E hiábavalóság folyton visszatérő tudatában mi motiválhatja tehát Ferencz Győzöt az újraírásra? Amint azt az átírt darabok némelyikének fenti elemzése során láttuk, azon túl, hogy olykor elveti az erősen korhoz kötött elemeket, elsősorban egyszerűsít, főképp nyelvtanilag és tipográfiailag. Más szóval hajlamos a költemény nyelvi megformáltságát, poétikai működését kiemelő eljárások helyett inkább a technikát kevésbé szembetűnően alkalmazó, gördülékenyebb versnyelv használatára. Ez egyébként összhangban áll magának a korízlésnek a változásával: a nyolcvanas évek elején elsősorban Tandori nyomán a vers mint nyelvi-poétikai képződmény tűnt a legizgalmasabb témának, az ebben rejlő lehetőségek kibontása, végsőkéig fokozása a legfigyelemreméltóbb teljesítménynek, a medializáltság önreflexív tudatosítása pedig az igazság felé vezető legígéretesebb útnak. Az egykor prioritást élvező játék helyére azonban idővel mások léptek, és szemlátomást Ferencz figyelme is másfelé fordult, így korábbi megoldásait 2018-ból visszanezve esetenként enyhe túlzásnak éli meg, és ilyen szellemben nyesi vissza. Bár fontos kiemelni, hogy – Szabó Lőrincsel ellentétben – nála szó sincs a teljes életmű újraírásáról. Inkább mintha csak azért igazítaná hozzá a legkorábbi verseket az új, válogatott kötethez, hogy minél akadálytalanabban, egységesebben hömpölyöghessen a *Ma reggel eltűnt a világ* versfolyama. A konkrét szövegvariánsokat végigolvasva az az érzésem, hogy a régebbi és frissebb változatok nem kevésbé vagy jobban sikerültek, egyszerűen egy, a változó időknek és önmaga változásainak is fokozottan tudatában lévő költő az esetenkénti átírás gesztusával jelzi, hogy azt, amit a vers lényegének érez, más-más korban más-más eszközökkel, beszédmóddal közölheti leghatékonyabban, miközben persze az önazonosság végig tematizált problematikája az időben változó lírai én és az időben változó szövegek kapcsán egyaránt releváns marad, és gyakorta reflektáltan jelenik meg. Vagyis a szerző az újraírással nem arra tesz eleve hiábavaló kísérletet, hogy valamely klasszikus, „definitív” változatban rögzítse és ezzel kiragadja saját életművét az idő sodrásából, inkább csak néhány versnyi terjedelemben rámutat a költészet szükségyszerű időbe vetettségére.

Ennél is fontosabb azonban, hogy az átírt versek korábbi és későbbi változatát, illetve a régebben és újabban írt darabokat összevetve az a benyomásom, hogy mindkét esetben hasonló tendencia figyelhető meg. A törekvés végig ugyanaz: valamiféle – Szabó Lőrinc kapcsán már említett – kétséges és illékony „igazság” megragadására. Míg azonban ennek eszköze

és egyben akadály, ennek révén pedig a versek gyakori témája az első két kötetben inkább az irodalom nyelvi természete, addig a későbbi könyvek az irodalom társadalmi aspektusára irányítják a figyelmet. A *Szakadás* óta egyre kevésbé az a dilemma, hogy a versnyelv alkalmas-e, és ha igen, akkor miképp és mennyire, bármilyen nyelven túli külső-belső valóság leképezésére. A huszonegyedik század kérdése inkább az irodalom mint társadalmi képződmény létjogosultsága. Az előző kötetben ezt boncolgatta önironikus humorral a *Töredékszavazatok a költészetre* ciklus, és ezt a problémát vetették fel a *Szakadás* ciklus szikár, fegyelmezett prózaversei is, amelyek a gyerekkori bántalmazás (*Az első, Szomjas vagyok*), haldoklás (*Bajominé*) és öngyilkosság (*Pad a hátsókertben*) szélsőséges traumahelyzeteiről úgy adtak számot, hogy eközben végig a verbális kommunikáció csődjének tapasztalatát rögzítették kíméletlenül. A *Ma reggel eltűnt a világ* ebben az irányban halad tovább: mintegy az irodalom használhatóságát és érvényességét kéri számon, ám ezúttal nem kizárólag a tragikus kiszolgáltatottság peremhelyzeteiben, sokkal inkább a mindennapokban.

Az irodalmi-bölcsészettudományi gondolkodásmód, illetve az írott szöveg visszavetítése a valós történésekre rég gyakorolt poétikai eljárás Ferencz Győző verseiben. Már egyik legkorábbi versében él ezzel, amikor a címbe emelt, halott metaforát életre kelti a vers szövegében: „Csak sejtethed, hogy mekkora öröm / Ujjadat éreznem a bőrömon.” (*Régebbi ujjgyakorlat*); vagy amikor egy közismert Petőfi-versből vett elemeket vegyít ironikusan a kamaszok lélektanát boncolgató pedagógiai-pszichológiai szakirodalom stílusával: „Mit a költőnek a zordon...! Tán csodálja ő, / ámde nem szereti, s képzeze hegyvölgyét nem járja. / Efféle gondolatok jártak a fejemben, amikor barátommal [...] / [...] önfelédten adhattuk át magányunkat / az életkori sajátosságainknak megfelelő foglalatosságoknak.” (*Kilátások egy tájjegyről*) Míg az első példa egyszerű, kedves nyelvi játék, a második már a mostani könyv kérdésfelvetését előlegezi meg: nevezetesen azt, hogy a bölcsészet kimunkált nyelvezete és az általa közvetített ismeretek mennyire idegenedtek el a valóságtól. Erős fricska, amikor a költő a kötelező középiskolai tananyagot, valamint az annak célkorosztályát elvileg tudományosan leképező szöveget visszacsatornázza egy reális élethelyzetbe – két nyaraló gimnazista hegyvidéki mindennapjaiba –, amelyben igencsak szembeűnő mindkét szövegtípus életidegensége: azé is, amelynek alapján a fiúk elvileg nevelődnek, és azé is, amelynek feladata az lenne, hogy tanáraik közelebb kerüljenek tanítványaik megértéséhez. Szintén a valóságot az irodalom felől megközelítő vonulatba sorolható a *Szakadásban* a *Betűk háta mögött* ciklus. Itt a szerző – a nyitó- és záróverset kivéve – kis alakítgatásokkal gyakorlatilag

teljes egészében Kemény Zsigmond *Ködképek a kedély láthatárán* című regényének szóanyagából állítja elő saját verseit, az eredeti mű 22 fejezetének rendjét követve. (Érdemes megjegyezni, hogy az új válogatásban a versek sorrendje módosul, vagyis az átírásoknál kevésbé látványos módon, 60 de itt is a poétikai eljárásra vonatkozó információ vész el, cserébe viszont a megszürt és átrendezett anyag harmonikusabban illik az új könyv egészébe.) Az alapkérdés a nyelv megelőlegzettségéből fakad: „Elmondhatom-e más szavaival / A saját történetemet”? (*Dal a nehézségről*). A ciklust előállító módszer kiválasztásával Ferencz Győző mintegy dramatizálja ezt a felismerést, amely szerint minden megszólalásunk szükségképp korábbi megszólalásokból vett szavakkal, szerkezetekkel és így képzetekkel operál. A kölcsönvett nyelv hitelességének és alkalmasságának nyelvfilozófiai problémáján túl a legégetőbb kérdés pedig az, hogy egy másik történetnek – ez esetben Kemény regényének – értelmezése és alkalmazása vajon közelebb visz-e önmagunk megértéséhez? Tágabb értelemben: hatékony és célravezető-e szövegeken – olvasáson, íráson, irodalmon, bölcsészettudományon – keresztül közelíteni önmagunkhoz?

Ez a dilemma tér vissza újra meg újra a *Ma reggel eltűnt a világ* számos legfrissebb versében is. A Rába György emlékére írt *Felfüggesztett viszony* például két olyan ember verbális konfliktusáról és nonverbális kibéküléséről számol be, akiket alapvetően az irodalmi nyelv köt össze: „ha jól értem, tisztáztuk, természetesen szavak nélkül, / Elvégre mégiscsak a szavak emberei vagyunk”. Az irodalom narratívaképző kényszere rendezi összefüggő történetté két ember életének esetleges fordulatait az *Egy el nem sietett esküvőre* című, játékos hangú alkalmi versben. Szintén ezt a valóságot torzító lélektani kényszert elemzi az *Egy kikerülhetetlen hibáról: A múltkonstrukció balladája*, amelyben a szerelmespár közös jelenén keresztül úgy értelmezi át kettejük külön múltját, hogy „már nemcsak a jelenük, hanem egész korábbi életük / Végül visszafelé is összeforrt”. És ez a szemlélet mozgatja az új versek közül a leghosszabbat, az *Ostor csattan az éjszakában* címűt, amelyben irodalmárok baráti társaságában egy jelenre vetített történelmi helyzet etikai aspektusa miatt robban ki a vita: „Épp arról folyt a szó, hogy amennyiben, / Miként előfordult már ilyesmi a történelem során, / Hogy egy számunkra közeli példát mondjak, rögtön / Háromszáz éve az Erzsébet- és Jakab-kori Angliában, / Az uralkodó akarat törvénybe iktatná, hogy hivatalosan / Hitet kell tenni ilyen-olyan tézisei mellett, vajon ki kockáztatná / Állását, amely könnyen célponttá válhat, hisz legfőbb törekvésünk, / És fizetésünket is azért kapjuk, hogy az ifjúság ítélőerejét / Alakítsuk, a hűségeskü megtagadásával.” A társaság tagjait az irodalomtörténeti tablók választékosságával bemutató lírai én egyszerre fogalmazza meg a vita súlyos etikai tétjét, és jelzi távolságtartó hangjával és az olykor ironikus többértelműséget szolgáló, bonyo-

lult mondatszerkezeteivel – különösen figyelemre méltó a hűségeskü megtagadása, amely a sortörések alapján az ifjúság ítélőerejének alakításához, míg szintaktikailag az állás kockáztatásához, vagyis az ifjúság ítélőerejének alakítását lehetővé tévő helyzet önkéntes felszámolásához kötődik – , hogy az egyaránt jogosnak tűnő érvek és ellenérvek között nem tiszte 61 igazságot tenni. Pedig a bölcsészettudományok értékelésének állítólagos jelenkori válsága idején aligha van égetőbb kérdés annál, hogy visszavetíthető-e mindaz, amit a történelem, irodalom, kultúra történetéből tanulunk, a saját életünkre. Vagyis e versek tárgya rendre az irodalom működése: olykor örömteli, máskor kétséges relevanciájú beavatkozása a hétköznapokba. Számomra ezek a legizgalmasabb, leginkább huszonegyedik századi darabjai a kötetnek, amelyek Vörösmarty kérdését, miszerint „Ment-e a könyvek által a világ elébb?” nem elvi síkon és pusztán az eredmény felől megközelítve, hanem a könyvek írásának-olvasásának-értelmezésének drámai jelen idejében teszik fel újra meg újra.

Vörösmarty kérdésére persze ma sincs egyértelmű válasz, ahogy Ferencz Győző új könyve is két olyan alcímmel zár, amely ennek a kétségnek ad hangot: „*Mintha átsejlene valami*” (*Márciusi vagy áprilisi köd*), „*Vagy mégsem*” (*Januári nap*). És bár a lírai én folyton hangsúlyozza, hogy „önmagán kívül áll” (*Tükröd előtt az élet csokra vár*) – akárcsak Hammershoi kiállított képének visszahajtott peremén a rejtőzködő alak – , talán épp e tartózkodó jelenlét és a következetes precizitással megfogalmazott kétségek miatt hiszem el neki azt, amit az összes bizonytalanságon túl is meggyőzően sejtet, miszerint a folyton keresett és mindig elérhetetlen „igazság” „ilyen lesz szemhéjamon át földereeng” (*A reggel lassú ébredése*). (*Gondolat, Bp., 2018*)

Új Forrás 2019/4 – Szlukovényi Katalin: Földereeng
Ferencz Győző: *Ma reggel eltűnt a világ. Válogatott és új versek*

¹ <https://www.tate.org.uk/art/artworks/hammershoi-interior-sunlight-on-the-floor-n04509>

² Uo.

³ FERENCZ Győző, „Valami a versírásról”, *Beszélő* 13 (2008) 7–8: 141–150, 141.

⁴ TAKÁCS Ferenc, „A bőséges nélkülözés”, *Népszabadság*, 2010. 07. 31.

http://no1.hu/kultura/20100731-a_boseges_nelkulozes-758121

⁵ MESTERHÁZI Mónika, „Összetartó szakadások”, *Holmi* 24 (2012) 9: 1157–1162, 1157.

⁶ KEMÉNY Aranka, „*Különben minden műfaj líra*” – *Példák Szabó Lőrinc prózai életművéből – Filológiai elemzések*, PhD értekezés, 2018, 68. <http://midra.uni-miskolc.hu/document/30312/26311.pdf>

⁷ Uo.

⁸ Uo., 69.

⁹ FERENCZ Győző, „Örökös önkorrekció – Szabó Lőrinc halálának negyvenedik évfordulójára” = F. Gy., *Az alany mint tárgy: Kritikák és megemlékezések, 1992–2013*. Budapest: L'Harmattan, 2014, 48–50, 50.

A barátommal kiléptünk az irodaház kapuján, átvágtunk az úttesten és a Batthyány-emlékmécsesenél a Spartacusban kávéztunk, füstszűrős Szimfóniát szívunk hozzá. A szinkrontolmácsos filmnézéstől zsongott a fejem, ha el-

62 Kakuk Tamás

A MAGÁNY ÖRÖK RAGYOGÁSA

Keszthelyi Rezső:

Magányt ragyogni

menekültem a vetítőte-
remből, az otthontalan
nagyvárosban megfogha-
tatlan félelem bujkált
bennem. A barátommal
való találkozás volt a szilárd pont, ilyenkor nem
éreztem a szorítást, ami
kitartott, míg nem száll-
tam fel a hazafelé tartó
esti gyorsra. A presszóból

elkísértem a barátomat a kiadóba, ahol első kötetének szerkesztője várta, ez volt egyetlen személyes találkozásom Keszthelyi Rezsővel. A barátomnak jó barátja lett a költő, aki rengeteg pályatárs kötetét szerkesztette, a barátom sokra tartotta, soha nem mulasztotta el ajánlani a könyveit nekem. A barátom, Györe Balázs, tizenhét évvel később ezt írta saját regényében: „Ezerkilencszáznyolcvanegy tavaszán kettesben bandukoltunk a Váci utcában Keszthelyi Rezsővel. A Magvető Könyvkiadóból kísértem haza a barátomat. Szerkesztőként dolgozott. Jóban lettünk. Tetszetek neki a verseim. Ismeretlenül állítottam be hozzá a kiadóba. Egyszer már visszautasítottak. Összebarátkoztunk. Rezső a közelben lakott, a Petőfi Sándor utcában. Azt mondtam neki (miközben rágyújtott és megigazította a vállán a táska szíját): »Úgy érzem, mintha véget ért volna az életem. Mintha befejeztem volna. Nincs tovább.« Harminc éves voltam. A feleségem gyereket várt. Keszthelyi Rezső nem mondott semmit.”

A könyvborító barnított fotóján a barátom, a barátom felesége és a barátom barátja ül a balatoni nyaraló konyhájában, a linóleumpadlóra terített újságpapíron a barátom barátja hajnali horgászatának zsákmánya, egy keszeg és a békés pontyfélék családjába tartozó, mégis ragadozó balin. Ha kivágjuk ezt a képrészletet, majdnem Derkovits szikár *Halas csendéletét* látjuk, de ez *a valóságban is létezett*. Mint ahogy a barátom könyvéből idézett telefonbeszélgetés, ami közelebb vihet a 2016-ban elhunyt Keszthelyi Rezső *Magányt ragyogni* címmel kötetbe gyűjtött életművének verseihez, prózáihoz. „Próbálok belevetni magam a barátom mondataiba. »Egész testtel belevetni magunkat a mondatokba: az írás az élettal egyenrangú cselekvés.« Egyenrangú? Egyenlő? »A valóságnak nincs mása« – mondja a barátom, alig érthetően. Alig értem. Épp hogy megértem a szavait. »De az írás is valóság.« Hogyan őrizhetném meg? Mennyi időre van szükségem, hogy megértsem az

életrajzomat? »Közlésigényem igen csekély: egyáltalán nem jellemző írói vonás.«”

Keszthelyi Rezső művei elmélyült időt követelnek, mert a szövegek értelmezésekor könnyen lepattan a figyelem a bazalt szilárdságúra ki-munkált sorokról. A titkok ott rejtőznek a szavak struktúrájában, amelyek önállóan könnyen felfoghatók, de összefüggéseik, üzeneteik új viszonyrendszerét türelmesen kell megfejteni. Ha Keszthelyit olvasunk, eszünkbe juthat a sokszor és sok helyen látott Heidegger-idézet: „a nyelv a lét háza”, de vajon bejuthatunk-e a házba, betekinthetünk-e a szobákba, de legalább a kertbe, ami az életműben a kezdő- és a végpontot jelöli *A vonalak kertjétől az Emlék Kertig*. „Emlékeimen nem másít / sem a múlt, / se, ha lesz jövő – / lépten-nyomon túsul / ejt / a belőlem fakadó / majd belém temetkező / idő.” (*Lefolyás*) Érzésem szerint ez a Keszthelyi-vers is olyan végtelenbe feszített gondolat, mint a két kötet közé kihúzható életműszál. Ez a világlátás nyer értelmezést a Józsa Márta által a *Literán* felidézett mondataiban: „Én a mulandóságot becsülöm nagyra, nekem fontos. [...] Az örökkévalóság az egy mozdulatlan, merev valami. Mulandóság nélkül nincs élet.” Ebből feltételezhetjük, hogy Keszthelyi a nyelvre lefordítható önazonosságot kereste költészetében, a már-már tökéletességet meghaladni kívánó íráshoz való viszonytal, erkölcsi magatartással. Önmaga jelenségek mögötti szívós kutatása igazítható Gadamer azon megállapításához, miszerint a művészet „az ember önmegértéseként szolgál”.

Beszédes kötetcímmel, *A vonalak kertjéhez* képest tizenhét évvel később, 1986-ban jelent meg a *Katalekták*, a kedvelt szerzők és saját *szövegtöredékeinek* gyűjteménye, a költői lét helymeghatározásaival, a valóság törött cserepeivel: „ragaszkodni / a várakozás / lehetséges helyeihez: / dália és tomaji sírkeresztek között / hisztérikusan mozdulatlan tó / és préház és lepkék és rómaiak”. A moccsatlanság és cselekvésnélküliség eseménytelensége teremti meg Keszthelyi sajátos versvilágát, ennek példája a csiga-motívum, az ebből eredő csiga-versek, melyekből a költői nyelv és létállapot zártságát érezhetjük: „kinéz a homályba / lobog a gyertyák jajszava” (*A csiga nyugalma*). A törekeny héjjal védett világban „még reszketés előtt / forgatták ki szájából a szavak / a lehelet aranyrögét / átfúj / lelken a vér / egy bagoly ereszkedik / alá a holddal / nincs hasonlata a testnek / a mozdulatlanság küszöbén” (*A csiga útja*). A négy év múlva kiadott *Aszimptot* (1990) szerelmi párbeszéde a szabad versek nyitottságában áramlik, a címben rögzített matematikai tétel elnevezésének szorongásával, a nem egybeeső, nem egyező, a végtelenből közelítő vonalak egymást elkerülő sorsával. Ez a láthatatlan aggodalom sűrűsödik össze a versfolyam záró soraiban: „ahogyan nincs / itt, ami már megtörtént velünk,

és nincs itt, ami lesz, / és most annyira eljutunk magunkkal, hogy nincs más / élni, és ilyenkor van, amit élünk, és magunkban lenni / egymással, és már ennek sem lehet mondani.”

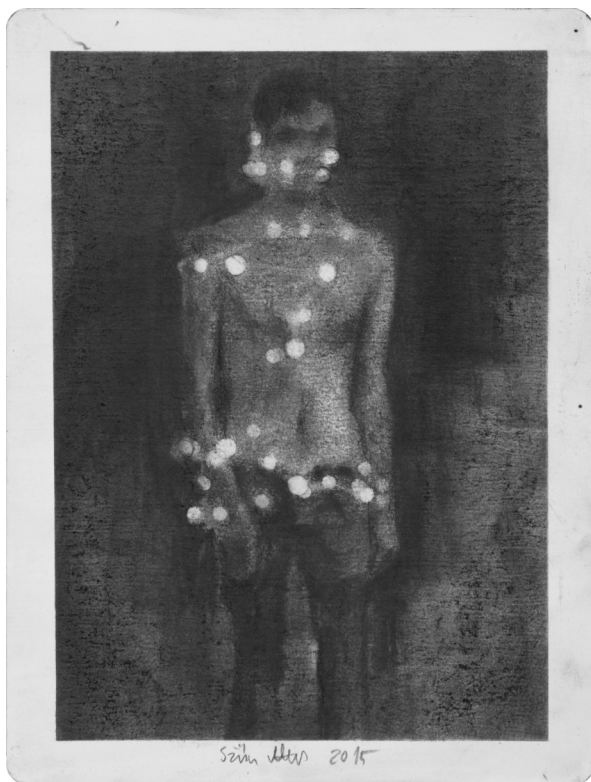
A létezés megmagyarázhatatlan hiányai sugároznak a *Római* 64 *nulla* (1999) gondosan megmunkált, a tenger csiszolta kavicsokhoz hasonló, római számokkal jelölt verseiből. Kötetbe rendezésük nem követte a számozás egymásutánját, a szövegek utólagos értelmezése alakította, a *Katalekták*hoz hasonlóan fontos a cím üzenete, a római számrendszerben nem létezik nulla. A tengeri sziget háza, annak kertje a versek születésének helyszíne: „a szél szikrázása engem / mutogat, murvapor is ugyanígy, és / a fűszálárnyék, a zsalurés és a neszezés, a / füsttűnés és a madárcsönd, ahogy át- / üt az éjszakán, minden- / mind nélkülem van, ami én.” (XXIV) A prózaversként megközelíthető költemények, ahogy a korábbi kötetben, az *Aszimptot*ban is, nyitást jelentenek egy másik nyelvi mező felé, de megőrzik Keszthelyi filozófiai világlátását, költői eszköztárának jellemző jegyeit: „az egyik ablakunkban kanadai / gyöngyvirág, ötszárú és rózsaszín-lilás; / állapottény, és lengedez, és még nőni fog / szín- és emlékteste is; átveszem létét, és / majd visszaadom” (XIII). Ez a lírai világgép teljesedik tovább a *Hasonmásokban* (2005). Kevésbé rejtőzködő pillanataiban megmutatja magát a mélységet, melynek vonzásával küszködik a válaszokat kereső, a lét ellentmondásaival szembenéző ember: „Ne tagadd ki otthonodból a halált, hisz’ ő is él, amíg élsz.” Keszthelyi ebben a kötetében is annak a bonyolult lírai tájnak az utazója, mint korábban, melynek tapasztalatait gránitkemény versekben foglalja össze. Örök kérdése, hol keressük, és hol találjuk meg válaszainkat, amelyeket csak körülírni tudunk: „És csak párolog, / párolog a kövek vére, amíg hasához / tapasztja a tenger súlyát, / mindig méretébe fogadva / a hullámokat és az emelkedő / horizont kivehetetlen hátterét.” (*Négy részlet*) Keszthelyi Rezső életműválogatása, az *Emlék Kert* (2015) költészetének esszenciája, lehetőséget nyújt arra, hogy megtaláljuk azokat a verseket, melyeknek sugárzása világító árboclámpákat idéz a tenger nyílt vizén.

Báthori Csaba a *Magányt ragyogni* kitérő zárótanulmányában felhívja a figyelmet arra, hogy már 1986-tól „az életműben megindul egy – több kötetten át különböző módon elfészelt – filozofikus kispróza műfajsorozat.” A *Kispróza* szövegei a lírai művekből nőttek ki, terebélyesedtek. A kiindulási, meditációs terep a költő életének részévé vált tengerparti táj, azzal a megkötéssel, hogy „Az emlékek nem következetesek, nincs bennük összefüggés” (*Ősszel*). És ne feledjük a Keszthelyi-életmű meghatározó kertmetaforáját, melynek most már tárgyiasult formája a sziget házának udvarán saját kezűleg megépített három parányi kert. A kerítés kőfalaival látszólag elzárva a külvilágtól, de mégis a képzelet szabadságának magányával: „A magány régebbi,

mint az ember; viszonyai, szenvedélyei, vonzalmai nem emberekhez, hanem növényekhez, kövekhez, patakokhoz, madarakhoz kötik; sőt, mintha nem is lenne kapcsolat, csak magány.” (*Macska*)

A világ koncentrált külső szemlélésével az író eljut a belső felismeréséig, ahol már megtörténik a határátlépés a létezés egy másik dimenziója felé, hogy a leírt szavakban, mondatokban szülessen újra, mert ahogy Pilinszky megfogalmazza: „A művészet ambíciója nem más, mint a tényektől eljutni a valóságig.” Ezt érhetjük tetten az *Öntalálkozó* (2010) mulandóság és öröklét kételyhullámaival küzdő párbeszédés szövegében. A prózai mű vendégszövegeivel fölfogható esszéregényként, mindazokkal a stílusjegyekkel, melyek Keszthelyi lírikusként is jellemzik, a váratlan elhallgatásokkal, a szavak cserepekre törő értelmezésével, a mélység és magasság között feszülő gondolatisággal. „Előttem a tenger homályló virrasztása, akkora, amekkorába nem fészkelhet még a legcsodálatosabb csodával teli földi égi álom sem. Sejtelmes se lehet, mi történik, és mi múlik el itt, most és majd, mindössze érzem, anélkül, hogy az érzés megnyilvánulna bennem: megítélhetetlen anyagmaradékban fogy, ami maradék még.” (*Fekete Sas, Bp., 2018*)

Új Forrás 2019/4 – Kakuk Tamás: A magány örök ragyogása
Keszthelyi Rezső: *Magányt ragyogni*

Nyerges Gábor Ádám új, *Berendezkedés* című verseskötetét leginkább a poétikai sokszínűség, ezáltal az eddigi életműtől eltérő, nem annyira kiaknázott beszédmódokkal való kísérletezés jellemzi. Az alanyiságtól és

66 Szabó Csanád

AKKOR SEM ALSZOL, HA NEM FITYEG

Nyerges Gábor Ádám:

Berendezkedés

személyességtől távolodik, a közérzeti/képviselői költészet felé közelít, de oda szándékosan nem ér el, hanem a kettő között lebeg, hogy minél több perspektívából tudjon választani, mert a végső cél valami olyannak az ábrázolása, ami egyszerre tartalmazza az ala-

nyiságot, személyességet, közérzetiséget és objektivitást.

A *Berendezkedés*ben érdekes megközelítési módja érhető tetten az elmúlt években reneszánszát élő közérzeti költészet beszéd- és szereplehetőségeinek. Már csak azért is feltűnő egy ilyen poétika megjelenése, mert Nyerges eléggé messziről indul, *Az elfelejtett ünnep* fülszövegében Nádasdy Ádám „a legszemélyesebb lírából való kötetként” jellemzi Nyerges verseit. Persze a személyesség és a közérzeti költészet nem feltétlenül zárják ki egymást, de a *Berendezkedés* egyre kevésbé személyes és egyre inkább nyit a szubjektum világán túli perspektíva alkalmazására, a személyesség szűkös köreiből való kitekintésre. Éppen ezért lehet vitatni a Kántor Péter fülszövegében leírtakat: a kötet szövegeiben a megszólaló nem „elsősorban magát figyel”, hanem sokkal inkább a környezetét, illetve egyáltalán nem biztos, hogy megkonstruálódik egy „fiatal férfi”, egy „alanyi költő” hangja. A beszélő nem jelölődik meg olyan markánsan, mint a korábbi Nyerges-lírában, ehelyett gyakrabban oldódik fel, vegyül el a szemlélt világban.

Kántor Péter azon megállapítását is vitatnám, hogy a kötetben „mindent behálózza a szerelem”. A szerelem nem ennyire mérvadó már csak tematikai arányban sem, de *igazán* központinak sem mondható, mivel ha megjelenik, akkor is a berendezkedés, a megszokás folyamatának egy lehetséges megnyilvánulási módjaként tűnik fel, olyan dologként, amit egy másik valami mozgat (például a címadó versben). Tehát semmiképpen nem a szerelem az, ami ezt a *valamit* mozgatja, a szerelem csak annyiban lesz érdekes, amennyiben erről a *valamiről* többet enged megtudni. Arról nem is beszélve, hogy a szerelmi líra alaphelyzetei, toposzai és nyelve kifordítva, ironikusan vannak ábrázolva. Az *A különösképpen nem szép lány mint roppant fregattvitorlát a két megálló közt* felfogható a másik és az én kölcsönös kiszolgáltatottságára és függésére magánmitológiát építő újrészékenység paródiájaként.

Ez a vers azt meséli el, hogy hogyan nem alakul ki közös történet a konvencionális szerelmi költészeti toposzokból amúgy is kilógó női alak (különösképpen nem szép lány orrfújása a villamoson) és a beszélő között. A *Helyi nevezetesség*ben pedig a nő szépségét leíró, az egész versen végigvonnó hasonlattól idegenül el a megszólaló.

67

A *Berendezkedés*ben feltűnően sok az olyan szöveg, amelyben a megszólaló személyes, zártabb világán túlra irányul a figyelem. A perspektíva megnyílása általában a beszélő anonimitását, az egyes szám első személy elhagyását hozza magával. Az egyik legprovokatívabb ilyen gesztus a *Közepesen hűvös*ben a kitekintést biztosító tükör szerepeltetése: „A szemben lévő lakás ablakában / a több irányból torzult, homorú / tükörkép egy nyitva hagyott ajtóból / valamennyire belátható, folyosóra / nyíló konyhát mutat, benne egy nőt / a képnek háttal, ahogy épp átmegy / a másik szobába.” A torzult tükör ugyanakkor el is bizonytalanítja a látványt, emlékszerűvé, töredezetté teszi, fenntartva annak a lehetőségét, hogy a szemlélődő váratlanul beleíródjon a képbe: „Egy férfi ül a gangon / aki talán te vagy.” Mindez jól jelzi azt a poétikai eljárást, mely a külső világ leírása felől, abban tükröződve jeleníti meg a szubjektumot, nem csak önnön világát elbeszélve, illetve abból beszélve. Az így létrejövő kétszólamúság a kötet fontos és izgalmas pontja lesz: párhuzamosan fut egy alanyi, önmagáról önmaga pozíciójából, és egy az ént is tartalmazó világról külső, nehezen behatárolható pozícióból beszélő verstechnika. Ez a megoldás változatosságot és komplexitást kínál fel, aminek köszönhetően a kötet ötvözni tudja a személyességet az objektív megfigyelésekkel, a szubjektum szólamait és az őt tartalmazó világot. Ennek egyik konkrét megnyilvánulása az egyes szám második személyű megszólítások használata egyes szám harmadik személyben írt szövegekben, ahol a *te* egyszerre lehet az én világába tartozó személy, vagy éppen maga az én (*Semmi sem változott, Közepesen hűvös, Leginkább, Közéről nézve eltéveszted*). Akad olyan vers is, amelyben, habár a beszélő és a szemlélődő személye jelölten elkülönül egymástól, mégis egyszerre vannak jelen egy térben, és ugyanarról a dologról beszélnek – azaz külső és belső nézőpont ugyanarra mutat rá. Az *Ez egy kávéházban* a lírai én írja le a kávéházban zajló történéseket, viszont e leírásba belekeveredik egy fényképész, akinek a képén pont ugyanazt a világot rögzíti, amit az én leírásából megismerünk: „Ez meg a fickó, aki most ismét fényképez, / ő maga persze kimarad a képből, / a jelenetből, közülünk és így a pillanatból is, / bármelyikből, amit most belőlünk teremt.” A fent említett alanyiség és az objektivitás itt helyeződik egymás mellé, itt láthatjuk egyszerre működni a kötet két beszédtechnikáját. A slusszpoén pedig az, hogy az elmúlást tekintve mindkettő ugyanarra a sorsa van ítélve: a beszélő én elhallgat, a fénykép

megsemmisül. A nézőpontok elkülönítése tehát azért fontos, mert másféle poétikai lehetőségek tartoznak hozzájuk, és ezen lehetőségek variálása fontos tényezője a kötetnek. A szólamok váltakozása, a nézőpontok mozgatása miatt nem alakul ki egy olyan biztos pont, ahol a kötet hangja prob-

68 lémátlanul beazonosítható lenne. A szövegek megszólalási helyzete, módja gyakran változik, kevésbé kiszámítható, éppen ezért megfogja és szinten tartja az olvasó figyelmét. A *Berendezkedés* nem rabja saját konvencióinak, nem köti a következetesség, mert nem hoz létre merev elvárásokat önmagával szemben. Sokkal inkább alapul a játékon, a kísérletezésen, az el nem kötelezettségen. Több dolog is jól elfér egymás mellett: belső, külső és kevert nézőpont, alanyi és objektív költészet, mondatvers és töredékes szerkesztés, személyes és közérzeti hangoltság.

A közérzeti költészet jegyeit, poétikai elemeit a kötet több szövege is mozgósítja. Óvatosabban és pontosabban fogalmazva: a versekbe keveredik valami, ami a közérzetiséggel, képviselétiséggel rokonítható. A *Berendezkedés* egyes szövegei törekednek arra, hogy egy közösségről tegyenek állításokat, hogy nyissanak egy közösségre érvényes beszédmód felé. Ez szorosan összefügg a kitekintés gesztusával, a szubjektív és az objektív nézőpontok felváltott vagy egyidejű alkalmazásával. Leginkább a *Ki tudja milyen arányban*, *A következő percekben érkezők*, *Talán eleve, belekódolt törekenységgel*, *Egy együttérző hangsúly eltökélt szándékával* és *A meg nem érkezők* című darabokban lelhető fel efféle megszólalási mód. Ezekben a szövegekben az a közös, hogy egész expliciten beszélnek a „magyar néplélekről szóló” mítoszokról és legendákról, a „minden mindegy és menthetetlen” életézésről. Egy már eleve eldőlt jövőről, mindig ugyanabban a mában rekedtségről, párbeszédképtelen, történetét feltárni nem tudó múlttól. Amikor az *Egy együttérző hangsúly eltökélt szándékával* című versben az országban utolsóként ott maradókat a romlás okáról és következményeiről kérdezik, azok csak azzal a közhellyel tudnak felelni, hogy „*hát lett, ami lett*”, mindezzel példázva, hogy a megélt múlt nemhogy a jövő számára nem tud semmi használhatót közvetíteni, de még saját romlástapasztalatáról sem képes beszámolni. Közönybe burkolózás, elbizonytalanodó referenciák, a talánok, „cselekvést színlelő munkagépek”, munkába már „*eleve késve indulók*” (*Ki tudja, milyen arányban*), kifacsart *basszamegek* világa, amelyben a szubjektumnak mintegy saját akarától függetlenül, szinte már reflexből kell berendezkednie. Azonban van, hogy a kötet elveti a súlykot, és a retorikai közhelyeket túl direkt módon építi bele a szövegbe. Ez elsősorban a borítóképet ábrázoló vers esetében figyelhető meg: „*de a következő / percekben érkezők már csak elmennének / mellette, ja, láttad már a sárkányt, ott van, / mondanák, rágót, összegyűrt szórólapot, / szotyihéjat hajítva talán épp abba az irányba, / hozzátéve, hogy azért valami jobb helyre / is rakhatták volna már, basszameg.*” (*A következő*

percekben) Itt a kurzivált részek jelentette „magyar néplélekről szóló” sztereotípiák túl egyértelmű és erőszakos módon, mintegy az olvasó interpretációs erőfeszítése nélkül hozzák létre a vers önértelmezését. A néplélek közhelyei akkor funkcionálnak jól a szövegekben, ha az azokat működtető berendezkedés és kiábrándulás mozgásdinamikájába engednek bepillantást. 69

A *Berendezkedés* versei poétikailag sokszínűek, viszont nagyon koherensek. Arról a folyamatról szólnak, ahogy az illúziók realitása kiveszik a világból, ám maga az illúzió lehetősége, emlékképe megmarad, és a tragédiák, drámai fordulatok helyére a hétköznapok profanitása férkőzik be: „De esténként azért mindig úgy piszkálgatja / tányérján a rizshúst és a csalamádét, / meg a resztelt májat krumplival, / hogy ez egy jobb világban, kis szerencsével / talán az utolsó vacsora is lehetne.” (*Kérésre sem*). A kötetben azonban a legtöbb (profán vagy nem profán) mozdulat egyenértékűvé válik, mivel mindent az elmúlás, a felcserélhetőség mozgat, létrehozva így egy köztes állapotot, amelyben az itt- és az ottlét összemosódik (*Túloldal*), és amely „leginkább csak mindenféle dolgaid negligálásra jó” (*Semmi sem változott*). Ennek ellenére nem mondható, hogy ennek a létállapotnak a leírása csak önmaga demonstrálását szolgálná (akkor megmaradna a közhelyesség szintjén), mert egy másik, nem annyira explicit jelentésréteget is mozgósít. Ezt legjobban talán a *Berendezkedés* című szöveg mondja ki az egész kötet csúcspontját jelentő fityegőkörömhasonlatban: „ez az egész nem pont olyan, mint / egy épp elalvás előtt felfedezett, minduntalan mindenféle / textilekbe beakadó, fityegő, de letépéshez meg túl mélyen / kezdődő, beszakadt körömdarab? Ami miatt fölkelni, / papucsot húzni, villanyt gyújtani (már megint), aztán / kisollót keresni, hogy ezek után viszont végre már tényleg / lehessen, nos, ez éppen ugyanaz, mint végül ezek nem / megtevése miatt nem tudni elaludni. Aztán, mire észrevennénk, / hogy magunk előtt is észrevétlenül még erre az irritált / ébrenlétre is berendezkedtünk, egyszerre már reggel is van.” A megszólaló emlékezni próbál szerelmének arcára, a „félteve őrzött tárgyak” körvonalára, és arra a megállapításra jut, hogy emlékezni és nem emlékezni (a zavaró körömmel vagy azt levágva nem aludni) ugyanolyan erőfeszítést igényel. Nem pusztán a *minden mindegy*-sztereotípiáról van szó, hanem arról, hogy tenni és nem tenni ugyanannyi energiát emészt fel. A végcél pedig egyik esetben sem tud megvalósulni, ráadásul még az ebbe az állapotba való berendezkedés is ideiglenessé válik. Mégis, e dinamika, éjjel és nappal ideiglenes berendezkedéseinek váltakozása lesz az, ami a jövőt szipolyozó mindig ugyanolyan jelenben a talánoknál valamivel többet képvisel.

Nyerges Gábor Ádám kötetének egyik fő erénye, hogy ezt a kényes világrendet poétikailag változatosan és koherensen tudja ábrázolni. A *Be rendezkedés* a szerző lírájának érdekes állomása, amely sok további beszédlehetőséget rejt magában, és ahonnan éppen ezért nem lehet
70 megjósolni, hogy milyen irányba fognak elmozdulni a későbbi szövegek. De talán úgy a legjobb, ha lesz, ami lesz. (*PRAE.HU, Bp., 2018*)

prélude IV

(chanson d'amour)

“...talán már fel sem figyelek a zajra”
(Ahmatova)

kedvesem soká vártalak
hogy beléphessek a labirintusba én is
mert az egyenes út fényesebben húz el mellette
végtelen messzire
talán nem kell mégse kell rögtön
reméltem át kell mennem előbb a kövek között
bár innen már kicsikék a kövek
kedvesem soká vártalak
zsugorodik a labirintus elfogy
és egyre élesebb a fény
elkótyavetyélted a választásom
üres helyed a picinyke labirintus szíve
mínotauros-z-kontúr
porszemek kirajzolta előhívatlan negatív
kedvesem soká vártalak
és átmentem volna érted a tűztengeren is
szárnyakká váltunk volna tudom
túl soká álltam már a fényben
kiégetném a negatívokat
elégnek emberi vonásaim is
kedvesem soká vártalak
azt hiszem most már hiába jönneél
egy sűrű és kemény meteort találnál
az üstökössé válás az indulás előtti utolsó pillanatban
ég veled tűzmadár szívem

(fotóalbum)

72

hogyan írhatnék én neked szépeket
felejtést, bűnbocsánatot
lehetetlen ez már, hát te is tudod
ott állnak, ülnek, fekszenek

ez ő, aki permetezőszert ivott
a Tisza-parton kvázi dacból
nők kedvence, az élet császára
mindent megúszott addig
nem hitte, hogy most tényleg
az a perc, amikor rájött
és próbált segítségért
de nem volt már gégéje
a halászok már nem tudták megmenteni

és ő, aki egyszer csak felült, beszélni akart
de már nem talált el a szavakhoz
próbál, és már nem, nem tud felbukni az árból
és a száján csak vér ömlött,
mindenki sikított, csak én nem
soha nem láttam többé

és ő, aki a fürdőkádban feküdt
holtan, mikor a kamasz fia rátalált
és ő, akit baltával vertek agyon a szőlőben
a feleségét a kutya vezette el nyűszítve
a szénakazalig, ahová rohadni dugták

és ő, akit mosdattam
a kórházban rács mögé kötözve feküdt
bizarr babaágyban, nagy szemekkel
"nem értem, anya, miért nem szeretnek?"
csont és bőr, és nem tudta, ki vagyok
otthon se többé, ott rekedt
szobavécé és zöldalmás flóraszept
közös szaga úszott utánam, amikor beléptem
a tanterembe átvirrasztott éjszakák után
mint egy normális ember

és ő, akinek süteményt vittem, de nem ismert már meg
boldog volt és szelíd, mindenből kiszakadva
húsvéti napfény ragyogott körülötte
almavirágsziromnyi szatori
és ő, aki már morfiumon élt
de megvárta még a felesége
temetését, hogy együtt, ahogy mindig, örökké

és ő, akire rátörték az ajtót
lógott, mint egy rongyba bugyolált bizarr húsdarab
rég halott lehetett már, fél napja legalább
hiába üzent, tudtad, hogy hiába
helyettem lógott ott, a testem
a másvilág nyitott kapuja lett
köldökszínóron menekültem az égbe
szívem fekete lyuk, elolvadt a világ

hogyan írhatnék én neked szépeket
kimunkált finomságokat
hogyan lehetne vers és jólnevelt
élet
hisz meg se látom, hogyha kisebb
mint egy nyakánál fogva felfűzött
lány, bezárt medalion

belerejtve a képed most már örökre

BETEGEN

A lányt Cordéliának hívták; vörösseszőke volt, s bármennyire hétköznapi ruhákat viselt is, feltűnő jelenség volt. Akár egy kardigánt viselő királynő. Egészen hozzászokott már, hogy mindig megbámulják, mint valami látványosságot. Ahhoz azonban, hogy rendszeresen beszélnek neki, nem tudott és nem is akart hozzászokni.

Két éve állapították meg a betegségét, melyet nem vett túlságosan komolyan. Bármi is lesz, nem fog kórházba menni, döntötte el.

Rettenetesen utálta a kórházat, egyszerűen nem bírta ki ott. Különben is: többször volt orvosnál az utóbbi időben, mint egész addigi életében összesen. Majd csak lesz valahogy, gondolta.

Javasolták neki, hogy tanuljon meg meditálni, pihenjen, igyon sokat, és étkezzen rendszeresen.

A befelé figyelés néha segített is, de azért az elég hamar kiderült számára, hogy a kontemplációt nem neki találták ki.

A lány nem akart a betegséggel foglalkozni, de a betegség persze, ettől függetlenül, kihatott az egész életére: a közepesen szürke hétköznapijaira, a meglehetősen bonyolult kapcsolataira, s általában mindenre, aminek köze volt az életéhez.

Ha megkérdezték, hogy van, általában azt mondta, nem érzi különösebben rosszul magát, de valójában gyakran érezte úgy, mintha sűrű és dermedt némaság burkolná be, és ez megrémítette.

Nem bírta, hogy folyton a legrosszabbkor szólalt meg a mobilja, s legtöbbször nem vette fel, vagy elnémította. Ha elhívták valahová, általában nemet mondott, de ha nagy ritkán mégis társaságba ment, s a fájdalom kezdett elviselhetetlen mértékig erősödni, gyorsan elkészönt és hazament.

A házban, ahol lakott, sietve ment fel a lépcsőn. Mindig félt kissé a lépcsőfordulókban, ahol a félhomály miatt nem lehetett jól látni – ezt a szürkeséget rémesnek tartotta. Aztán mikor végre otthon volt, kulcsra zárta az ajtót, s máris biztonságban érezte magát.

75

Mikor jobban volt, meg is feledkezett a betegségéről, aztán hirtelen belehasított a fájdalom, mire ő megdermedt, s mindaz, amit egy pillanattal azelőtt még annyira fontosnak és jelentősnek gondolt, köddé vált. Rosszul viselte a fájdalmat.

Cordélia fotográfus volt – egyesek szerint igen jó és igen eredeti képei voltak –, de egy ideje nem tudott koncentráltan dolgozni. Úgy érezte, hogy semmire nem tud odafigyelni. Volt néhány kiállítása, viszonylag jó fogadtatással, de a mérhető és látható eredményesség nem vonzotta egyáltalán. A polgári létforma meddőségét a felhalmozás vágyában és az eredményesség üldözésében látta. Sok ismerősétől és kortársától eltérően ő nem akart szobrot állítani önmagának. Mintha csak az számítana, hogy mi marad utánunk, gondolta.

Új Forrás 2019/4 – Szűcs Balázs Péter: Betegen

Cordélia nem igazán tudta, hogy mit is kezdhette a váratlanul rázuhant szabadsággal, a végtelenül üres, szomorú órákkal.

Mindig mást akart.

Rajzolt, vázlatokat készített, színessel firkált, a szitaló esőt nézte. Forró teát ivott. Üresen, néha mézzel. Elmerült a kavargó gőz látványában.

Egyre többször töltötte azzal a hétvégéit, hogy kedvenc albumait hallgatta, folyamatosan, újra és újra, vég nélkül, a külvilággal mit sem törődve. Ilyenkor nem érdekelt, nem bántotta semmi, és teljesen átadta magát a zenének.

Egy este Cordélia kissé már álmosan ült a lakás egyik szobájában. Szerette ezt a szobát, az egyetlen volt mellesleg a lakásban, ahol megengedte magának, hogy rágyújtson. Volt ott néhány a képei közül, s a falnál egy nagyobb könyvespolc állt, könyvekkel telezsúfolva. Zenét hallgatott, dohányzott, s a harmadik pohár bort készült meginni.

Kifejezetten rosszul érezte magát, s mindenütt csak a veszteséget, a hiányt, a megfosztottságot látta. Ez minden, ami van, gondolta, ez minden, ami az embernek adatott – minden más jelentéktelen. Ez az igazság. És tényleg így is gondolta, vagyis nem egészen. Sejtette, hogy ez azért bonyolultabb valahol.

Mostanában valahogy semmi nem sikerül, gondolta a lány. Próbál az ember ugyan megkapaszkodni, de egyszerűen nem megy. Csak a sodródás, megál-lás nélkül.

76 Aztán arra gondolt, hogy milyen jó is volna, ha nemet tudna mondani egy sor olyan kényszerből elvállalt dologra, melyhez nem érzett ma-gában kellő elhivatottságot – mert őszintén szólva ezek száma nem volt épp kevés.

Ahogy ezen töprengett, valami különös szomorúságot érzett. Aztán megpró-bálta kizárni a tudatából a nyugtalanító gondolatokat, s egy jó darabig csak a zenére figyelt.

Arra gondolt, hogy a kétségbeesés biztosan nem fog segíteni, inkább meg kellene próbálnia elfogadni a helyzetet, bármit jelentsen is ez.

Vagy egyszerűen csak ki kell bírni. Igen, gondolta, ki fogja bírni. Más, jobbat nem tudott.

SZÜLETNI KÖNNYŰ

Rettentő mondat közepén állva

(kis pont az a vessző...)

megállíthatom-e az állíthatatlant?

Karantén volt, amikor születtem.

A szüléset zárva, fertőtlenítőszag terjengett a kékesen derengő folyosókon. Gondolom. Nagymamámat prostinak nézték, ahogy a rozsdás vaskapu, a szüléset bejárata előtt sétált a ködben fel. Alá. Amíg valaki ki nem jött, s meg nem bizonyosodott róla, hogy kolléga, nem kurva. Apám Kőszegen, a filmfesztiválon, vagy Velemben. Beszédes helynév, szellemi értelemben tehát ott, a *velem*-ben volt, abban a hitben, vagy elgondolásban, hogy velem van, a velem való együttlét képzetében, a *velem* lét fogalmi mélységeiben, és nem mással vagy másban. Én Anyámban voltam. Becézgetett, mesélt a nyíló rügyekről, ahogy nyílni látszottak a kórház előtti út két oldalán. Gondolom. Szóval a kórház be volt zárva. Az ember is be van zárva. Én akkor anyámba voltam bezárva, és mindaz, amit később megtudtam születésem körülményeiről, mindaz meg még belém. Be vagyunk zárva tehát az elképzeléseinkbe, és fogalmunk sincsen arról, hogy mi történik valójában azon túl, amiben éppen vagyunk. S mindaz, ami történt valóban, már csak ilyen „gondolom formán” – ahogy Nagymamám mondta mindig főzés közben a mennyiségekről – lehet az életünkben jelen. Vagyis, gondolom, elhisszük, hogy ezáltal jelenvalóvá sűrűsödik, ami azon túl történt, hogy az ember tulajdonképpen nem is volt jelen. Szóval a portás szuszogva felkászálódott a székéből, és megszegve a szigorú egészségügyi előírásokat kiment a nehéz, rozsdásodó kapuhoz,

mely kopott, valaha zöldes dárdákból álló kerítésben folytatódott, és felszólította Nagymamám, hogy ne stricheljen a kórház előtt. Ezzel a cselekedetével persze nem pusztán a karantént tette semmissé, de az emlékek elzártságára vonatkozó szabályokat is, mintegy kilépett

78 kontextusából, helyét és állítmányát elhagyta, történebe avatkozott, s nyilvánvalóvá akarta tenni, hogy mi az, amire gondolhatok és mi az, amire nem.

De még nem volt hatalma a gondolataim felett.

Nagymamám erre csak kacagott. Finom és bájos mosollyal, amivel egy úrinő elhárítani szokta a modortalanságokat, közölte a közegegel, hogy nem kuncsaftra vár. Hanem kire, kérdezte a portás, és ha már kint volt, az időn és kötelességeken túli térben, rá is gyűjtött, mintegy barátilag. Jelezte, hogy leereszkedik, vagy hajlandó felülemelkedni, bizonyos embereknél ez egy és ugyanaz, úgy néznek fel valakire, hogy jobb körökben az sértésszámba megy. Az unokámra, mondta Nagymamám, és kivillantotta fehér fogait, amitől Nagyapám valószínűleg újra és újra szerelembe bódult annak idején. Gondolom. Nagyapám akkor már be volt zárva a földbe. Én be voltam zárva Anyámba, Anyám az üres és fertőtlenítő szagú kórházba, a kórház egy félreértésbe, a félreértés Nagymamám mosolyába, a mosoly pedig Apámnak abba a hipotézisébe, hogy mindnyájan Velemben vagyunk.

Gondolom, megszületni annyi, mint kijutni mindezen elképzelések közül. És élni sem sokkal több, mint állandóan és újra meg újra bebizonyítani, hogy mindaz, amit mások gondolnak rólunk, az csupán a jelenlét hiányából, mindenki valahova zártságából és valamin kívül illetve másvalamin belül létezéséből, s ezek örökös egymásba születéséből adódó fogalmi zűrzavarból beálló hiba.

A karantén tulajdonképpen én magam kellett, hogy legyenek.

A portás aztán elnyomta a cigarettáját, és kiköpött. Aztán persze zavartan elfordította a fejét, mintha nem is ő turházott volna a betonra Nagymamám előtt. Gondolom, az ilyesmi így szokás. Így szokták azok, akik rájuk ruházott hatalommal bírnak a szabadon gondolható fogalmak felett.

Be voltunk zárva belém.

Miután kijött, a portás még Nagymamámra mosolygott, kivillantotta aranyfogát. Talán protokollszerűnek gondolta, talán csak flörtölni akart. Megkocogtatta a kulcsával a rozsdás kaput, és azt mondta: – Gratulálok elvtársnő, csak így tovább! Köszönöm, mondta a Nagymamám. Akkor maradhatok, ugye, kérdezte aztán határozottan, és megfordult, hogy tovább folytassa sétáját a tavaszi éjszakán leszálló ködben a rügyeiket bontogató fák között. A portás nem válaszolt. Visszacsozogott a fülkébe,

ahol ülnie rendeltetett, de előbb gondosan Anyámra és rám zárta a minden portások sorsára elválaszthatatlanul jellemző magányt.

Amikor megszülettem, és elvittek az újszülött osztály valamelyik kis ágyacskája felé, Anyámat véresen magára hagyták a műtőasztalon.

Többé már nem voltam titok. Sem ajándék, nem voltam gyerek, csak 79 alvadó vér, és a fertőtlenítő szagú folyosókon derengő kékes lámpafény. Anyámat csak egy óra múlva fektették ágyba. Az orvosnak el kellett mennie valahova. Egy nővér szánta meg. Gondolom. Ez volt talán az utolsó pillanat, amikor szabadon képzelhettem el, hogy mi történik velem.

Ezeknek és az ezeket követő óráknak emlékezeti bizonytalansága már nem figyelmünk és jelenlétünk korlátozott voltával magyarázható, hanem az örökös kételkedéssel, mely szerint összezárva is, valamit együtt átélve is bocsánatot kell kérnünk a többiektől azért, hogy a megtapasztaltakra a magunk módján emlékezünk. S mert élünk, már magunknak sem engedhetjük meg a luxust, hogy a végsőig, az életünk utolsó percéig igaznak higgyük, amit gondolunk.

Amikor megszülettem, a nyakamra volt tekeredve a köldökzsinór. Felsírtam, ahogy kiszabadítottak, aztán levezeltem a doktor urat, Így tudom.

És hogy a portás valójában nem volt rossz ember, bár még rendőrt is hívott telefonon, nehogy elhibázza az ügymenetet.

Még két hétig volt karantén a szülészeten, de én és Anyám pár nap múlva hazamehettünk Apámhoz. S hogy nem emlékezem mindenre azokból az évekből, nem azt jelenti, hogy nem tudom, még kevésbé azt, hogy ne lehetett volna úgy, ahogy gondolom.

MAJOMSZKAFANDER

A majmot légszomj gyötri a szkafanderben.
Erre senki nem volt felkészülve.
Lassan trappol a kietlen bolygón,
köd gyűlik a sisak belsejébe.

*

A majmot kitanítani nem volt nehéz.
Egyetlen problémát a kötődés jelentett:
kollégáink átlépték azt a bizonyos határt.
Alig akarták felengedni.

A majom az űrhajóban otthonosan mozgott.
Élvezte a lebegést, nem hiányolt senkit.
Még az ürítést is megoldottuk.
Csak hát aztán megérkezett.

*

Most már bevallhatom, sőt be kell, töredelmesen.
Szerelmes vagyok.
A kis kamerán végignézem, amit utoljára lát,
és hozzáképzelem táguló pupilláit.

Halványan halljuk a hörgést,
szólítgatjuk, de már egyedül van.
Foszlik a látvány, lassulnak a léptek,
az ember kínjában makogna, de nem.

LEVENDULA

A levendulaszálakat egyenként szedtem ki a fogaim közül.
Arcomon holdsebek, a szemem üres,
mint egy mosolygó oroszlánnak a gyerekszoba tapétáján.
Az emlékek kiszáradtak belőlem,
áldást egy kőszívű pap mondott rájuk
– bennem marad az is.

Próbálj meg ellazulni.

A pálmafák nem szédelegnek, hanem élvezik a friss levegőt.
Próbálj nem fulladozni két tujasor között.
Nem lehet egyszerre kitépni a levendulaszálakat.

KÜLÖN DOBOZ

törékeny mondatok ezek, de
dúsak és meghatározók. kell
lenni valaminek a törődésben,
amitől nem lesz egy félig nyitott

szem lecsukva. törékeny
mondatok ezek, külön dobozba
tettem őket: csak most nyitom ki,
mert ebben a közömbös

lámpafényben lehetetlen bármit
elengedni. *semmi de*. semmi nem
tűnik elég törékenynek ahhoz,
hogy igazán vigyázzak rá.

„aggaszt a folyamatos önelemzés
szilárd, kitartó berögződése,
és az eredmények feldolgozása:
nem a nehezen felkutatott hibák

(sokkal inkább hiányosságok)
pusztító természetétől
és megszokhatatlan
következményeitől félek,

hanemhogy mindezzel zavart
okozok egy olyan erőterben,
ami köztetek (köztünk) sosem
volt, és ha lenne sem lenne túl

értékes.” ilyen súlyos
feleslegekben húzódik a törékenység,
ami miatt ehhez a durva alváshoz
sem lehetek még elég fáradt neked.

GORGONZOLA ELŐTT

Hideg estéken feltekertem a konvektort
és vastag szelet trappistát tartottam fölé.
Az otthon akkoriban kezdett
silány sajtként olvadni.

Apám élelmiszeripari mellékterméknek
nevezte a zsíros korongot,
mégis mindig vett belőle.
Nem volt finom, jóízűen ettük.

Legjobb tudásom szerint próbáltam elaludni,
de éjszakánként berobbant a nappaliban
repedező csövekből szivárgó gáz.

Néha sikerült drágább sajtokról
és csendes radiátorokról álmodnom
rám vadászó gorillák helyett.

SIVARATRI

(Siva és Párvati tavaszi ünnepe)

1. első változat:
én, a fény ért ég
rét terén tr
illúzós madarak
tavasza mondja
minden s ég-föld
csontjait, gondjait
leromboló ura
ébredj meny
egzőre jerj velem
éber sssssssz
él gyógy ír
(isa) pora és hamva
jaj alj éj egünk magasa
Mira suttogja, böjtöld át
ünnepét

2. második változat:
a fénnyel ért ég
rét terén tr
illázó madarak dr
ága tavaszával
minden s ég-föld
csontjait gondjait fény
magokra romboló úr, én
mondom: meny
egzőre ébredtem veled
sssssssuhogó fuvolád
gyógy dala óv
ínt s ha hamvad
alj éj egünk magasra
hajlik
Mira súgja, ünnepük
megejtsétek

(Fordította: Domokos Johanna)

* 16. sz. indiai költő. A korabeli hindu misztikus költő nyelvzetének halmozott nominális szerkezete, soráthajlásai többféle fordítást megengednek, amit az alábbi két változat is mutat; rövid versei kevésbé kötött mértékben íródtak, az első két szótag bármilyen lehet, ám általában a harmadik hosszú, a negyedik rövid, de ezektől a jelenlegi fordítások eltekintenek.

86 Kelényi Béla

A KÖZTES LÉT TÚLOLDALÁN

életművének utolsó periódusából azokat az összefüggéseket próbálja bemutatni, melyekben a tibeti buddhizmus vonatkozásai voltak meghatározók. 1979 áprilisában

kezdte írni *Szövegkáprázat (Sidpa Bardo)* című levél-naplóját, melynek címe és végletes látomásai az ún. *Tibeti Halottaskönyv* egyik fejezetére, a halál utáni „létesülés köztes lété”-ben megjelenő létformák megpróbáltatásaira utalnak: „Olyan, mint amikor a sötétkamrában a hívóban ázik a kép, lassan jön elő; és az ember növekvő szorongással és izgalommal várja, mit is fog megpillantani végül; de sejti, akármilyen lesz is az, eláll a lélegzete. Egy jóslatot vár, egy ítéletet, mely felmutatja sorsát, mint egy tükör; és ez fogva tartja és felszabadítja egyszerre.” 1979. december 12-én készítette Vető János közreműködésével a tibeti „belső hő” fejlesztésének gyakorlatára utaló, *Tumo* című fotósorozatát, melynek eddig csak általa kiválasztott darabjai voltak ismertek. Most a csak filmnegatívokon fennmaradt fényképekből is bemutatunk néhányat azok közül, melyeket Hajas külön is megjelölt. 1979. december 18-án rendezte meg a testhez való ragaszkodás „elvágására” és felajánlására utaló *Chöd* című performanszát, melyhez egy ugyanebben az időszakban előkészített, végül meg nem valósult filmterv is kapcsolódott. Ez a performansz – melyet Vető több, részleteiben itt is látható képsorozatban dokumentált – eddig ugyancsak kevésbé volt ismeretes. Az egykori történések intenzitását az alkotótársnak, Vető Jánosnak a fennmaradt dokumentumokból külön erre az alkalomra készült videomunkái is felerősítik.

Mindkét képsorozat szellemi hátterét alapvetően Hamvas Béla 1944-ben megjelent *Tibeti misztériumok* című könyve határozta meg. Hamvas az angol teozófus, Walter Yeeling Evans-Wentz 1935-ben megjelent *Tibeti jóga és titkos tanítások* című könyvét fordította le és dolgozta át, melynek egymással csak részben összefüggő szövegegyeségei a tibeti származású nyelvtanár, Kazi Dava Szamdup kéziratgyűjteménye és fordításai révén váltak kiadhatóvá. Mind a jelen kiállítás, mind pedig az ezt kísérő tanulmánykötet többek között arra keresi a választ, hogy a tibeti háttérrel a sorozatos áttételek következtében milyen értelmezések és párhuzamok vethetők fel Hajas művészetének ebben az utolsó időszakában. Ezért nemcsak az elsődleges forrást jelentő Hamvas-művet és annak tibeti eredetijét, valamint Hajas vonatkozó műveinek rituális, művészetelméleti és szövegelméleti jellegét dolgoztuk fel, hanem

párhuzamosan egy olyan tibeti életrajz részleteire is próbáltunk utalni, melyek mintegy „beteljesítik” a munkáit megalapozó tibeti szövegekben foglalt gyakorlatokat. A Hamvas által is nagyra tartott jógin-költő, a 11–12. században élt Milarepa életműve azonban a párhuzamok mellett alapvető különbségeket mutat. Míg Hajas a hagyományok széttörésével, a pillanatra fókuszáló önmegvalósítás (önmegsemmisítés) egyéni és megismételhetetlen útján rombolt le minden akadályt magában és maga körül, addig Milarepa hosszú és szenvedésteli munkával rombolta le önmagáról alkotott képét – a hagyomány folytatásának érdekében.

Mindkét folyamat tétje a határok átlépése, de hol vannak ezek a határok, és átléphetők-e egyáltalán? Itt szeretném felidézni az ugyancsak fiatalon elhunyt Érmezei Zoltán kéziratban maradt tépelődését Hajas Tiborról: „...véleményem szerint Hajas képtelen átlépni a művészet határait, ezért tragikus az egész művészete. Tragikus abban az értelemben, ahogy a görög tragédiák. Szokás volt mondani tudniillik, hogy van egy művészen innen és van egy művészen túl. És mi a határa? A művészetnek a jelenkori határai azok határozzák meg a művészen inneni és túli tartományokat [...]. És véleményem szerint Hajas Tibor egész tevékenységének az a lényege, hogy a művészen túli tartományokba hatoljon be – minden óriási nagy európeér elmének... azok a célkitűzései, hogy a művészen túli területre hatoljanak be, de nem tudnak. És a legnagyobbaknak az az érdemük, hogy megvibráltatják ezt a függönyt, ami a művészet és a művészen túli között feszül.”

Azt hiszem, éppen ez volna ennek a kiállításnak az egyik alapvető kérdésfeltevése: vezethet-e a művészet a művészen túli tartomány felé? Van-e a művészen túli tartományhoz bármilyen átjáró a művész számára? Egyáltalán: átléphető vagy csak „megvibráltható” a kettő között lévő határ? És milyen kép várja az átlépőt a határ túloldalának sötétkamrájában? Válaszként, mintegy a kiállítás összefoglalásaképpen egy olyan gondolatot szeretnék idézni, amely – úgy hiszem – ideillik: „Úgy gondolok a halálra, mint az emberi élet tetőpontjára.” – Ezt a sort nem Hajas Tibor, hanem Jim Morrison írta egyik jegyzetében, akinek zenéje, költeményei az érzékelésnek azon kapuit feszegették, melyeket többek között a zenekarának nevét adó Aldous Huxley nyitott meg Hajas nemzedéke számára is. Híres könyvének címe, *Az érzékelés kapui* a látnok költő és festőművész, William Blake *Menny és Pokol házassága* című művéből ered. Ennek vonatkozó részlete talán jó bevezető Hajas Tibor kiállításához is:

Midőn az érzékelés kapui megtisztulnak,

A dolgok olyannak mutatkoznak majd, amilyenek: határtalannak.

* *Elhangzott A köztés lét-túloldalán – Hajas Tibor művészete és a tibeti misztériumok – című kiállítás megnyitójaként a Hopp Ferenc Múzeumban 2019. február 5-én.*

SEM-SEM IS-IS

Vilhelm Hammershøi ismeretlen fotográfiái

a Klimt Villa szobáiról

5 délutáni impresszió

1.

Ez a kerti fa egész biztos már ennek a műtermi ablaknak négyzetrácsába nőtt bele itt bontotta ki minden tavasszal a rügyekből fakadó leveleket tárulkozott szét szégyen nélküli mezítelenséggel a vibráló nyári nap sugaraiba és fakult ősszel ki ebben a félig elfüggönyözött keretben ahol nincsen más semmi csak fények játéka a hiányzó képen

2.

majdnem drámai ahogy azt a fehér radiátort és faldíszet függőleges csíkokra szabdalja az ajtón és ablakon bedőlő fény a sarokban meg összetorlódik az ajtó ablak és a kilátás vissza tükröződése és nem tudni hová nyílik és zárul

89

3.

valaki hiányzik erről a képről valaki félre fordulva vagy inkább háttal állva hiányzik innen egy egyszerű fekete szoknyát viselő asszony a haja kontyba fogva még hófehér kötényének vékony szegélye is remegő feszült izgalomban ahogy egy könyvet vagy levelet olvas vagy inkább épp befűteni készül a hideg sötét kályhába amit nem lehet látni csak a fény tükröződik a padlón a tükrözésben pedig hiány

4.

ahogy ezt az ablakkeresztet rászögelték
a fénybe mosódó háttérre feszített ajtók
süket csendjére egy láthatatlan képen...

91

5.

nem is gondolná senki mennyire nyugtalanító
amikor a résnyire nyitott ajtón egy fa képeznek
körvonalai foszladoznak a kinti fényben belül
pedig a szoba puha ónos sötétjében két ablak is
tükröződik egy másik ajtó vékony üvegébe zárva

92

Szűcs Attila rajzainak világa az ismerősség és az ismeretlenség érzésének egyidejű megtapasztalásába veti szemlélőjét. Élőlények alakjait és/vagy portréit látjuk, férfiét, nőét, gyermekét, állatokét és alakzatokat: kört, négyzetet, csillagformát;

mindez az ismerősség érzését kelti bennünk. Ugyanakkor azt is láthatjuk, hogy ezek az ismerős alakok mégsem illeszkednek teljes egészében az ismerősségről alkotott fogalmaink és képzeteink

közé, hanem idegenség és otthontalanság lengi őket körül, és referenciáink, amely felé tudásunk kiterjeszthetné értelmezésüket vagy elhelyezésüket, egyszerűen nem működnek vagy hamis irányba visznek. A kontextus, az alakok körüli világ szintén alig jelölt, vagy teljesen hiányzik: mintha a figurák légüres térben lennének. Vagy egy olyan világban, ahol más törvények uralkodnak, mint azok, amelyeket ismerünk: a tükröződések nem azt és nem úgy tükröznek, ahogy azt megszoktuk: mintha fordítva tükröznének vagy egészen más képet hoznának létre a várt tükörkép helyén. Vagy mintha a gravitáció nem működne, vagy nemcsak lefelé vonzaná a tárgyakat vagy a lényeket: mintha a világunkban meg/ismert koordinátákat elvesztették volna, vagy legalábbis jó néhány fokkal elmozdították volna őket. Mindezzel együtt a rajzok szemlélője is az elveszettség értelmezési mezőjébe kerül. Téma- és stílusirónia? A legpontosabb rajzok, már-már közhelynek vélt témákról, amelyeket Szűcs Attila képei átalakítanak, de csak nagyon kis mértékben, éppen hogy árnyalatnyival; mégis ezek az apró bemozdítások mintha mindent megváltoztatnának: valóság-hűséget imitálnak, de el is bizonytalanítják, vagy még inkább visszavonják azt.

Most bemutatott rajzai két témára összpontosítanak: a portréra és a csoportképre. Portréin az arc, a kép és a maszk ambivalens és paradox viszonyának témájára kérdez rá. A tradicionálisan az eleven – még pontosabban az elevenesség megjelenítésére törekvő – arcábrázolás

Szűcs Attila rajzain egyenesen tagadásba kerül, és a maszk felé viszi el megrajzolt portréit: nemcsak a miatt, mert halotti maszkot is lerajzol (*A Szajna ismeretlen lánya*), hanem mert merevvé teszi, szinte kimerevíti az arcot. Ezt több bemozdítással éri el: a fej kissé lehajtott, így az arc legfontosabb, legélőbb része, a szem lefelé néz, és nem szembe a nézővel (ami szintén ellentmond a hagyományos portré szabályainak), vagy távolba meredő tekintetet rajzol meg, vagy eleve lehunytt szemet ábrázol, mintha az arc viselője nem is akarná (ill. nem is tudná) látni a világot. Mindez a maszk/szerűség

Máthé Andrea 93

VILÁGOK HATÁRAIN RIADT VADAK

Szűcs Attila rajzairól

irányába viszi el az emberi arcot, amely az elleplezést, az eltakarást implikálja a megmutatás eleven mimikája helyett. Ugyanakkor, ahogy Hans Belting megjegyzi, a maszk lehet „az eltávolítás és a közelhozás, az izgalmi állapot fokozásának eszköze is... amely meghaladja az emberi arc kifejezési

94 lehetőségeit, ...a maszkkal képtelenek vagyunk szemkontaktusra”¹

Ahol ember- vagy emberhez hasonló alakokat látunk rajzain, ott is kérdéseket tesz fel: honnan kerültek elő ezek az alakok? Hol vannak éppen most? És mit csinálnak? Arccal síkon fekvő férfialak mellett mintha virasztana valaki, aki emberszerű; altestét takaróval fedő fekvő nő – de mit fed a takaró? Kirakati bábuk felfordított lábbal otthagya a kirakat-nélküliségben; legelő juhcsorda képének képe (rajzának rajza), mintha kicsinyítve lenne egy legelő nélküli légüres térben, illetve maga a kép egy üres szobában. Ló oldalára hajló fiúalak napcsillag ível meseszerű árnyalatot kap. Miként lássuk azokat a pillanatokat, amelyben ábrázolva vannak Szűcs Attila rajza-inak figurái? Mintha különböző világból bukkantak volna elő ezek az alakok. Mintha átjárást mutatnának különféle világok között. Mintha riadságot, rettetet, idegenség-érzetet sugallnának. De mielőtt misztikus értelmezés felé nyitnánk, látnunk kell mást is.

Szűcs Attila nagyon is jól ismeri a rajz sok évszázados hagyományt – a legnagyobbakét: Leonardo, Michelangelo, Dürer, Rembrandt, Velázquez rajzművészetét –, amelyet technikailag (is) magas szinten művel, és amely területen új lehetőségeket keres, illetve a tradíciót szembesíti a jelenlegi világ jelenségeivel: a divatarcokkal, a médiaarcokkal, a képregényi (azon belül akár a manga) jellegzetességeivel, jelrendszerével: mindezt úgy, hogy kérdőjelek közé is teszi, ugyanakkor – a hagyományhoz hűen – hangsúlyozza a rajz egyedi, „pièce unique” jellegét. A magát legelevenebbnek és legjelenlegibbnek mutatni akaró világ, valójában a távollevőség, a hiány, az elleplezés, a nem-szembe-nézés világa: nem in-presentia lét, sokkal inkább in-absentia jelenségek sora. „Az arc helyét az arte factum foglalja el.”²

„Hokusai, az ismert japán művész, aki rengeteg, megszámlálhatatlan mennyiségű rajzot hagyott maga után, és aki sok néven jelezte magát művein, így nyilatkozik rajzművészetéről:

Már hat éves koromban főszenevédelyem volt a tárgyak formáinak lerajzolgatása. Midőn elértem ötvenedik életéveimet, már végtelen sorát adtam ki a rajzoknak. De mindaz, amit hetvenéves koromig teremtettem, szóra sem érdemes. Hetvenhárom éves koromban kezdtem kissé megérteni az igazi természetet, az állatok, a füvek, a fák, a madarak, a halak és a bogarak formáit. Következésképpen nyolcvan éves koromban még jobban fogok előre haladni. Kilencven éves koromban be fogok hatolhatni a dolgok misztériumába. Száz éves koromban bizonyára csodálatos tökéletességet érhetek el, s ha száztíz éves leszek, minden vonal, minden pont, ami csak a kezem alól kikerül, eleven lesz.”³

Mindezek játékosan ön-ironikus szavak egy nagyszerű rajz- és festőművésztől, aki valójában már pályájának elején is utolérhetetlen képeket készített. Szűcs Attila képi világa sajátos módon és egyedi úton halad a világ misztériumának megismerése és ábrázolása felé anélkül, hogy akár egy vonalnyi utalást is tenne erre a misztériumra: sőt, inkább 95 mintha kivonni akarna mindent rajzaiból, ami erre engedne következtetni. Mégis éppen ennek a lecsupaszításnak, megfosztottságnak, rajzi egyszerűségnek, puritánságnak az eredménye, hogy képein a nem látható is érzékelhetővé válik. Minden vonal, minden pont helyet talál: helyénvaló és a helyén van.

¹ Hans Belting: *Faces Az arc története*, Atlantiz, Budapest, 2018., Horváth Károly fordítása, 14-15. o.

² Hans Belting: i. m. 233. o.

³ Lyka Károly: A rajz in *Művészet*, 1903., Harmadik szám, 153-162. o.
http://www.mke.hu/lyka/026muveszet_02_rajz.htm (2019.01.11)
(Hokusai 89 éves korában hunyt el.)

Folyóiratunk a
NEMZETI KULTURÁLIS ALAPPROGRAM és az EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA
anyagi támogatásával jelenik meg.
Terjeszti a Budapesti, a Nemzeti és a Vidéki HIRKER RT.
és alternatív terjesztők

Szerkesztők

JÁSZ ATTILA – Csendes Toll (főszerkesztő)
PAPP MÁTÉ (költészet rovat: mahbija@gmail.com, zene online rovat)
REICHERT GÁBOR (kritika rovat: reichertgabor87@gmail.com)
SZÉNÁSI ZOLTÁN (főszerkesztő-helyettes, próza rovat: szenazol@gmail.com)

Lapterv és műszaki szerkesztés
SELLEYI TAMÁS OTTÓ

Munkatársak

BUCSI-KOVÁCS ANIKÓ
HEGEDŰS GYÖNGYI
MURÁNYI SÁNDOR OLIVÉR
PENCs ATTILA
RADNÓTI ÁDÁM
SZŰCS BALÁZS PÉTER

Tiszteletbeli munkatársak

BUJI FERENC
CSEKE ÁKOS
MONOSTORI IMRE
MUZSNAY ÁKOS
VASADI PÉTER

ÚJ FORRÁS

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALMI FOLYÓIRAT
ALAPÍTÓ A KOMÁROM-ESZTERGOM MEGYEI ÖNKORMÁNYZAT
JÓZSEF ATTILA MEGYEI KÖNYVTÁRA

Megjelenik évente tízszer

Alapítva ezerkilencszázhatvankilencben
Alapító főszerkesztő: PAYER ISTVÁN

Szerkesztőség: 2836 Baj-Szőlőhegy 2722/4

E-mail: jasz.attila@ujforras.hu. Interneten olvasható: www.ujforras.hu

Előfizethető az Új Forrás szerkesztőségi címén. Előfizetési díj egy évre 5000 Ft.

ISSN 0133-5332

Kiadja a József Attila Megyei Könyvtár. A kiadásért felel: Új Forrás Kiadó Nonprofit Kft.

Készült a Sollers Kft. nyomdájában Tatán.